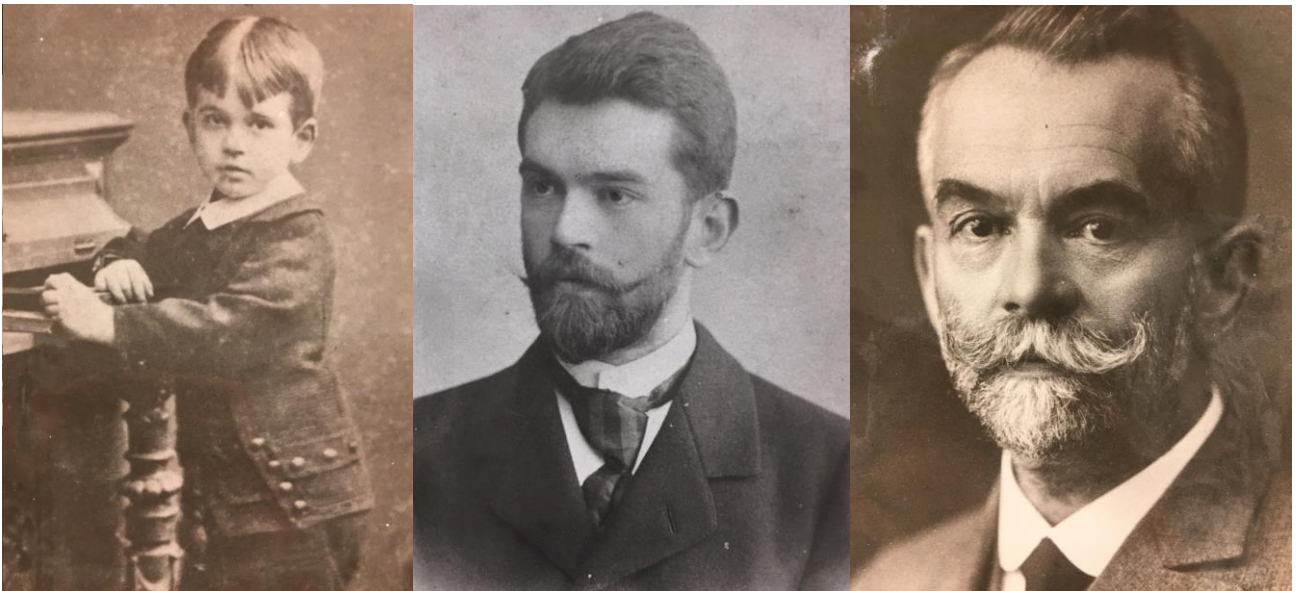

Het leven van een buitenbeentje ten tijde van het fin de siècle

Een onderzoek naar de autobiografische geschriften van Cornelis
Denis Joseph Jamin junior (1876-1925)

Maarten de Gids (401253)

Master Thesis Geschiedenis (CH4050)

Eerste lezer: Arianne Baggerman

Tweede lezer: Robbert-Jan Adriaansen

13-12-2017

**Mj.gids.92@gmail.com
06-46844901**

**Erasmus Universiteit Rotterdam
ESHCC**

**Ik verklaar hierbij dat dit een origineel werkstuk is en niet het werk
is van een ander.**

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding	4
1.1 De problematiek van historische relevantie en microgeschiedenis.....	5
1.2 Autobiografie versus dagboek.....	9
1.3 Geschiedenis van de autobiografie en de opkomst van individualiteit.....	10
1.4 De burgerlijke cultuur.....	16
1.5 Methodologie.....	20
Hoofdstuk 2: Een 'self-made man'	23
2.1 Wie was Cornelis Jamin senior?.....	23
2.2 De beginjaren van het bedrijf Jamin.....	31
2.3 Conclusie.....	36
Hoofdstuk 3: Het leven van een buitenbeentje	37
3.1 Cornelis Jamin junior's kinderjaren.....	37
3.2 Eerste werkzame periode bij Jamin (1894-1895).....	39
3.3 Feijenoord.....	41
3.4 Technikum Neustadt.....	43
3.5 Eerste werkzame periode in het buitenland (1898-1900).....	46
3.6 Mislukte verloving.....	48
3.7 Tweede werkzame periode in het buitenland (1901-1903) en eerste huwelijk.....	51
3.8 Tweede werkzame periode te Rotterdam (1904-1913).....	56
3.9 Renteniersbestaan en tweede huwelijk.....	60
3.10 Conclusie.....	64
Hoofdstuk 4: Motivatie en materieel	66
4.1 Motivatie.....	66
4.2 De autobiografie als materieel object.....	72
4.3 Conclusie.....	76
Hoofdstuk 5: De burgerlijke cultuur en de 'nouveaux riches', van kostschool tot Nice	77
5.1 De (kost)scholing van een elitecultuur.....	78
5.2 Cornelis Jamin junior als "vrij losse" student?	83
5.3 Cornelis Jamin junior en de muziek.....	88
5.4 De Jamins en verheffing.....	91
5.5 De Jamins en de Burgerlijke cultuur.....	93
5.6 Verlovingen, Huwelijken en statusambitie.....	95

5.7 Burgerlijk overlijden.....	99
5.8 Cornelis Jamin junior en Jean-Jacques Rousseau.....	100
5.9 Nice.....	102
5.10 Conclusie.....	102
Hoofdstuk 6: Conclusie.....	104
Literatuurlijst.....	108

Hoofdstuk 1: Inleiding

Wanneer er in de afgelopen jaren een nieuwe autobiografie van een al dan niet bekend persoon op de markt verscheen, deed het vaak veel stof opwaaien. Vooral sportautobiografieën leidden vaak tot controverse of in extreme gevallen zelfs tot een rechtszaak (bijvoorbeeld de autobiografieën van voormalig wielrenner Thomas Dekker of voormalig Frans bondscoach Gérard Houllier).¹ Ook autobiografieën van 'gewone' mensen kunnen soms een gevoelige snaar raken, zoals in 2008 het geval was toen de autobiografie van Cherie Blair (vrouw van voormalig minister-president van Groot-Brittannië Tony Blair) als een warm broodje over de toonbank ging.² In het Stadsarchief Rotterdam kwam mij na een gouden tip de ongepubliceerde autobiografie van ene Cornelis Denis Joseph Jamin junior onder ogen.³ Het bleek een werk vol controversiële opmerkingen, onder andere over leden binnen de familie Jamin zelf. Het was een werk dat qua toon goed zou passen in het rijtje van bovengenoemde autobiografieën. Cornelis Jamin junior, geboren op 1 september 1876, was de eerstgeboren zoon van de in Nederland zeer bekende banketbakker en snoepfabrikant Cornelis Jamin en Maria Martina van der Lagen. Het zeer uitgebreide werk, dat opgetekend is in de jaren dertig en vijftig van de twintigste eeuw, schetst naast een moeizame gezinssituatie ook een gedetailleerd historisch beeld over Nederland (en Europa) in de periode 1876-1925. Een boeiende periode waarin veel gebeurt: Nederland industrialiseert ten opzichte van eerdere periodes zeer snel, de exponentiële stedelijke groei zorgt ervoor dat sociale omgangsvormen in een razendsnel tempo veranderen en een verticale sociale mobiliteit is voor het eerst sinds eeuwen mogelijk geworden.⁴ Het is verder een periode van nieuw geld, nieuwe infrastructuur en bovenal nieuwe mogelijkheden. Het is echter ook een periode waarin er grote armoede heerste, sterke klassenverschillen bestonden en arbeidersverenigingen en vrouwenemancipatie nog in de kinderschoenen stonden.⁵ Omdat deze autobiografie als reflectie kan dienen op de razendsnelle veranderingen rond 1900, mag het duidelijk zijn dat ik hier historisch gezien een potentiële goudmijn in handen had. De autobiografie behelst namelijk een visie op het verleden door de ogen van een 'gewoon' persoon, iemand die niet direct

¹ Auteur onbekend, 'Houllier boos over betichting van racisme door Anelka', *de Stentor*, 19 oktober 2015; E. Sturm, 'Thomas Dekker herkauwt vooral', *Trouw*, 16 november 2016.

² M. Sweeney, 'The five most controversial memoirs': <http://www.newstatesman.com/blogs/cultural-capital/2010/07/eminem-houellebecq-frey-blair> (16-01-2017).

³ Met dank aan mijn begeleidster: mw. prof. dr. Arianne Baggerman.

⁴ J. Bank, M. Braun, & M. van Buuren, *1900. Hoogtij van burgerlijke cultuur* (Den Haag 2000) 14-15, 115-124; A. D., Driesse, *'Huiselijk heil en huwelijks-min'. Elise van Rijckevorsel-Schmidt (1821-1893), een vrouw uit de negentiende-eeuwse gegoede burgerij van Rotterdam* (Rotterdam 2003) 16-18; T. A. H. De Nijs, In *Veilige Haven. Het familieleven van de Rotterdamse gegoede burgerij 1815-1890* (Nijmegen 2001) 40, 47, 54.

⁵ Bank, Braun, & Van Buuren, *1900. Hoogtij*, 14; De Nijs, *In Veilige Haven*, 96-97.

afkomstig was uit een bestuurlijke elite maar uit een milieu dat lange tijd noodgedwongen de grote (politieke) ontwikkelingen vanaf de zijlijn moest aanschouwen.

Aan het eind van het fin de siècle vond er in de Nederlandse notabelencultuur echter een geleidelijke machtswijziging plaats. Deze zou er uiteindelijk voor zorgen dat families als de Jamins het vaker voor het zeggen zouden krijgen. Het is interessant om te bezien hoe Jamin junior deze overgang beschrijft in zijn autobiografie. De hoofdvraag die in dit onderzoek centraal zal staan is dan ook: in hoeverre kan men sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen binnen de notabelencultuur tussen 1876 en 1925 terugvinden in de autobiografie van Cornelis Denis Joseph Jamin junior en hoe betreft hij deze ontwikkelingen op zijn eigen leven? Hieruit vloeien de volgende vier deelvragen voort: in hoeverre voldoen de vorm en inhoud van junior's autobiografie aan het standaardbeeld van autobiografieën in deze periode? Welke ontwikkelingen vonden plaats in het autobiografisch schrijven gedurende het fin de siècle en welke zien we terug in junior's autobiografie? Wat waren junior's motieven om een autobiografie te schrijven en in hoeverre was zijn schrijven openbaar? Welke ontwikkelingen vonden plaats in de Nederlandse notabelencultuur in de periode 1876-1925 en welke hiervan zien we, in welke gedaante, terug in Jamin junior's autobiografie?

1.1 De problematiek van historische relevantie en microgeschiedenis

Een autobiografie als een historisch relevant document beschouwen, was in de geschiedwetenschap lange tijd uit den boze. Historicus André Maurois beweerde bijvoorbeeld dat: "autobiographers do not tell the truth, [they're prone to faults] such as forgetting, self-censorship, and telling lies consciously or not (...)".⁶ Oervader van de geschiedwetenschap Leopold von Ranke vond eveneens elke vorm van persoonlijk werk te onbetrouwbaar om historisch relevant te zijn. Na de komst van het positivisme (en de positivistische obsessie naar objectiviteit) werd de autobiografie door historici definitief gedegradeerd tot onbruikbare bron voor onderzoek en raakte het enigszins in de vergetelheid.⁷

De houding van de historici van weleer ten opzichte van het egodocument was ook niet geheel ongegrond, onderzoek dat gebaseerd is op autobiografisch materiaal bevat immers een groot aantal valkuilen. Zo ontstaan bijvoorbeeld al snel vertekeningen in een verteld verhaal door geheugenfouten en door selectiecriteria. Jeugdherinneringen worden vaak vanuit een volwassen visie of inzicht herbeschouwd, waardoor de eigenlijke visie van toen niet meer overeenkomt met die welke uitgedragen wordt in de autobiografie.⁸ Hierdoor lijkt het alsof de autobiograaf (de

⁶ A. Baggerman, R. Dekker, & M. Maschuch, 'Egodocuments and History: A Short Account of the Longue Durée', *The Historian* 78 (2016) 11-56.

⁷ Baggerman, Dekker, & Maschuch, 'Egodocuments and History', 11-56.

⁸ H. Q. Röling, 'Jeugdherinneringen als bron voor de geschiedenis van kind en gezin', *Groniek; kind* 33 (2000) 267.

hoofdpersoon) altijd al dezelfde levensopvattingen heeft gehad.⁹ Dit kleurt de beschrijvingen van een verleden sterk: meningen, visies en levenshoudingen veranderen immers veelvuldig gedurende een levensloop. Vrijwel altijd is er sprake van een kloof tussen de kindertijd en het volwassen bestaan, niet alle autobiografen onderkennen dit echter in hun verhaal.¹⁰

Daarnaast worden collectieve en individuele herinneringen veelvuldig met elkaar verwisseld: zo raken gezinsgeschiedenissen of gedeelde verhalen uit vriendengroepen bewust dan wel onbewust gemakkelijk verweven met persoonlijke herinneringen. Collectieve herinneringen worden regelmatig als aanvulling gebruikt op ontbrekende individuele herinneringen, waardoor individuele herinneringen in een autobiografie dus onvermijdelijk gekleurd raken.¹¹ Dit wordt sterker naarmate een verhaal vaker verteld is, door invloed van het collectieve geheugen blijven deze herinneringen als een soort foutieve print in het individuele geheugen hangen.¹²

Autobiografieën staan tevens vaak bol van persoonlijk succes. De neiging van autobiografen om hun voorspoed te overbelichten is dan ook één van de vele valkuilen waarvoor gewaakt dient te worden bij een analyse. Vooral het overwinnen van tegenslag is een veelvoorkomend thema, de toon van slachtofferschap komt men daarom dan ook herhaaldelijk tegen in een autobiografie.¹³ Verder moet je als onderzoeker waken voor dat wat niet genoemd wordt, je moet als onderzoeker lacunes kunnen signaleren: wat wordt er niet gezegd of weggelaten?¹⁴ Ook kun je te maken krijgen met dubbelzinnigheden in een verhaal, te letterlijke interpretaties vanuit de onderzoeker zelf of situaties waarin de auteur zichzelf tegenspreekt.¹⁵

Op het eerste gezicht lijken de bovengenoemde valkuilen inderdaad voldoende reden om als historicus ver weg te blijven van autobiografieën. Gekleurde documenten kunnen immers toch niets bijdragen aan het historisch debat? Volgens historicus Hugo Röling klopt deze opvatting echter niet. Hij beweert namelijk dat een autobiografie wel degelijk van waarde kan zijn in het onderzoek naar het verleden. Door de uitkomsten van verscheidene autobiografische onderzoeken met elkaar te vergelijken zou het volgens Röling mogelijk moeten worden om er een bepaalde 'waarheid' uit te destilleren. Het is volgens hem echter niet voldoende om historische conclusies te trekken uit slechts één autobiografie, alleen door meerdere autobiografieën te onderzoeken heeft men voldoende cumulatief bewijs vergaard om over een verleden uitspraken te kunnen doen.¹⁶ Door deze aanpak

⁹ D. Draaisma, *Vergeetboek* (Groningen 2010) 18.

¹⁰ Röling, 'Jeugdherinneringen', 270-271.

¹¹ *Ibidem*, 268.

¹² *Ibidem*, 268-269.

¹³ *Ibidem*, 271-274.

¹⁴ R. Dekker, 'De erfenis van Jacques Presser. Waardering en gebruik van egodocumenten in de geschiedwetenschap', in Christien Brinkgreve et al. ed., *Levensverhalen* (Amsterdam 2002) 21-22, 23-25.

¹⁵ Baggerman, Dekker, & Maschuch, 'Egodocuments and History', 11-56.

¹⁶ Röling, 'Jeugdherinneringen', 261-263.

scheidt de onderzoeker als het ware het kaf van het koren, of beter gezegd: fantasie van het waar gebeurde.¹⁷

Naast Røling's uitstekende argument benoemt historicus Rudolf Dekker ook het voldongen feit dat we nu eenmaal sterk afhankelijk zijn van egodocumenten om überhaupt een beeld te krijgen over het verleden van de gewone man of vrouw.¹⁸ Lange tijd bestond, onder invloed van het positivisme, in de historische wetenschappen het idee dat de menselijke ervaringswereld van weinig belang was. Wat zich afspeelde in het menselijk hoofd was totaal subjectief, alleen door middel van objectiviteit kon harde wetenschap bedreven worden. Langzamerhand kwamen historici echter tot het besef dat niet alleen de menselijke acties maar ook het achterliggende idee of, beter gezegd, de drijfveer achter de acties begrepen moest worden.¹⁹ Kortom: juist het historische subjectieve karakter van autobiografieën was het waard om bestudeerd te worden.²⁰ Het zou volgens Dekker daarom dan ook te voorbarig zijn om een autobiografie als historisch irrelevant af te schrijven.

Tot het jaar 1986 was de autobiografie in Nederland nog nauwelijks onderzocht. Naast het feit dat er lange tijd weinig wetenschappelijke interesse voor (Nederlandse) egodocumenten bestond, werd deze wetenschappelijke lacune ook deels veroorzaakt door het hardnekkige idee dat het aantal gepubliceerde dagboeken en autobiografieën binnen Nederland relatief laag was. Dit bleek geenszins het geval.²¹ Pas sinds het begin van de jaren negentig wordt er, vooral in het Westen, steeds meer historisch onderzoek gedaan naar het genre autobiografie. Ook Nederland bleef hier niet in achter.²² Reden voor deze omslag was de introductie van een nieuwe geschiedstroming: de microgeschiedenis. Microgeschiedenis raakte omstreeks de jaren zeventig van de twintigste eeuw gestaag geaccepteerd in de geschiedwetenschappelijke wereld. De microhistorici probe(e)r(d)en middels autobiografieën en dagboeken de zogenaamde 'geschiedenis van de gewone man' bloot te leggen, het was een nieuw soort geschiedschrijving dat zich veel meer toelegde op een antropologische kant van geschiedschrijving. Het was dankzij deze nieuwe stroming dat het voor een historicus weer geoorloofd werd om zich met egodocumenten bezig te houden, primaire bronnen mochten dankzij microgeschiedenis weer als historisch relevant gepresenteerd worden.²³

Microgeschiedenis zou de geschiedenis 'from below' moeten vertegenwoordigen.

¹⁷ S. Smith, & J. Watson, *Reading Autobiography. A guide for interpreting life narratives* (Minneapolis/London 2001) 16-17.

¹⁸ R. Dekker, 'Dat mijn lieven kinderen weten zouden. Egodocumenten in Nederland vanaf de zestiende tot de negentiende eeuw', *Opossum* 8 (1993) 16.

¹⁹ D. Bjorklund, *Interpreting the self: Two Hundred Years of American Autobiography* (Chicago 1998) 2, 11.

²⁰ Bjorklund, *Interpreting the self*, 9.

²¹ Dekker, 'Dat mijn lieven kinderen weten zouden', 5, 6.

²² M. Schipper, 'Ik is anders. Autobiografisch schrijven in verschillende tijden en culturen', in Mineke Schipper en Peter Schmidt (eds.), *Ik is anders. Autobiografie in verschillende culturen* (Baarn 1991) 9.

²³ Baggerman, Dekker, & Maschuch, 'Egodocuments and History', 11-56.

Geschiedenis niet van grote politieke leiders maar van de gewone man of vrouw.²⁴

Microgeschiedenis laat op deze manier een tegengeluid horen ten opzichte van de al bestaande en vaak dominante geschiedschrijving van de grote spelers uit de geschiedenis.²⁵ Uit de microgeschiedenis ontwikkelde zich een nieuwe tak van geschiedbeoefening: de mentaliteitsgeschiedenis. Dit type geschiedbeoefening richt voornamelijk de aandacht op het wereldbeeld van een volk, ook wel het populaire wereldbeeld genoemd. Mentaliteitsgeschiedenis beslaat als het ware dus de geschiedenis van de collectieve manier van denken.²⁶ De methode en benaderingswijze van de mentaliteitsgeschiedenis lijkt in de praktijk enigszins op Clifford Geertz' 'thick description' aanpak.²⁷ Volgens mentaliteitshistorici zijn het juist de egodocumenten zoals autobiografieën en dagboeken die het populaire wereldbeeld en de collectieve manier van denken het best weergeven. Hoe meer egodocumenten er dus geanalyseerd worden, hoe beter een beeld verkregen wordt van de collectieve manier van denken van bepaalde groepen uit het verleden (zoals: soldaten, 'nouveaux riches', kinderen, handwerklieden, boeren, vrouwen, etc.).²⁸ Historicus James Amelang vond in zijn onderzoek naar ambachtlieden in steden bijvoorbeeld een uniek autobiografisch discours die slechts aan deze specifieke klasse was toe te schrijven.²⁹

Juist door microgeschiedenis en mentaliteitsgeschiedenis, juist door onderzoek te doen naar egodocumenten, is het voor een historicus dus mogelijk geworden voorheen onderbelichte groepen bij de grotere verhalen van de geschiedenis te betrekken. Microstudies mogen door de potentiële gekleurdeheid wellicht niet altijd volledig representatief zijn voor een geheel onderwerp, de studie kan echter wel gebruikt worden om het huidig wetenschappelijk onderzoek bij te stellen dan wel te nuanceren.³⁰ Of zoals historica Andrea Driesse in haar doctoraalscriptie al verwoordde: "Door studies van het bijzondere, in dit geval op één persoon op een bepaalde plaats en in een bepaalde tijd, kan het geheel, de grote lijnen van de geschiedenis, immers beter begrepen worden."³¹

²⁴ Dekker, 'De erfenis van Jacques Presser', 23-24.

²⁵ Om preciezer te zijn: history from below vertegenwoordigt groepen die gedurende hun leven een marginale positie hebben bekleed in de samenleving. Denk aan buitenstaanders zonder leidinggevende maatschappelijke functies: zwervers, huisvrouwen, armen en landarbeiders. Dit betekent echter niet dat er middels history from below slechts personen uit lagere klassen worden onderzocht. History from below vertegenwoordigt immers alle gemarginaliseerde groepen. Zo ook personen uit de hogere klassen van de maatschappij die eveneens geen stem hadden: echtgenotes in rijke burgerlijke elite families dan wel adellijke families of, in ons geval, personen uit de nouveaux riches cultuur rond 1900. A. Baggerman, R. Dekker, *Kind van de toekomst. De wondere wereld van Otto van Eck (1780-1798)* (Amsterdam 2005) 15; Baggerman, Dekker, & Maschuch, 'Egodocuments and History', 11-56; W. Matthews, *The New Left, National Identity, and the Break-up of Britain* (Boston 2013) 20-22.

²⁶ Baggerman, Dekker, & Maschuch, 'Egodocuments and History', 11-56.

²⁷ *Ibidem*, 11-56.

²⁸ Baggerman, Dekker, & Maschuch, 'Egodocuments and History', 11-56; Röling, 'Jeugdherinneringen', 262.

²⁹ Baggerman, Dekker, & Maschuch, 'Egodocuments and History', 11-56.

³⁰ Driesse, *Huiselijk heil en huwelijks-min*, 5.

³¹ *Ibidem*, 10.

1.2 Autobiografie versus dagboek

Toen eenmaal vastgesteld was dat autobiografieën en egodocumenten er dus 'wel degelijk toe deden' in de geschiedwetenschap, diende men vanaf dat moment dit soort bronnen ook op een meer serieuze en wetenschappelijke wijze te benaderen. Zo werd er een begin gemaakt met het afbakenen van het begrip autobiografie. Dit bleek in de praktijk lang niet altijd even gemakkelijk: hoe definieer je precies wat een autobiografie is? Wetenschappers zijn het tot op de dag van vandaag oneens over wat een autobiografie precies inhoudt. De definitieproblematiek wordt versterkt door het feit dat verschillende culturen diverse vormen van autobiografieën produce(e)r(d)en.³² Er zijn historici die vinden dat een autobiografie slechts historisch materiaal over de auteur mag bevatten. Anderen vinden daarentegen dat de auteur zich zo subjectief mag opstellen in een verhaal als hij of zij wil.³³

Ondanks dat een autobiografie zich door de vele verschillende vormen maar moeizaam laat definiëren, is het met betrekking tot dit onderzoek toch nodig om een algemene noemer te vinden waaraan het genre *an sich* dient te voldoen. Zo'n algemene noemer, de minimumeis, is door de Franse literatuurwetenschapper Philippe Lejeune opgesteld in zijn werk *Le Pacte Autobiographique*. Lejeune gaat uit van een pact tussen de schrijver en de lezer.³⁴ Er is volgens hem sprake van een autobiografisch pact zodra de lezer merkt dat in de tekst de auteur zowel de verteller als de hoofdpersoon in het verhaal is.³⁵ Een "autobiografie [is] volgens Lejeune een retrospectieve vertelling die in proza verteld wordt door een bestaande persoon over zijn of haar eigen bestaan, wanneer daarin de nadruk ligt op het persoonlijke leven, in het bijzonder op de geschiedenis van de eigen persoonlijkheid".³⁶ Historicus Karl Weintraub voegt hieraan toe dat een autobiografie meer is dan een document met bepaalde opsommingen van gebeurtenissen. Volgens hem laat een autobiografie zich kenmerken door karakter, persoonlijkheid en opvattingen over 'het zelf'.³⁷ Motieven voor het schrijven van een autobiografie zijn dan ook vaak zelfontdekking, zelfpresentatie, zelfinzicht, zelfverwerkelijking, zelfrechtvaardiging of een combinatie van al deze motieven.³⁸ In deze scriptie hanteer ik de definities van bovengenoemde wetenschappers.

Dagboeken zijn verschillend van autobiografieën omdat deze (net als brieven) exacte weergaves zijn van één bepaald moment in de geschiedenis. Er is in dagboeken geen sprake van betekenisgeving gezien vanuit een langere termijnperspectief. In een autobiografie heeft deze

³² Schipper, "Ik is anders", 9.

³³ *Ibidem*, 9.

³⁴ P. Lejeune, *Le Pacte autobiographique* (Parijs 1975).

³⁵ Schipper, "Ik is anders", 10.

³⁶ *Ibidem*, 10.

³⁷ K. Weintraub, 'De ontwikkeling van de autobiografie als vorm van zelfbewustwording', in Els Jongeneel (ed.), *Over de autobiografie* (Utrecht 1989) 11.

³⁸ Weintraub, 'De ontwikkeling van de autobiografie', 11.

achterafbeschouwing en betekenisgeving al wel plaatsgevonden. Een autobiografie behandelt immers niet alle dagen van het leven, het is juist een reïnterpretatie van een samengevat leven. Een autobiografie is hierin dus uniek aangezien het gebeurtenissen gedurende iemands leven in context plaatst.³⁹

1.3 Geschiedenis van de autobiografie en de opkomst van individualiteit

Over de exacte oorsprong van de autobiografie zijn historici het evenmin eens geworden, dit heeft vooral te maken met het eerdere genoemde meningsverschil over wat nu precies een autobiografie behelst. Door verschillen in definitie plaatsen sommige historici de oorsprong van de autobiografie bijvoorbeeld in de Oudheid: Hesiodes (700 v. Chr.) zou de eerste persoon zijn geweest die over zichzelf schreef; de Romeinse keizer Marcus Aurelius (vanaf 161 tot 180) deed dit later opnieuw in zijn *Meditaties*.⁴⁰ Andere historici zijn het niet eens met dit oorsprongsverhaal, zij vinden (terecht) dat deze over de eigen persoon geschreven teksten niet overeenkomen met de autobiografie zoals we die tegenwoordig kennen. Om deze reden merken veel historici Augustinus' (354-430) *Confessiones* aan als de oorsprong van de autobiografie.⁴¹ Zo beweert Mineke Schipper bijvoorbeeld dat juist "de Christelijke invloed kan worden gezien als een belangrijke (...) factor voor de ontwikkeling van het autobiografisch genre, [dit] vanwege de sterke aandacht voor het individualisme in de traditie van het Christendom".⁴² De eerste autobiografieën waren volgens deze historici dus voornamelijk gericht en gebaseerd op religieuze grondbeginselen en hadden vooral als doel het persoonlijke leven van de auteur te verweven met allerlei wonderlijke vertellingen om zo uiteindelijk de lezer van het document tot bekering te leiden: "Thus by design the "ego" of the original Christian life histories is intended to produce an effect in the reader".⁴³

De reden waarom een aantal historici echter moeite heeft om dit soort religieuze autobiografieën als oorsprongsautobiografieën te bestempelen is dat: "The ideal religious biography was spiritually moving; accuracy and completeness of historical detail were subordinate to this purpose. As a result, the earliest religious biographies did not belong to the genre of historiography."⁴⁴ Door de voor die tijd typisch religieuze vertelwijze, kregen zelfs de meest 'seculiere' autobiografieën uit deze periode vaak het stempel 'onbetrouwbaar' opgedrukt. De meeste

³⁹ *Ibidem*, 13-15.

⁴⁰ A. Baggerman, 'Tijd en identiteit. De opkomst van de autobiografie in de lange negentiende eeuw', in Ernst Bohlmeijer, Lausanne Mies, Gerben Westerhof (eds.), *De betekenis van levensverhalen. Theoretische beschouwingen en toepassingen in onderzoek en praktijk* (Houten 2007) 160; C. D. A. Brinkgreve, *De ogen van de ander: de sociale bronnen van zelfkennis* (Amsterdam 2009) 50; Schipper, "Ik is anders", 13.

⁴¹ Baggerman, 'Tijd en identiteit', 160; Schipper, "Ik is anders", 13.

⁴² Schipper, "Ik is anders", 14.

⁴³ Baggerman, Dekker, & Maschuch, 'Egodocuments and History', 11-56.

⁴⁴ *Ibidem*, 11-56.

historici branden zich daarom dan ook niet aan autobiografieën van vóór en gedurende de periode van de Middeleeuwen. In dit onderzoek echter wordt de bovengenoemde Christelijke grondslag van het individualisme wel als een essentieel element gezien in de ontwikkeling van de moderne autobiografie. Hiermee sluit ik mij dus aan bij de bewering van Mineke Schipper dat de autobiografie van Europese oorsprong is. Autobiografieën elders op de wereld geschreven, worden door deze stellingname dan ook slechts als de uitlopers gezien van de invloeden uit de (Christelijke) Westerse literaire wereld.⁴⁵

Toch is het Christelijk individualisme alleen niet afdoende om een egodocument als autobiografisch te bestempelen. Het Christelijk individualisme is immers niet hetzelfde soort individualisme zoals we het vandaag de dag herkennen in autobiografieën. Binnen de Middeleeuwse kerkgemeenschappen werd men immers als ketter aangemerkt wanneer men teveel bezig was met ontwikkelingen binnen zichzelf. Het idee was dat men vooral voor God moest leven. Een afname in de autoriteit van het geloof zorgde er pas (deels) voor dat er ruimte kwam voor een meer persoonlijke individualiteit, reflectie en introspectie.⁴⁶ Deze laatste ontwikkelingen zien we vanaf de zestiende eeuw langzaam opkomen.⁴⁷

Naast de invloed van Christelijke autoriteit hadden ook feodalisme en familiale banden ervoor gezorgd dat men in de Middeleeuwen het individuele 'zelf' had moeten onderdrukken. Het begrip 'zelf' of 'individu' is een product van tijd en cultuur. Een collectivistische cultuur is geheel anders dan een individualistische cultuur en heeft daarom dan ook een heel ander effect op het 'zelf'.⁴⁸ In een collectivistische cultuur (van bijvoorbeeld de Middeleeuwen) staat de gemeenschap voorop. Deze gemeenschap kan bestaan uit familie, religie of seksuele moraal. Deze 'wij-cultuur' zorgt ervoor dat elke actie die door een persoon uitgevoerd wordt, bepalend is voor het prestige van de gemeenschap. Het 'zelf' in dit soort culturen had dus een totaal andere invulling dan in een individualistische cultuur (van bijvoorbeeld de Renaissance) het geval was.⁴⁹ Vanaf de Renaissance werd het voor een individu pas meer mogelijk om het 'zelf' individueel te uiten, al moest men hiervoor wel over een zekere welvaart en kennis beschikken: individualisering vond onder deze omstandigheden dus vooraleerst plaats bij de elite.⁵⁰ Zowel de Renaissance als de Verlichting zijn verantwoordelijk voor de herontdekking van het individu en de individualistische cultuur. In deze periodes verschijnen er dan ook meer werken van grote denkers die zich richten op het individu en

⁴⁵ Schipper, "Ik is anders", 11-12.

⁴⁶ Brinkgreve, *De ogen van de ander*, 51, 58.

⁴⁷ *Ibidem*, 51-52.

⁴⁸ *Ibidem*, 47.

⁴⁹ *Ibidem*, 47-48.

⁵⁰ R. Dekker, H. Q. Röling, & P. Schulten, 'Dossier: geschiedenis en individualisering' *Spiegel historiael* 34 (1999) 7-8, 10.

de ontwikkeling hiervan.⁵¹ Het publieke 'zelf' werd door deze ontwikkelingen langzamerhand steeds meer een eigen 'zelf'.⁵² De christelijke religie had het 'ego' doen ontstaan, de Renaissance en de Verlichting maakten het 'ego' eigen.

Beide tijdsgewrichten hadden er dus voor gezorgd dat de mens gedwongen werd meer en meer te denken in termen van (rechten van) individualiteit en het 'ik'. Daarnaast werd de wereld vanaf de Verlichtingperiode niet langer meer ervaren als een organisch en door God gemaakt ordelijk geheel maar als een plek waarin de mens een ontelbaar aantal verschillende mogelijkheden en keuzes te wachten stond. De wereld werd, met andere woorden, een meer maakbare wereld waarin de mens zichzelf kon vormen en onderdeel was geworden van een nooit aflatend proces van veranderingen en ontwikkelingen.⁵³ Toch stonden zowel de Renaissance als de Verlichting echter nog steeds niet garant voor de moderne autobiografie zoals we die vandaag de dag kennen. Deze zou pas te herkennen zijn zodra men de religieuze aard (voorheen nog één van de essentiële 'building blocks' van de autobiografie) definitief af zou schudden. Dit gebeurde toen eenmaal Charles Darwin, Jean-Baptiste de Lamarck en Herbert Spencer aan invloed wonnen in de Westerse maatschappijen. Voornamelijk door het Darwinisme maakte het religieuze individualistische element in autobiografieën plaats voor een meer moderne variant van individualiteit. Het individu werd in vergelijking met de Renaissance en de Verlichtingperiodes door deze ontwikkelingen nóg verder naar de voorgrond geschoven. Theorieën over evolutionaire vooruitgang maakten in de mens het idee los dat hij of zij zelf de wereld en het lot kon scheppen, de mens was immers niet langer meer gebonden aan de natuurlijke slechtheid (die in religie gepredikt werd) van zijn of haar natuur.⁵⁴ Kortom: de mens was verantwoordelijk voor zichzelf en kon als gevolg hiervan zichzelf ontwikkelen.

Vanaf 1800 is er voor historici dan ook een sterke 'self-culture' te bespeuren waarin de ontwikkeling van de mens en introspectie voorop stond.⁵⁵ De zoektocht naar 'het zelf' ging soms zo ver dat historicus Peter Gay het "op het neurotische af" noemt.⁵⁶ De Industriële Revolutie zou er vervolgens nog toe bijdragen dat er meer sociale mobiliteit (vaak in theorie) mogelijk werd ten opzichte van eerdere eeuwen.⁵⁷ Door al deze ontwikkelingen ontstond er een geheel nieuw soort autobiografie: een waarin de hoofdpersoon uiteenzette hoe hij door eigen inspanningen en op eigen kracht iets van zijn leven gemaakt had (in tegenstelling tot een die werd gekenmerkt door het zondige individu die door God's wil zijn leven had gebeterd).⁵⁸ Kortom: een autobiografie waarin het

⁵¹ Brinkgreve, *De ogen van de ander*, 52-54.

⁵² *Ibidem*, 55.

⁵³ Weintraub, 'De ontwikkeling van de autobiografie', 20, 25.

⁵⁴ Bjorklund, *Interpreting the self*, 69-72.

⁵⁵ *Ibidem*, 64-65, 66-72, 77.

⁵⁶ P. Gay, *The naked heart. The bourgeois experience. Victoria to Freud* (New York/Londen 1995) 3.

⁵⁷ Bjorklund, *Interpreting the self*, 68-69.

⁵⁸ Bjorklund, *Interpreting the self*, 66-67; Weintraub, 'De ontwikkeling van de autobiografie', 9, 10, 18, 21.

individu zelf verantwoordelijk was geweest voor verbeteringen van en ontwikkelingen in zijn leven.⁵⁹ 'Human agency', de menselijke wil, kreeg hierdoor een leidende rol en werd daarmee dan ook steeds relevanter binnen autobiografieën van de negentiende eeuw.⁶⁰ Wat volgde was een geheel nieuw autobiografisch genre dat bekend stond als zogenaamde 'self-made men' of 'masters of own fate' autobiografieën.⁶¹ Dit soort autobiografieën werden in eerste instantie voornamelijk door zakenmensen geschreven, later wordt de vertelwijze 'from rags to riches' overgenomen door diverse andere autobiografische auteurs (met verschillende achtergronden).⁶² Moderne autobiografieën laten zich heden ten dage nog steeds veelvuldig kenmerken door deze vertelwijze.

Volgens Röling kunnen we Rousseau en Goethe beschouwen als de ware grondleggers van de vandaag herkenbare moderne individualistische autobiografie.⁶³ Rousseau pionierde bijvoorbeeld in het al schrijvende tot diepe introspecties komende.⁶⁴ Schrijvers die geïnspireerd waren geraakt door Rousseau's werkwijze, volgden massaal zijn voorbeeld en begonnen net als Rousseau bijna obsessief het eigen 'zelf' te reflecteren in hun werk. Door deze ontwikkeling raakte de autobiografie als genre sterk in opmars. Vanaf 1800 is er wereldwijd dan ook een enorme stijging in het aantal autobiografieën waar te nemen.⁶⁵ In Nederland was het overgrote deel van de autobiografieën echter minder persoonlijk van aard dan die van Rousseau: introspectie kwam in Nederlandse autobiografieën veel minder voor dan over het algemeen wordt aangenomen.⁶⁶ Historica Arianne Baggerman heeft hier een mogelijke verklaring voor: "De pennen van veel van deze schrijvers leken niet zozeer in beweging te zijn gezet om het eigen innerlijk te ontsluiten als wel om de wereld om zich heen te beschrijven, of beter gezegd, om zichzelf te documenteren in relatie tot de wereld om hen heen."⁶⁷

Hoewel de verteltoon in Nederlandse autobiografieën anders was, constateerde Baggerman ook hier eenzelfde soort stijging in autobiografieproductie als in andere landen het geval was geweest na 1800.⁶⁸ Hoe viel deze Nederlandse stijging te verklaren? Dit had, zo betoogt Baggerman, vooral te maken met het opkomende historische bewustzijn bij de mens in het algemeen: tijdens de

⁵⁹ Bjorklund, *Interpreting the self*, 67, 76.

⁶⁰ *Ibidem*, 70, 72, 74-75.

⁶¹ *Ibidem*, 71, 82.

⁶² *Ibidem*, 66.

⁶³ Röling, 'Jeugdherinneringen', 263.

⁶⁴ A. Baggerman, 'Lost Time: Temporal Discipline And Historical Awareness In Nineteenth-Century Dutch Egodocuments', in Rudolf Dekker, Arianne Baggerman en Michael Mascuch (eds.), *Controlling Time and Shaping the Self (Egodocuments and History)*. (Leiden 2011) 459.

⁶⁵ Baggerman, 'Tijd en identiteit', 160-161.

⁶⁶ *Ibidem*, 163-164.

⁶⁷ *Ibidem*, 164.

⁶⁸ A. Baggerman, 'Niet voor den handel'. Over de populariteit van egodocumenten in de negentiende eeuw', in Arianne Baggerman, Paul Hoftijzer, Gerard Unger en Adriaan van der Weel (eds.), *Schakels in de keten van het boek* (Amsterdam 2012) 14-15.

periode 1750-1850 kreeg men sterker het gevoel dat het verleden een voorgoed afgesloten periode was. Deze breukervaring was geheel nieuw, deze was in eerdere eeuwen nog niet eerder zo sterk gevoeld. De breukervaring zette volgens Baggerman mensen ertoe aan zaken uit het verleden op papier te zetten voordat dit verleden voorgoed vergeten zou raken. Het was als het ware de laatste kans om een voorgoed verdwijnende wereld voor de eeuwigheid vast te leggen.⁶⁹ Baggerman doet deze uitspraken op basis van de theorie van filosoof en historicus Reinhart Koselleck. Volgens zijn theorie zouden de sterke negentiende-eeuwse veranderingen als ontwikkelingsdenken, Darwinisme en de Industriële Revolutie de voornaamste oorzaken zijn geweest van gevoelens van breken met een verleden. De veranderingen zouden volgens hem een groeiend historisch bewustzijn in de mens aanwakken: de toekomst was onzekerder geworden maar tegelijkertijd ook meer open voor allerlei nieuwe mogelijkheden.⁷⁰ Men begon het cyclische denken in te ruilen voor een meer lineair denken. Volgens Koselleck werd de wereld door deze verandering steeds meer ervaren als maakbaar of "constructible".⁷¹ En dat is zeer duidelijk terug te zien aan woorden die in deze eeuw geïntroduceerd werden: revolutie, vooruitgang, ontwikkeling of (zelf)verbetering, zelfcultivering, zelfhulp, 'self-made' waren allen woorden die letterlijk een breuk met het oude impliceren.⁷² Er ontstond bij de mens kortom een nieuw en revolutionair idee van het 'zelf' zijn. Een geheel nieuw individueel zelfbeeld was ontstaan bij de mens van de negentiende eeuw.⁷³

Onvermijdelijk werd door de breukervaring met het verleden al snel een gevoel van nostalgie gewekt bij auteurs van autobiografieën.⁷⁴ Doordat nostalgische sentimenten steeds meer een centrale positie zijn gaan innemen in de gevoelens van de mens van de negentiende eeuw, werden jeugd jaren als gevolg hiervan steeds uitvoeriger beschreven in autobiografieën.⁷⁵ Uiteindelijk werden jeugdherinneringen in de negentiende eeuw zelfs een autobiografisch genre op zich.⁷⁶ Het is interessant om te bezien of in de autobiografie van Cornelis Jamin junior deze ontwikkeling waar te nemen is.

De negentiende eeuw kun je dus met recht een eeuw van introspectie noemen. Introspectie was echter wel degelijk een controversieel onderwerp in de Victoriaanse Tijd: de eigenlijke

⁶⁹ Baggerman, 'Lost Time', 459-460, 467-469, 484, 488, 492-493, 514, 530, 535; Baggerman, 'Tijd en identiteit', 164.

⁷⁰ Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 109-111; A. Van der Woud, *De nieuwe mens. De culturele revolutie in Nederland rond 1900* (Amsterdam 2015) 225.

⁷¹ Baggerman, Dekker, & Maschuch, 'Egodocuments and History', 11-56; P. Burke, 'Historicizing the self' 1770-1830, in Arianne Baggerman, Rudolf Dekker en Michael Mascuch (eds.), *Controlling Time and Shaping the Self: Developments in Autobiographical Writing since the Sixteenth Century* (Leiden 2011) 14.

⁷² Burke, 'Historicizing the self', 15.

⁷³ *Ibidem*, 16-17.

⁷⁴ Baggerman, 'Tijd en identiteit', 166-167.

⁷⁵ *Ibidem*, 167.

⁷⁶ *Ibidem*, 168.

schrijfnorm was zaken zo objectief mogelijk te noteren.⁷⁷ Het was 'not done' om over privéomstandigheden te schrijven.⁷⁸ Dagelijks werk werd hierdoor vrijwel nooit beschreven, vaak werden slechts details en gebeurtenissen uit het publieke leven van de hoofdpersoon opgetekend.⁷⁹ Autobiografieën waren rond de negentiende eeuw dus vooral "public accounts of public lives."⁸⁰ Het privéleven werd zelden genoemd: echtgenoten, kinderen en ouders kwamen bijvoorbeeld vrijwel niet voor in 'self-made' autobiografieën. Het was voor auteurs van autobiografieën vaak een kwestie van keuzes maken: wanneer je vasthield aan de Victoriaanse norm om publiek en privé gescheiden te houden dan verkocht de autobiografie wellicht niet.⁸¹ Wanneer je echter besloot het privéleven wel te uiten, met andere woorden 'confessioneel' te schrijven, had je als auteur een veel grotere kans om iets aan de autobiografie te verdienen. De privéstructuur van de vertelwijze 'confessie' in een autobiografie zorgde immers voor de nodige authenticiteit, geloofwaardigheid en oprechtheid in een verhaal. Door privéomstandigheden middels een confessionele manier van schrijven te uiten, zorgt de schrijver ervoor dat zijn verhaal geloofwaardig wordt. Misschien nog wel belangrijker is dat de schrijver op deze manier een intieme band met de lezer aangaat en vice versa. Het zorgt ervoor dat de lezer het leven van de auteur ingetrokken wordt.⁸²

Om toch aan de sociale normen van de Victoriaanse Tijd te voldoen en daarnaast het lezerspubliek te blijven vermaken, waren negentiende-eeuwse autobiografen dus genoodzaakt op zoek te gaan naar een nieuwe vertelwijze: de apologie.⁸³ Het hoofddoel van een apologie was op een zo rationeel mogelijke manier het leven van de auteur te verdedigen, te rechtvaardigen en/of uit te leggen.⁸⁴ Het 'zelf' was niet langer het hoofdonderwerp maar de ideeën achter het 'zelf' werden nu naar de voorgrond geschreven. In een apologetische autobiografie diende men op een zo afstandelijk en objectief mogelijke wijze een samenvatting te geven van zijn of haar leven.⁸⁵ Schrijvers die de Victoriaanse norm op deze manier nastreefden, lieten vaak door onhandig geschreven passages toch doorschemeren dat ze aan verregaande introspectie gedaan hadden.⁸⁶ Het 'zelf' was als het ware schaduwachtig of verborgen in het werk maar wel degelijk aanwezig in negentiende-eeuwse

⁷⁷ Gay, *The naked heart*, 113-114.

⁷⁸ D. Loftus, 'Self-made men and the civic: time, space and narrative in late nineteenth-century autobiography', in Arianne Baggerman, Rudolf Dekker en Michael Mascuch (eds.), *Controlling Time and Shaping the Self: Developments in Autobiographical Writing since the Sixteenth Century (Egodocuments and History)* (Leiden 2011) 310-313; I. B. Nadel, 'Apologize or Confess! The Dilemma of Victorian Autobiography', *Biography* 5 (1982) 193, 200.

⁷⁹ Loftus, 'Self-made men and the civic', 308, 310.

⁸⁰ *Ibidem*, 310.

⁸¹ Baggerman, 'Niet voor den handel', 19.

⁸² Nadel, 'Apologize or Confess!', 190.

⁸³ *Ibidem*, 193.

⁸⁴ *Ibidem*, 190-191, 194.

⁸⁵ *Ibidem*, 191.

⁸⁶ Gay, *The naked heart*, 110-111.

autobiografieën. Gay noemt zulke passages daarom dan ook: "thinly-veiled self-disclosures."⁸⁷ Het moet voor een negentiende-eeuwse autobiograaf erg lastig zijn geweest om met deze precare balans tussen introspectie en objectiviteit om te gaan: "This was the dilemma of nineteenth century print: saying too little was tedious and probably unrewarding; saying too much was unmannerly but somehow irresistible. Bearing one's heart was proving to be a business commendable and dangerous alike".⁸⁸ Het is interessant om in deze scriptie te bekijken op welke wijze Cornelis Jamin junior zich uit in zijn levensverhaal. Wellicht is hij in zijn schrijven inderdaad sterk beïnvloed door de Victoriaanse tijdsgeest waarin hij opgroeide. Mocht dit zo zijn dan zou zijn werk sterk apologetisch van aard moeten zijn. Ook het tegenovergestelde zou een interessante waarneming zijn: wanneer zou blijken dat Jamin junior zich niets van de Victoriaanse norm leek aan te trekken (en dus doelbewust op een confessionele wijze schreef).

1.4 De burgerlijke cultuur

De negentiende-eeuwse autobiografische schrijfwijze over 'het zelf' was mede in gang gezet door ontwikkelingen binnen de professionele schrijverswereld. Dichters en schrijvers van romans werkzaam gedurende de Victoriaanse periode, hadden er onbewust voor gezorgd dat het lezerspubliek een steeds introspectievere kijk op het leven ontwikkelde. Professionele schrijvers waren als het ware begonnen met deze trend en de lezende hogere- en middenklassen volgden. Dit lees je volgens Gay dan ook duidelijk af aan de geproduceerde egodocumenten (dagboeken, journalen, autobiografieën en (liefdes)brieven) afkomstig uit de burgerlijke cultuur uit deze periode: vele hiervan zijn sterk persoonlijk en naar binnen gekeerd.⁸⁹ Aangezien Cornelis Jamin junior eveneens tot deze cultuur behoorde (of in ieder geval tot de 'nouveaux riches'), is het relevant om in deze historiografie de (Rotterdamse) burgerlijke cultuur rond het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw onder de loep te nemen.

De Nederlandse standenmaatschappij in de periode 1700-1870 kenmerkte zich door stabiliteit. Dit werd veroorzaakt door de geringe sociale mobiliteit gedurende deze periode. De gegoede stand in Nederland was hierdoor ruim anderhalve eeuw vrijwel verzekerd geweest van zijn hoge status in de samenleving.⁹⁰ Na 1870 zou hier echter rap verandering in komen: tijdgenoten van de opvolgende periode, 1870-1914, noemden dit tijdsgewricht ook wel 'de tweede Gouden Eeuw'.

⁸⁷ *Ibidem*, 112.

⁸⁸ *Ibidem*, 113.-114.

⁸⁹ *Ibidem*, 4-5, 8.

⁹⁰ M. Wagenaar, 'Onderscheidend wonen. Woning en woondomein in en om Amsterdam als dragers van distinctie, 1850-2005', in Clara Mulder en Fenne Pinkster (eds.), *Onderscheid in wonen: het sociale van binnen en buiten* (Amsterdam 2006) 51.

Dit vanwege de sterk groeiende economische welvaart die Nederland onderging.⁹¹ Als gevolg van deze toenemende welvaart trokken veel arbeidsmigranten van het platteland naar de grote steden toe.⁹² Sommigen van hen werden zeer succesvol en konden zich al snel, qua kapitaalkracht, meten met hogere posities op de sociale ladder.⁹³ Het gevolg van de aanwezigheid van deze nieuwe rijken binnen een stad was dat het de traditionele lokale elitecultuur deed wankelen of zelfs geheel deed verdwijnen. Langzaamaan moest de traditionele burgerlijke cultuur het veld ruimen voor een nieuwe elitegroep bestaande uit voornamelijk 'self-made men'. Mannen rijk geworden met nieuw geld, een groep die bekend zou komen te staan als de zogenaamde 'nouveaux riches'.⁹⁴

Deze 'nouveaux riches' werden in eerste instantie vaak uitgesloten dan wel klein gehouden door de zittende traditionele elite. Dit uitte zich bijvoorbeeld in 'nouveaux riches' die geweigerd werden bij toonaangevende sociëteiten.⁹⁵ De weigering werd voornamelijk veroorzaakt door een aantal bestaande tradities en gewoontes binnen de burgerlijke cultuur die zich eerder in de negentiende eeuw al hadden ontwikkeld. Vanaf 1815 tot 1890 was de samenleving traditioneel bijvoorbeeld "diep doordrongen van standsbesef en familisme."⁹⁶ Standsbesef en familisme waren vaak als vervlochten met elkaar. Er heerste in Nederland niet per se een strikte scheiding tussen de verschillende standen, er bestond meer een bepaalde gelaagdheid. Er was sprake van een continue constructie van verschillende groepsstructuren die steeds tegen elkaar aanschurkten, 'familieclans' die elkaars positie binnen de elite beschermden en afschermden van lager volk. Familie was dé voorwaarde voor het voortbestaan van iemands standspositie en reputatie. Familie garandeerde een plek binnen de notabelencultuur van Nederland.⁹⁷ Door deze clanvorming was er in de Nederlandse steden vaak sprake van slechts een paar rijke families die de hoogste sociale klasse bevolkten. Deze families behielden de positie in de toplaag door hun kinderen onderling met elkaar te laten trouwen. Op deze huwelijksmarkt werden de 'nouveaux riches' door de tradities van standsbesef en familisme lange tijd gemeden, met als gevolg dat weinig nieuwe families toe konden treden tot de burgerlijke elite.⁹⁸ Je kunt dus concluderen dat het hebben van geld (economisch kapitaal) vaak niet afdoende was om je tot de burgerlijke elite te rekenen, men moest daarvoor dus ook een zeker cultureel

⁹¹ Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 10, 15; Wagenaar, 'Onderscheidend wonen', 52.

⁹² Van der Woud, *De nieuwe mens.*, 252-254; J. Visser, M. Dicke, & A. van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers 1850-1950*. Rotterdam (Zutphen 2014) 149.

⁹³ Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 109-111; Wagenaar, 'Onderscheidend wonen', 52.

⁹⁴ Wagenaar, 'Onderscheidend wonen', 52.

⁹⁵ Driesse, *'Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 23; Wagenaar, 'Onderscheidend wonen', 52.

⁹⁶ R. van der Laarse, & Y. Kuiper, *Beelden van de buitenplaats: elitevorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw* (Hilversum 2014) 19.

⁹⁷ Driesse, *'Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 23, 25, 26-27; Van der Laarse & Kuiper, *Beelden van de buitenplaats*, 18-20, 26-27, 31-32, 34-36.

⁹⁸ Driesse, *'Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 90; Van der Laarse & Kuiper, *Beelden van de buitenplaats*, 31-33, 35, 36-38, 53, 92, 95.

kapitaal verwerven. Reputatie kwam pas nadat een familie door de zittende burgerlijke elite cultureel erkend werd.⁹⁹

Waar bestond dit cultureel kapitaal dan precies uit? Het bestond uit vrij abstracte zaken als: manieren, smaak, sociale handelingen, kennis en vaardigheden. Dit soort kapitaal verwierf men over het algemeen tijdens de opvoeding. Het was voor iemand die niet in een cultureel kapitaalrijk burgerlijk gezin was opgegroeid moeilijk om dit kapitaal op latere leeftijd alsnog te verwerven (al was het niet onmogelijk). Cultureel kapitaal werd grotendeels doorgegeven via familiale relaties. Binnen het burgerlijke familieleven werden huwelijken bepaald door zowel de hoogte van het inkomen, de status als de opvoeding.¹⁰⁰ De zittende burgerlijke elite was al in bezit van dit culturele kapitaal en kon het op deze manier doorgeven aan opvolgende generaties. 'Nouveaux riches' echter, hadden deze luxe niet en konden dus maar heel moeilijk cultureel kapitaal verwerven zonder de hulp van de zittende elite families.¹⁰¹

Een gevolg hiervan is dat 'nouveaux riches' hun kroost vaak massaal naar dezelfde scholen stuurden als waar de kinderen van de zittende burgerlijke elite hun onderwijs genoten (of juist niet naar school stuurde in het geval van de elitaire thuischoling). Daarnaast gaven de 'nouveaux riches' hun kinderen vaak op voor dansles of pianoles, want ook dit was gebruikelijk binnen de opvoeding van de burgerlijke elitecultuur.¹⁰² De 'nouveaux riches' deden er alles aan om de levensstijl van de zittende elite te imiteren, in de hoop hiermee in de gratie te komen van de burgerlijke elite. Het is in deze scriptie interessant om te bezien hoe de jeugd van Jamin junior er precies uit zag en of zijn opvoeding inderdaad een poging tot toenadering was ten opzichte van deze burgerlijke elite.

Leidende Rotterdamse burgerlijke elitefamilies tijdens het leven van Jamin junior waren onder andere de families Mees, Ruijs, Van Stolk, Van Rijckevorsel, Hoffman en Dutilh.¹⁰³ Ook de naam Lodewijk Pincoffs doet bij zelfs een weinig historisch onderlegd persoon wellicht een belletje rinkelen. Deze Pincoffs behoorde echter niet tot de leidende Rotterdamse burgerelite maar tot de 'nouveaux riches': Pincoffs' vader was namelijk een typisch voorbeeld van een 'self-made man'. Zoon Pincoffs streefde naar meer erkenning voor zijn familie binnen de Rotterdamse elite en ging hiervoor over lijken.¹⁰⁴ De familie Mees behoorde wél tot de elite en had hierdoor vaak maar weinig begrip voor Pincoffs' handelswijze en erkenningsdrang, het streven naar meer erkenning was de familie Mees vreemd omdat ze deze erkenning al genoot.¹⁰⁵ De toplaag van Rotterdam, slechts een relatief

⁹⁹ De Nijs, *In Veilige Haven*, 15, 206.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 25. 36, 158-163.

¹⁰¹ *Ibidem*, 20-21.

¹⁰² Driessse, *Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 40, 41.

¹⁰³ De Nijs, *In Veilige Haven*, 9-10, 11-12, 48, 116, 177.

¹⁰⁴ Door jarenlang cijfers te vervalsen en ponzi-fraude te plegen, liet hij na zijn vlucht uit Nederland in 1879 het publiek (voornamelijk in Rotterdam) achter met een gigantische miljoenschuld. De Nijs, *In Veilige Haven*, 12.

¹⁰⁵ De Nijs, *In Veilige Haven*, 12-13.

kleine groep van patriciërsfamilies, had een kenmerkende eigen stijl van leven en hun eigen normen en waarden. Theaterbezoek en een buitenhuis of villa in Kralingen was de standaard.¹⁰⁶ De denkbeelden binnen deze groep werden bepaald door de eigen geschapen afgebakende wereld. Hiermee verschilden de denkbeelden van de gegoede stand dikwijls met de denkbeelden van personen uit lagere standen.¹⁰⁷ De stad Rotterdam beschikte in vergelijking met andere steden relatief gezien maar over een kleine groep rijken. Dit kwam deels omdat Rotterdam als woonplaats als weinig aantrekkelijk gezien werd door welgestelde Nederlanders. Daarnaast kende Rotterdam in verhouding tot andere steden veel meer arme dan rijke migranten.¹⁰⁸

De fors toenemende negentiende-eeuwse autobiografieproductie valt, zoals hierboven opgemerkt, voor een deel dus te verklaren door nostalgische gevoelens binnen de burgerij. Het valt echter ook deels te verklaren door de opkomst van 'self-made' 'nouveaux riches': deze uit het niets opgeklimmen groep rijken voelden zeer waarschijnlijk een sterke behoefte om aan het einde van hun veelbewogen leven tot introspectie en zelfreflectie te komen.¹⁰⁹ De voornaamste reden om autobiografieën te schrijven was en is immers het willen verantwoorden en uitleggen waarom personen bepaalde keuzes hadden gemaakt.¹¹⁰ Leidend thema in de autobiografieën van entrepreneurs van de negentiende- en begin twintigste eeuw was dan ook vaak het 'from rags to riches' verhaal. Ze benadrukten in hun werk maar al te graag dat ze 'self-made men' waren.¹¹¹ Cornelis Jamin junior schreef zijn autobiografie in dezelfde periode. Jamin junior was echter zelf geen 'self-made man', het was zijn vader geweest die het bedrijf Jamin opgericht had. Voor zover bekend bestaat er geen autobiografie over het leven van Jamin senior. Juist hierom is de autobiografie van Jamin junior van historische waarde: het geeft een beeld van een typisch negentiende-eeuwse 'self-made man' maar dan bekeken vanuit het blikveld van zijn zoon.

Als afsluiting van het onderwerp burgerlijke cultuur dient eveneens aangestipt te worden dat Cornelis Jamin junior, als zoon van een 'self-made man', wellicht de status van zijn vader (en misschien ook de bijbehorende statusverwervingsdrang) als last heeft ervaren. In de gegoede burgerij had je als oudste zoon vaak de plicht de familiezaak en de familieverwervingen (zoals een buitenhuis) voort te zetten en te beheren. Dit was zeker het geval na de dood van een vader binnen een gezin. Je werd als het ware gebombardeerd tot drager van een familietraditie.¹¹² Hoewel jongere

¹⁰⁶ Driesse, *'Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 15, 23, 25.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 15, 43.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 23.

¹⁰⁹ Dekker, 'Dat mijn lieven kinderen weten zouden', 15.

¹¹⁰ D. Boughy, 'Business auto/biography', in Margaretta Jolly: *Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms* (Abingdon-on-Thames 2001) 161.

¹¹¹ Boughy, 'Business auto/biography', 161.

¹¹² Driesse, *'Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 39; Van der Laarse & Kuiper, *Beelden van de buitenplaats*, 96-99, 113-114; De Nijs, *In Veilige Haven*, 130-131.

zoons veelal door middel van eigen prestaties hun geluk maar moesten vinden in het leven, hadden zij echter wel één voordeel ten opzichte van hun oudere broer: zij ervoeren veel minder druk omtrent het hooghouden van reputatie (familienaam). Het is interessant om te onderzoeken hoe Cornelis Jamin junior, als oudste en daarmee uitverkoren zoon, om is gegaan met de druk van het stamhouderschap. Leek hij in deze op Lodewijk Pincoff?¹¹³ Of was het streven naar erkenning binnen de Rotterdamse patriciërsfamilies Cornelis junior vreemd?

1.5 Methodologie

Werken met autobiografieën brengt, zoals in het begin van dit hoofdstuk al is opgemerkt, de nodige moeilijkheden met zich mee. Het verwarren van een collectieve herinnering met een persoonlijke ligt bij een autobiograaf altijd op de loer en daar moet een historicus dan ook op letten in zijn of haar analyse. Daarnaast is het overbelichten van succes, het implementeren van fantasie en projectie van de huidige gemoedstoestand op die in het verleden ook al genoemd. Naast bovengenoemde valkuilen is het voor een historicus echter ook van belang om op te letten voor wie de tekst geschreven is. Dit kan namelijk van invloed zijn op wat er precies herinnerd wordt, het heeft invloed op het selectiebeleid van de auteur. Ook hier geldt weer: wat wordt er niet gezegd? Omdat de autobiograaf zijn lezers er van wil overtuigen om het verleden op een bepaalde wijze te zien, staan er dikwijls aanwijzingen in zijn tekst omtrent wie hij als de beoogde lezers beschouwt.¹¹⁴ Door goed tussen de regels door te lezen moet het voor een onderzoeker dus mogelijk zijn om te achterhalen voor wie de tekst is geschreven. Ook kun je bij het lezen van een autobiografie al snel de motivatie achter het schrijven ontdekken. Motieven voor het schrijven van een egodocument zijn vaak: iets willen vastleggen voor het nageslacht, als introspectie op een leven, godsdienstige motieven of uit persoonlijke crises als (familie)ruzies, ziekten, sterfgevallen, politieke crises, rampen of zelfrechtvaardiging. Kortom, interessante gebeurtenissen en gedachtegangen die volgens de auteur wel opgeschreven moesten worden.¹¹⁵

Een auteur probeert altijd zo bescheiden en zo eerlijk mogelijk over te komen in zijn tekst en retoriek. Soms adresseren ze de lezer direct om deze te overtuigen van het spreken van de waarheid, dit hoeft niet meteen als ongeloofwaardig of als poging tot liegen afgedaan te worden. De meeste auteurs willen in beginsel zo oprecht mogelijk hun levensverhaal aan de lezer overbrengen.¹¹⁶ Daarom moet de onderzoeker aan lacunes in een autobiografie ook weer niet teveel gewicht hechten. Wanneer er iets niet gezegd wordt in een autobiografie kan dit meer redenen hebben dan slechts een moeilijke herinnering te willen verbergen. Een autobiograaf kan simpelweg niet alles

¹¹³ De Nijs, *In Veilige Haven*, 9-12.

¹¹⁴ Schipper, "Ik is anders", 10.

¹¹⁵ Dekker, 'Dat mijn lieven kinderen weten zouden', 17-19.

¹¹⁶ Bjorklund, *Interpreting the self*, 23-31.

onthouden hebben, bovendien kan nu eenmaal niet een heel leven beschreven worden in één alomvattend werk. Het is en blijft een selectie van gebeurtenissen waarvan de autobiograaf denkt dat die interessant zijn voor een eventuele lezer.¹¹⁷ Kortom: de onderzoeker dient wel alert te zijn maar daarbij niet te achterdochtig te worden.

Cornelis Jamin junior's autobiografie geeft, naast een dieper inzicht in de geschiedenis van de familie Jamin zelf, misschien wel als belangrijkste een geheel nieuw inzicht in de belevingswereld van de 'nouveaux riches'. Een groep die volgens de huidige geschiedschrijving zoveel mogelijk het gedrag van de burgerlijke elite heeft willen nabootsen. Slechts door uitsluiting zou de zittende elite deze nieuwe rijken buiten de sociale deur hebben weten te houden. Volgens historici zou naarmate de twintigste eeuw vorderde hier echter langzaam verandering in gaan komen: de 'nouveaux riches' namen ten opzichte van de zittende elite op veel plekken in Nederland in aantal toe, gevolg hiervan was dat de zittende elite meer en meer overstemd werd. Aan het eind van het fin de siècle wisten de 'nouveaux riches' de (zich in een neerwaartse spiraal bevindende) burgerlijke elitecultuur zelfs definitief van de troon te stoten.¹¹⁸ Dit zowel in financieel opzicht als politiek-bestuurlijk (en wellicht zelfs cultureel). Langzaam maar zeker maakte de van oudsher Nederlandse standenmaatschappij plaats voor een klassenmaatschappij.¹¹⁹ Als zoon van een industrieel kan Jamin junior ons middels zijn autobiografie een unieke getuigenverklaring van deze maatschappelijke machtsoverdracht geven.¹²⁰

Jamin junior's levensverhaal is, zo mag men verwachten, doordrongen van de normen, waarden, gedragingen en levenswijzen die in de gegoede burgerij van Rotterdam tussen 1876 en 1925 gedeeld werden. In het kader van het onderzoek is het daarom dan ook erg belangrijk om Cornelis junior's blik van onderaf (op een bevolkingsgroep/klasse/stand) te vergelijken met de bestaande wetenschappelijke werken omtrent de gegoede burgerij en de 'nouveaux riches' (met name die uit Rotterdam). Daarnaast is er in dit onderzoek voor gekozen om junior's autobiografie niet in zijn geheel te analyseren (slechts de jaren 1876-1925 werden onderzocht). Enerzijds omdat het begrip 'fin de siècle' hiermee tot het uiterste wordt opgerekt, anderzijds omdat er volgens de huidige geschiedschrijving ná 1925 niet langer meer sprake zou zijn van een burgerlijke standenmaatschappij.¹²¹ Cornelis Jamin junior's overige autobiografische werk (dat hij schreef tussen 1925 en 1945) wordt in deze scriptie dus niet behandeld.¹²²

¹¹⁷ *Ibidem*, 16-18, 19-20.

¹¹⁸ Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 10, 15, 109-111; B. de Vries, *Electoraat en Elite. Sociale structuur en mobiliteit in Amsterdam 1850-1895* (Amsterdam 1986) 9-11; Wagenaar, 'Onderscheidend wonen', 52.

¹¹⁹ de Vries, *Electoraat en Elite.*, 91, 100-101, 132, 136-138.

¹²⁰ Baggerman & Dekker, *Kind van de toekomst*, 16.

¹²¹ Er is natuurlijk nog steeds lange tijd sprake geweest van rangen en standen in Nederland. Deze zijn na 1925 echter zodanig aan importantie verminderd dat ze geenszins meer te vergelijken vallen met dezelfde termen

Belangrijk onderdeel in de analyse van de autobiografie is het plaatsen van junior's uitspraken in een temporale context. Dat wil zeggen dat er niet eerder begonnen kan worden met een analyse over spanningen tussen 'nouveaux riches' en burgerlijke cultuur voordat junior's gedane uitspraken in de context van zijn tijd worden geplaatst. Zoals hierboven al is opgemerkt, was het genre 'self-made men' gedurende het fin de siècle het meest gangbaar in autobiografieën. Ondanks dat Jamin junior zelf geen 'self-made man' was, is het wel interessant om te bezien of hij zijn vader als zodanig portretteert en of junior zich daarmee aan de schrijfnorm van zijn tijd houdt. Daarnaast was het in de negentiende eeuw gebruikelijk zoveel mogelijk over jeugdherinneringen te schrijven in autobiografieën. Door de snel veranderende tijd en het gevoel van een breuk met het verleden, voelde men meer dan ooit de noodzaak de vroege jeugd uitgebreid te noteren. In hoofdstuk twee zullen junior's gedane uitspraken over zijn vader geanalyseerd worden op het element 'self-made'. Ook wordt in dit hoofdstuk bekeken naar hoe goed junior zich zijn vroege jeugd nog kan herinneren, dit door te kijken naar hoe goed hij zich de beginjaren van het bedrijf (die parallel liepen met zijn vroegste jeugdijaren) nog kan herinneren. De deelvraag die in dit hoofdstuk centraal zal staan luidt dan ook als volgt: in hoeverre voldoen de vorm en inhoud van junior's autobiografie aan het standaardbeeld van autobiografieën in deze periode?

In hoofdstuk drie zal de volgende deelvraag beantwoord worden: welke ontwikkelingen vonden plaats in het autobiografisch schrijven gedurende het fin de siècle en welke zien we terug in junior's autobiografie? Gedurende junior's leven, waren er twee schrijfstijlen dominant in de wereld van het autobiografisch schrijven: de apologetische Victoriaanse schrijfstijl die rond 1900 gangbaar was en de confessionele schrijfstijl die zowel vóór als na de Victoriaanse periode gehanteerd werd. In dit hoofdstuk zal gekeken worden naar de manier waarop junior zichzelf omschrijft en hoe hij zijn levensloop verwoord. Door de wijze waarop junior zijn levensloop vertelt te analyseren, moet het vrij gemakkelijk zijn om junior bij één van deze twee verschillende schrijfontwikkelingen in te delen.

In hoofdstuk vier volgt een korte analyse van de autobiografie als document: wat waren junior's motieven om een autobiografie te schrijven en in hoeverre was zijn schrijven openbaar? Uiteindelijk zal in hoofdstuk vijf een diepgaande analyse plaatsvinden van de ontwikkelingen in de machtstructuur van de notabelencultuur van Nederland. De vraag die in dit hoofdstuk centraal zal staan, luidt: welke ontwikkelingen vonden plaats in de Nederlandse notabelencultuur in de periode 1876-1925 en welke hiervan zien we, in welke gedaante, terug in Jamin junior's autobiografie?

van de standenmaatschappij van vóór 1900. M. A. J. M. Matthijssen, *Klasse-onderwijs* (Deventer 1979) 23-24; M. S. Thomas, *Goed in vorm: honderd jaar ontwerpen in Nederland* (Rotterdam 2008) 89.

¹²² Maar verdient naar mijn mening zéker nog een op zichzelf staand onderzoek.

Hoofdstuk 2: Een 'self-made man'

Volgens Peter Gay was het schrijven van een egodocument als een autobiografie geruime tijd slechts weggelegd voor personen uit de hogere- en middenklassen van de maatschappij. In tegenstelling tot personen uit de lagere klassen hadden zij na een veelbewogen leven namelijk het geld en (daarmee) de tijd verworven om uitgebreid tot diepgaande introspectieve overpeinzingen over te gaan (en deze te noteren).¹²³ Door deze monopoliepositie was de notabelencultuur van Nederland hierdoor als het ware een bewaker geworden van de schrijfnormen van de tijd. Eén schrijfnorm die men veelvuldig terug ziet komen in autobiografieën uit de negentiende eeuw, was het noteren van gedetailleerde jeugdherinneringen. Uitgebreid wijdde men vele pagina's aan de soms vroegste jeugdjaren. Men ging hierin soms zelfs zo ver dat het voorkwam dat de autobiograaf stierf voordat hij of zij überhaupt aan de volwassen jaren kon beginnen. De jeugdherinnering werd mede hierdoor een op zichzelf staand genre.¹²⁴ In dit hoofdstuk bekijken we in hoeverre Jamin junior zijn vroegste jeugd weet te beschrijven. Dit doen we door te bekijken hoe goed junior de beginjaren van het bedrijf (die parallel liepen met zijn soms vroegste jeugdjaren) nog kan herinneren.

Rond 1900 kwam de notabelencultuur onder druk te staan door een groep nieuwkomers die bekend stonden onder de noemer: 'nouveaux riches'. Ook deze groep verwierf de zeldzame positie in het leven waarin men het zowel monetair als temporair kon veroorloven om uitgebreide reflecties over het zelf te maken (en op te schrijven).¹²⁵ Een nieuw genre binnen de autobiografieproductie van de Nederlandse notabelencultuur was geboren: de 'self-made' man autobiografie. Cornelis Jamin senior was zo'n typische 'self-made man'. De in Nederland (bij naam) beroemde snoepfabrikant liet bij zijn dood echter geen enkel persoonlijk document na. Mede hierdoor was over het leven van Cornelis Jamin senior tot op heden maar weinig bekend. Met de vondst van de autobiografie van Cornelis Jamin junior kunnen we wellicht toch meer over de 'self-made' industrieel te weten komen. In hoeverre beschrijft Jamin junior zijn vader daadwerkelijk als self-made industrieel? Houdt junior zich aan de schrijfnorm van zijn tijd? De alomvattende deelvraag die in dit hoofdstuk behandeld zal worden, is dan ook: in hoeverre voldoen de vorm en inhoud van junior's autobiografie aan het standaardbeeld van autobiografieën in deze periode?

2.1 Wie was Cornelis Jamin senior?

Er is omtrent de firma Jamin al veel geschreven. Sylvia Loesberg's *Bitterzoete koekjes* en Frans Baar en Menno Bosma's *Het bederf van een snoepjeskoning* zijn hiervan de twee meest uitgebreide

¹²³ Gay, *The naked heart*, 4-5, 8.

¹²⁴ Baggerman, 'Tijd en identiteit', 168.

¹²⁵ Dekker, 'Dat mijn lieven kinderen weten zouden', 15.

historische werken. Vanwege de grenzen van de gebruikte onderzoeksmethoden en periodisering zijn deze echter alles behalve volledig: beide onderzoeken zijn voornamelijk gericht op de ondergangperiode van het bedrijf gedurende de jaren tachtig van de twintigste eeuw. Slechts enkele korte stukken zijn gewijd aan de opkomst en de meest succesvolle eerste jaren van het bedrijf Jamin. Dat deze onderzoeken vooral op de laatste jaren gericht zijn, zal hoogstwaarschijnlijk vooral te maken hebben met het feit dat er over de beginperiode vrijwel niets bekend is. Zo zijn er maar weinig bedrijfsdocumenten uit deze periode raadpleegbaar en heeft Jamin senior, zoals opgemerkt, geen eigen egodocument achtergelaten.

Loesberg heeft het gebrek aan vroeg bronmateriaal getracht op te lossen door verscheidene oud-werknemers te interviewen. Loesberg's onderzoek dateert echter uit 1993 en was dus gebonden aan de maximale levensduur van de mens: er wordt in haar werk met vrijwel geen enkel woord over Jamin senior gerept. Dit wordt voor een groot deel veroorzaakt door het vroege overlijden van Cornelis Jamin senior, het wordt echter ook veroorzaakt door het feit dat de heren Jamin voor het personeel weinig toegankelijk waren.¹²⁶ Kort gezegd: zelfs al had in Loesberg's onderzoek iedere geïnterviewde (in het gunstigste geval) de hoge leeftijd van honderd mogen behalen, dan nog had zij waarschijnlijk de grootst mogelijke moeite ondervonden om iemand tussen de oud-werknemers te vinden die Jamin senior persoonlijk gekend had. Cornelis senior (en later ook zijn opvolgers) stond er over het algemeen om bekend dat hij eigenzinnig, patriarchaal, autoritair en wars van alle (overheids)bemoeienis was. Directieleden van Jamin kwamen zelden van kantoor af en mengden zich alleen bij hoge uitzondering onder de arbeiders op de werkvloer. Ook de werkpauses werden apart beleefd, men had ieder zijn eigen pauzeruimtes. Werknemers en directie leefden tot ver in de twintigste eeuw volledig langs elkaar heen.¹²⁷ Jamin junior's autobiografie is het enige tot nu toe bekende document dat deze beginperiode beschrijft en kan ons dus helpen de lacunes in het bestaande onderzoek omtrent de vroege historie van het bedrijf Jamin in te vullen. Dit betekent echter wel dat Jamin junior, als enige bron, nauwelijks te controleren is. Junior kan in zijn werk zonder tegenspraak verdraaien, liegen, vermoeden, weglaten en omlaag praten.

Cornelis Jamin senior blijkt voor historici tot dusver een wat ongrijpbare man: zo is het bijvoorbeeld niet bekend waar hij het banketbakkersvak precies geleerd heeft. Ook zijn historici het niet eens geworden over de exacte startdatum waarop hij zijn bedrijf begon.¹²⁸ Wat wél bekend is, is dat de te Boxmeer geboren (1850) Cornelis Jamin senior zich in 1874 voor het eerst vestigde te Rotterdam. Senior was één van de vele binnenlandse migranten die van de ruraler gelegen gebieden

¹²⁶ F. Baar, & M. Bosma, *Jamin: het Bederf van een Snoepjeskoning* (Breda 1985) 9; S. C. Loesberg, *Jamin: bitterzoete koekjes* (Schiedam 1993) 4-5, 40-46.

¹²⁷ Godfried van Run (regisseur), *Andere Tijden: Jamin* (2003); Loesberg, *Jamin: bitterzoete koekjes*, 40-46.

¹²⁸ Baar, & Bosma, *Jamin: het Bederf*, 7.

als Brabant en Zeeland naar Rotterdam trokken op zoek naar werk.¹²⁹ De meesten van deze migranten gingen in de havens aan het werk. Senior opende echter een banketbakkerij in de Warmoezenierstraat.¹³⁰ In 1876 zou hij trouwen met ene Maria Martina van der Lagen (geboren te 1858). Kort erna kregen zij een zoon: Cornelis Denis Joseph Jamin junior. Maria overlijdt in 1877, één jaar na de geboorte van ons onderzoeksobject, aan de gevolgen van tuberculose.¹³¹ Omdat Jamin junior te jong was om zich zijn moeder te kunnen herinneren, kan hij de lezer van zijn autobiografie dan ook maar vrij weinig over haar vertellen. Jamin junior werd hierin ook niet geholpen door het feit dat er thuis met geen enkele "syllabe" over haar werd gesproken. Er zou volgens hem daarnaast niets binnen het ouderlijk huis te vinden zijn dat ook maar enigszins aan zijn biologische moeder zou herinneren.¹³² Pas later zou junior, nota bene via de werkvloer, te horen krijgen dat hij het product was van een ongelukje.¹³³ Het is zeer waarschijnlijk dat Cornelis senior simpelweg niet meer herinnerd wilde worden aan zijn tijd met Martina, zeker niet na zijn tweede huwelijk.

Dat junior's moeder vroegtijdig overleed was in de jaren zeventig van de negentiende eeuw geen bijzonder verschijnsel. Een groot aantal vrouwen overleed gedurende deze periode vroegtijdig. Bijvoorbeeld als gevolg van kraambedsterfte, cholera of, in het geval van Maria, tuberculose. Wanneer de moeder overleed, liet zij het gezin meestal in ontredde toestand achter: zij vervulde immers de verzorgende taken.¹³⁴ Vaak nam de vader hierop een familielid (zoals een tante of zuster) tijdelijk in het huishouden op of hertrouwde hij alweer korte tijd later om zo het gemis binnen het gezin op te vangen.¹³⁵ Het was om deze reden dan ook maatschappelijk geaccepteerd dat mannen al vrij snel na de dood van hun vrouw hertrouwden.¹³⁶ De gezinsharmonie raakte in de jaren die hierop volgden echter vaak verstoord: Marten Mees, bankierszoon uit de burgerlijke elite van Rotterdam, beweerde bijvoorbeeld dat zijn stiefmoeder haar eigen kinderen voortdurend voortrok en dat hij er zelf vaak maar bekaaid van afkwam.¹³⁷ Marten Mees' bevindingen omtrent zijn stiefmoeder kwamen, zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien, in dit opzicht overeen met die van Jamin junior.

¹²⁹ Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 149.

¹³⁰ *Ibidem*, 149.

¹³¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 7; Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 149.

¹³² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 7.

¹³³ Cornelis senior zou dit een meesterknecht toevertrouwd hebben, deze verspreidde het echter vlug over de bedrijfsvloer. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 52.

¹³⁴ Driesse, 'Huiselijk heil en huwelijks-min', 62, 66; De Nijs, *In Veilige Haven*, 107, 113.

¹³⁵ Driesse, 'Huiselijk heil en huwelijks-min', 62, 66; De Nijs, *In Veilige Haven*, 115, 296; Stokvis, P.R.D., *Het Intieme Burgerleven. Huishouden, huwelijk en gezin in de lange negentiende eeuw* (Amsterdam 2005) 127-128.

¹³⁶ Driesse, 'Huiselijk heil en huwelijks-min', 89.

¹³⁷ De Nijs, *In Veilige Haven*, 115.

Na het overlijden van zijn moeder werd het huishouden volgens Jamin junior tijdelijk geleid door een vrouwelijke connectie van Jamin senior: Marie Reuther.¹³⁸ Deze fungeerde gedurende deze periode als een soort pleegmoeder voor Cornelis junior. Junior zou naar eigen zeggen zijn gehele leven lang een warme band met haar hebben onderhouden.¹³⁹ Nog geen jaar na het overlijden van Maria van der Lagen hertrouwt (20 november 1878) Cornelis senior met Louisa Johanna Reuther (geboren te 1854 in Leiden), het betrof een schoonzuster van bovengenoemde pleegmoeder. Met haar zou senior nog eens vijf kinderen krijgen: Pierre (1879-1938), Wilhemina (1880-1965), Louis (1881-1953), Henri (1882-1941) en Ans (1884-1954). Het wordt de lezer van de autobiografie al vlug duidelijk dat Jamin junior zijn vader altijd verweten heeft zo kort na het overlijden alweer een relatie aan te gaan: "Hierdoor kwam er een grote verandering in mijn bestaan. Ik verloor mijn [pleeg]moeder, die nu een aangetrouwde tante werd, en kwam in het genot van een stiefmoeder. (...) Alle verandering is geen verbetering! (...) stiefmoeder maakt stiefvader."¹⁴⁰ Net als zijn moeder was Louisa Reuther volgens junior van eenvoudige komaf. Zo beweert hij bijvoorbeeld dat zijn stiefmoeder ooit als krantenbezorgster werkte in de haven: zij bezorgde er de krant aan de daar aanwezige schippers.¹⁴¹

¹³⁸ Stadsarchief Rotterdam, Geboorte Burgerlijke Stand, Aktenummer: 454; Stadsarchief Rotterdam, Huwelijk Burgerlijke Stand, Aktenummer: 324.

¹³⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 7.

¹⁴⁰ *Ibidem*, 7.

¹⁴¹ Stiefmoeder Louisa was inderdaad van een vrij eenvoudige komaf, ze was namelijk een dochter van een spekslager. Erfgoed Leiden, Archief van de ambtenaar van de burgerlijke stand, 1816-1928, Deel: 4836, Periode: 1845, Leiden, archief 0516, inventarisnummer 4836, 31 juli 1845, Huwelijken 1845. Authentiek afschrift., aktenummer 170; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 64.

Figuur 1: Bron: Jamin, J.: Louisa Jamin-Reuther Zilveren bruiloft 1903

Volgens Jamin junior is over de Boxmeerse familie van zijn vader in het gezin nooit gesproken. Cornelis junior nam als kind aan dat dit kwam omdat zij niet "rijk" waren en om deze reden niet bij de reputatie pasten die het gezin wilde uitdragen te Rotterdam: "Over alles wat Boxmeer en papa's 'oertijd' betrof, hing steeds de sluier van het diepste mysterie. Niemand van Reuther's kant heeft bijvoorbeeld ooit iets omtrent de Boxmeersche relaties gehoord of gezien – dat was 'geheim'."¹⁴² Jamin junior zou eens gehoord hebben dat Jamin senior van "buitenlandsche origine" zou zijn. Dit vond hij aannemelijk aangezien de naam Jamin immers, in tegenstelling tot in landen als Frankrijk of België, in Nederland vrijwel niet voorkwam. Dat maakte Jamin junior naar eigen zeggen "niet eens 'van vreemde smetten vrij'".¹⁴³ Jamin junior beweert slechts éénmaal iets over zijn grootvader gehoord te hebben: het zou een enorme man geweest zijn die nauwelijks door een deur paste. Niet dik, maar groot en sterk. Jamin junior dacht niet dat grootvader Jamin rijk of welgesteld was geweest, anders was er ongetwijfeld over gesproken of mee gepocht.¹⁴⁴

¹⁴² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 326.

¹⁴³ *Ibidem*, 325.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 325.

Pas na eigen onderzoek gedaan te hebben (in 1934), zou Jamin junior er achter gekomen zijn hoe het Boxmeerse deel van zijn familie precies in elkaar stak.¹⁴⁵ Gedurende zijn leven had Jamin junior een paar maal vernomen dat zijn vader niet als Cornelis Jamin bekend stond maar als Kees Peters. Via de briefkaarten die hij (of één van zijn broers) jaarlijks met kerst had moeten posten (aan ene G. Peters en ene H. Peters te Boxmeer), vond junior uit dat Jamin senior een stief-familie moet hebben gehad met de naam Peters.¹⁴⁶ Eenmaal te Boxmeer kwam Jamin junior er naar eigen zeggen achter dat zijn grootvader Denisius Josephus Jamin (het verklaarde deels zijn eigen volledige naam) genoemd werd en gepensioneerd militair ambtenaar was geweest te Boxmeer.¹⁴⁷ Grootvader Denis Joseph zou volgens Jamin junior geboren zijn te België in Queue-du-Bois (nabij Luik) in 1806 als zoon van Nicolaas en Martinne Jamin.¹⁴⁸ Uit de gedeelde achternaam concludeerde Jamin junior dat Nicolaas en Martinne familie van elkaar moeten zijn geweest. Jamin junior oordeelt hierover: "Vandaar de degeneratieve inslag in hun afstammeling C. Jamin jr."¹⁴⁹ Grootvader Denis Joseph Jamin was volgens junior op 23 oktober 1849 getrouwd met een weduwe genaamd Helena Smits (geboren te Beugen in 1808). Helena zou vóór Denis Joseph Jamin getrouwd zijn geweest met ene Cornelis Peters waarmee ze drie kinderen had gekregen. Met Denis Joseph Jamin zou Helena Smits nog eens twee kinderen krijgen: Cornelis Jamin (senior) en een dochter genaamd Maria Jamin.¹⁵⁰

Jamin junior kwam er in Boxmeer achter dat de oorsprong van Cornelis Jamin senior (alias Kees Peters) in Boxmeer enigszins armzalig was geweest. Jamin senior zou volgens junior namelijk geboren zijn in een vervallen boerderij-achtig gebouw. Het leek er dus inderdaad op dat er binnen de familie Jamin liever niet aan dit verleden gerefereerd werd: Cornelis senior was als fabrikseigenaar nu immers een man op stand (of pretendeerde dat te zijn).¹⁵¹ Jamin junior vond echter dat een eventuele schaamte voor dit verleden volledig misplaatst was: "het was valsche schaamte van C. Jamin, zich den tijd van Kees Peters niet meer te willen herinneren. Er lag niets beschamends in, zich van zulk een bescheiden bestaan door vakkennis, doorzicht en wilskracht, geholpen door geluk, tot

¹⁴⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 7.

¹⁴⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 326.

¹⁴⁷ Brabants Historisch Informatie Centrum, Bevolkings-register. Deel: 1993, Periode: 1860-1870, Boxmeer, archieftoegang 7025, inventarisnummer 1993, Bevolkingsregister deel 2, folio 194; Brabants Historisch Informatie Centrum, Boxmeer, Huwelijk Burgerlijke Stand, Aktenummer: 8; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 327.

¹⁴⁸ Brabants Historisch Informatie Centrum, Boxmeer, Huwelijk Burgerlijke Stand, Aktenummer: 8; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 332, 334.

¹⁴⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 327.

¹⁵⁰ Brabants Historisch Informatie Centrum, Bevolkingsregister. Bron: boek, Deel: 1993, Periode: 1860-1870, Boxmeer, archieftoegang 7025, inventarisnummer 1993, Bevolkingsregister deel 2, folio 194; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 331-332.

¹⁵¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 330-331.

een zoo hoogen trap van welstand op gewerkt te hebben. De 'geheimdoenerij' was waarlijk misplaatst geweest.¹⁵² Jamin junior besluit zijn beschrijvingen van senior's vroege verleden met de opmerking dat deze met zijn stiefbroers en (stief-)zus(sen) vrijwel geen contact meer onderhield. Het enige contact dat er volgens junior wél was, waren de hierboven al genoemde jaarlijkse briefkaarten.¹⁵³

Figuur 2: Bron: Jamin, J.: Het Stamslot der Jamin's te Boxmeer

Wat betreft zijn vader's oorsprong in de banketbakkerswereld weet Jamin junior te melden dat senior het vak geleerd zou hebben in de bakkerij van Van Oeffelt, op de hoek van de Grootte Straat en de Veerstraat te Boxmeer.¹⁵⁴ Hierna zou senior omzwervingen hebben gemaakt naar Nijmegen en Kleef voordat hij uiteindelijk in Rotterdam neer zou strijken.¹⁵⁵ De beweegredenen achter deze reizen is Jamin junior nooit bekend geworden, zijn vader zou hier nooit over gesproken

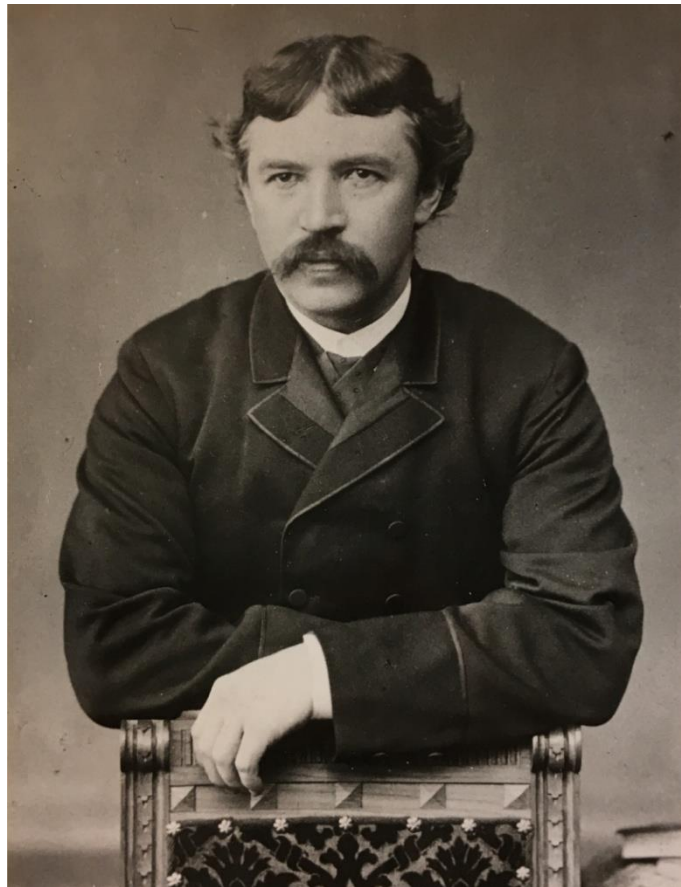
¹⁵² *Ibidem*, 331.

¹⁵³ *Ibidem*, 330-333.

¹⁵⁴ Ondanks grondig onderzoek in krantendatabases (van bijvoorbeeld Delpher) en de Brabantse archieven, heb ik geen bewijs kunnen vinden van een bakkerij met de naam van Oeffelt.

¹⁵⁵ Cornelis Jamin senior stond in 1870 in Nijmegen ingeschreven als dienstbode in het huishouden van Hermanus Lambertus Hermans, een meesterbakker van beroep. Gezien de vele verschillende achternamen in het huishouden (en de vele personen die er als dienstbode werkten) kan men er hier vanuit gaan dat het een soort leerinstituut voor bakkers betrof. Een stagebedrijf avant la lettre. R. F. Deurvorst, 'Naamlooze Vennootschappen. Statuten der "Geldersche Stoombootmaatschappij" te Nijmegen', *Nederlandsche Staats-Courant* (21 juli 1855) 3; Regionaal Archief Nijmegen. Bevolkingsregisters van de gemeente Nijmegen 679, inventarisnummer:32975, paginanummer 98.

hebben.¹⁵⁶ Eenmaal in Rotterdam in 1874 zou senior eerst aan de slag gegaan zijn bij de bakkerijen van Olivier, Pöckel en Maas.¹⁵⁷ Hij zou volgens junior al snel een bekwaam vakman blijken en begon daarom dan ook voor zichzelf: hij startte een straathandeltje in zoetwaren.¹⁵⁸ Cornelis Jamin senior verdiende volgens junior in deze periode "een weekgeld en dat was in dien tijd niet veel".¹⁵⁹ Kort erna zou hij volgens junior echter zijn eigen banketbakkerij openen en daaropvolgend een suikerwerkfabriekje.¹⁶⁰ Toen senior eenmaal zijn eigen zaak begonnen was, hield hij volgens junior in de eerste week al tachtig gulden over. Deze winsten zouden vervolgens door de jaren heen steeds groter worden.¹⁶¹

Figuur 3: Bron: Jamin, J.: Papa - in dien tijd

¹⁵⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 333.

¹⁵⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 8.

¹⁵⁸ H. Spoelstra, 'Cornelis Jamin (1850-1970)', in: *Rotterdamse ondernemers, 1850-1950* (Rotterdam 2002), 116-118.

¹⁵⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 216

¹⁶⁰ Spoelstra, 'Cornelis Jamin (1850-1970)', 116-118.

¹⁶¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 216.

2.2 De beginjaren van het bedrijf Jamin

Junior beweert ondanks zijn jonge leeftijd destijds, zich de dingen uit de beginperiode van de firma Jamin nog bijzonder goed te herinneren. Junior bezit naar eigen zeggen namelijk nog veel van zijn jeugdherinneringen.¹⁶² Deze vroege jeugdherinneringen bestaan voornamelijk uit zaken als de inrichting van het eerste huis, het vuurwerk afsteken door oom Paulus op oudejaarsavond en het pap voeren aan zijn kleine broertje.¹⁶³ Ook herinnert junior zich de kermis van Rotterdam, waar de fameuze stoomcarrousel van Wolfs de meest geliefde attractie was.¹⁶⁴ Over het bedrijf weet Jamin junior het volgende te melden: zijn vader zou op het moment dat hij als zelfstandige was begonnen een werkplaats hebben gehad op de plek waar later de Rotterdamse passage gebouwd zou worden. Hierna verhuisde de werkplaats naar de St. Elisabethshof dat volgens junior te bereiken was ter hoogte van de Goudse Rijkweg 163.¹⁶⁵ Deze werkplaats werd in de Rotterdamse volksmond 'de IJstoren' genoemd, al weet Cornelis junior niet precies hoe die naam ontstaan is. De werkplaats staat hem nog goed bij omdat hij hier voor het eerst in aanraking kwam met het fenomeen stoommachine met staande ketel.¹⁶⁶

Wat betreft vroege jeugdherinneringen moet een onderzoeker zich altijd afvragen of deze geheel correct zijn: zijn het daadwerkelijk de persoonlijke herinneringen van het onderzoeksobject of zijn het eerder collectieve herinneringen die hij of zij zich eigen heeft gemaakt? Het zou bijvoorbeeld heel goed kunnen dat gedeelde herinneringen van familieleden (de gezinsgeschiedenis) in het individuele geheugen van Jamin junior genesteld zijn geraakt. In ons geval kan het dus zo zijn dat Jamin junior een bepaalde gezinsgeschiedenis, of in het ergste geval een bepaalde ontstaansmythe over het bedrijf, hierdoor (onbewust) reproduceert.¹⁶⁷ Aangezien Jamin junior hier

¹⁶² Overigens past Jamin junior's nadruk op vroege jeugdherinneringen geheel in de in hoofdstuk één al genoemde gesignaleerde ontwikkelingen in autobiografieën van de rond 1900: vanaf de negentiende eeuw nemen jeugdherinneringen een steeds prominentere plaats in binnen autobiografieën. Men raakt zich namelijk veel meer bewust van een breukervaring in de tijd en dus ook meer bewust van een breukervaring met de eigen jeugd. Daarnaast mag men sinds deze eeuw meer in zichzelf gekeerd schrijven door het wegvallen van religieuze normen over de ego en de introductie van een nieuwe schrijfstijl over 'het zelf' door Rousseau en Goethe. De jeugd wordt hierdoor gedurende deze eeuw, en zeker rond de eeuwwende van 1900, uitvoeriger beschreven dan in eerdere eeuwen ervoor gebruikelijk was. Baggerman, 'Lost Time', 459-460, 467-469, 484, 488, 492-493, 514, 530, 535; Baggerman, 'Tijd en identiteit', 164, 167; Bjorklund, *Interpreting the self*, 69-72; Dekker, Röling & Schulten, 'Dossier: geschiedenis', 11; Röling, 'Jeugdherinneringen', 263.

¹⁶³ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, *Mémoires van C. D. J. Jamin Junior*, 9.

¹⁶⁴ Auteur onbekend, 'Hubert Wolfs Overleden. Een Brok Kermis Romantiek', *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië* (18 november 1934) 12; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, *Mémoires van C. D. J. Jamin Junior*, 17.

¹⁶⁵ Auteur onbekend, 'Kennisgevingen van het Gemeentebestuur. Inrichtingen welke gevaar, schade, of hinder kunnen veroorzaken', *Rotterdamsch Nieuwsblad* (25 juli 1883) 1.

¹⁶⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, *Mémoires van C. D. J. Jamin Junior*, 8.

¹⁶⁷ W. Kansteiner, 'Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies', *History and Theory* 41 (2002) 188-190; J. A. Singer, 'Narrative Identity and Meaning Making Across the Adult

een nogal specifieke stoommachine in een gebouw genaamd 'de IJstoren' kan herinneren, kunnen we in dit geval nagaan in hoeverre juniors jeugdherinnering eigen is en in hoeverre deze klopt. Door kranten uit deze periode te analyseren komen we meer te weten over deze werkplaats met de curieuze naam: in een advertentie in *De Maasbode* van 19 juni 1877 staat bijvoorbeeld vermeld dat het personeel van de IJstoren "prima ruw noordsch blok-ijs levert (volstrekt geen onzuiver sloot-ijs of spoedig smeltend ijs)" en dat ze dagelijks aan huis leveren per "IJswagen".¹⁶⁸ Volgens het *Algemeen Handelsblad* van 15 juni 1876 was de destijds leegstaande IJstoren een type stoomfabriek waar maar liefst vierhonderd kubieke meter ijs in kon worden opgeslagen.¹⁶⁹ Het is zeer aannemelijk dat de combinatie van stoomkracht en koelapparatuur voor Jamin senior een perfecte basis vormde voor zijn banketimperium.

De zaken gingen volgens Jamin junior al snel na de oprichtingen zeer voorspoedig, al moet volgens hem wel worden vermeld dat senior hier en daar ook een flink "portie geluk" heeft gehad.¹⁷⁰ Vooral rond de dagen van St. Nicolaas maakte men veel winst, dit ging volgens junior vaak ten koste van de nachtrust van menig arbeidskracht.¹⁷¹ De werkplaats veranderde in de beginperiode veel van locatie waardoor het gezin vaak meeverhuisde (om op deze manier zo dicht mogelijk bij de bedrijvigheden te kunnen blijven wonen).¹⁷² Werklieden kwamen volgens junior in deze vroege periode nog in alle gemoedelijkheid over de vloer bij Cornelis senior. De relatie tussen werkgever en werknemer zou uitmuntend zijn geweest rond de jaren 1880-1881. Nadat het bedrijf verder groeide, en als gevolg hiervan het personeelbestand evenredig uitbreidde, werden deze huisbezoekjes volgens junior ondoenlijk. Dit zou als bijkomend gevolg hebben gehad dat de afstand tussen directie en personeel door de jaren heen steeds groter groeide.¹⁷³

Jamin junior's perceptie van de snelle groei van het bedrijf, is grotendeels in lijn met de al bestaande oorsprongsgeschiedenis. Zo zou de firma volgens historici Visser, Dicke & Van der Zouwen inderdaad al vrij vlug zulke goede omzetten draaien dat Jamin senior op basis van zijn belastingaanslag al binnen acht jaar na de start van zijn bedrijf (1882) in aanmerking kwam voor een positie binnen de Rotterdamse gemeenteraad. In 1884 zou hij op basis van zijn belastingaanslag in

Lifespan: An Introduction', *Journal of Personality* 72 (2004) 443-445; Röling, 'Jeugdherinneringen', 268. R. Tagiuri & J. Davis, 'Bivalent Attributes of the Family Firm', *Family Business Review. Journal of the Family Firm Institute* 9 (1996) 203-206.

¹⁶⁸ Auteur onbekend, 'Ruw IJs', *De Maasbode*, 19 juni 1877.

¹⁶⁹ Auteur onbekend, 'Openbaare Vrijwillige Verkoop', *Algemeen Handelsblad*, 15 juni 1876.

¹⁷⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 38.

¹⁷¹ Auteur onbekend, 'Binnenlandsch Nieuws. Slechte Tijden!', *Nieuwe Veendam Courant* (14 december 1892) 2; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 8.

¹⁷² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 7-12.

¹⁷³ *Ibidem*, 9-10.

theorie zelfs al in aanmerking komen voor een zetel in de Tweede Kamer!¹⁷⁴ Deze enorme kapitaalsvermeerdering in korte tijd werd veroorzaakt door het feit dat Jamin senior niet langer zijn lekkernijen slechts via diverse afnemers verkocht maar ze ook zelf via eigen winkels ging aanbieden: in 1882 wordt er een suikerwerkbakkerij geopend op de Crooswijksekade, in 1883 een eigen winkel aan de Goudseweg en in 1885 twee eigen winkels op de Hoogstraat.¹⁷⁵ Ook Jamin junior benadrukt dat het verwijderen van de tussenpersoon (in de vorm van de externe verkoper) ertoe leidde dat het bedrijf buitensporig snel groeide. De opening van de eigen winkels was volgens Jamin junior een cruciale stap geweest in de ontwikkeling van het bedrijf Jamin. Curieus is echter dat Jamin junior beweert dat de eerste winkel opende op de Hoogstraat (tussen de Goudsche-Wagenstraat en Oostpoort) en dat hij geen melding maakt van een geopende winkel aan de Goudseweg in 1883.¹⁷⁶ Deze discrepantie kan uitgelegd worden door het simpele feit dat Jamin junior wellicht te jong was om zich dit te heugen. Toch heerst er ook bij historici twijfel over de exacte startdatum van het winkelbestand Jamin.¹⁷⁷

Waarover echter geen twijfel over bestaat, is de datum waarop voor het eerst echt gesproken kan worden van een eigen Jamin-fabriek. Door de immer groeiende vraag naar zijn waar, laat Jamin senior in 1887 geheel naar zijn eigen wensen een fabriek in de Hugo de Grootstraat bouwen (De Zuid-Hollandsche Stoomfabriek van Koek, Banket, Chocolate en Suikerwerken). Door de jaren heen zou deze fabriek uitgebreid blijven worden waardoor het verscheidene omringende panden in de Hugo de Grootstraat zou opslokken.¹⁷⁸ Het aankopen van het terrein en de bouw van de fabriek werd binnen de familie als het absolute hoogtepunt gezien van Cornelis senior's leven.¹⁷⁹

Jamin junior's zelfbenoemde "tien- en een halfjarige verbanning" naar de kostscholen (waar in hoofdstuk drie en vijf verder op ingegaan wordt) en zijn meervoudige verblijven in het buitenland hebben er voor gezorgd dat hij over de aller-vroegste jaren van het bedrijf maar vrij weinig kan vertellen.¹⁸⁰ Wat betreft informatie omtrent de beginperiode van de firma Jamin zijn we daarom aangewezen op de keren dat junior er daadwerkelijk werkzaam is geweest: de eerste werkzame periode tussen 1894 en 1895 en de tweede werkzame periode tussen 1904 en 1913. Gedurende zijn eerste werkzame periode in het bedrijf tussen 1894 en 1895 komen we via Jamin junior, behalve dat

¹⁷⁴ Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 149-150.

¹⁷⁵ Godfried van Run (regisseur), *Andere Tijden: Jamin* (2003); Spoelstra, 'Cornelis Jamin (1850-1970)', 116; Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 149.

¹⁷⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 38.

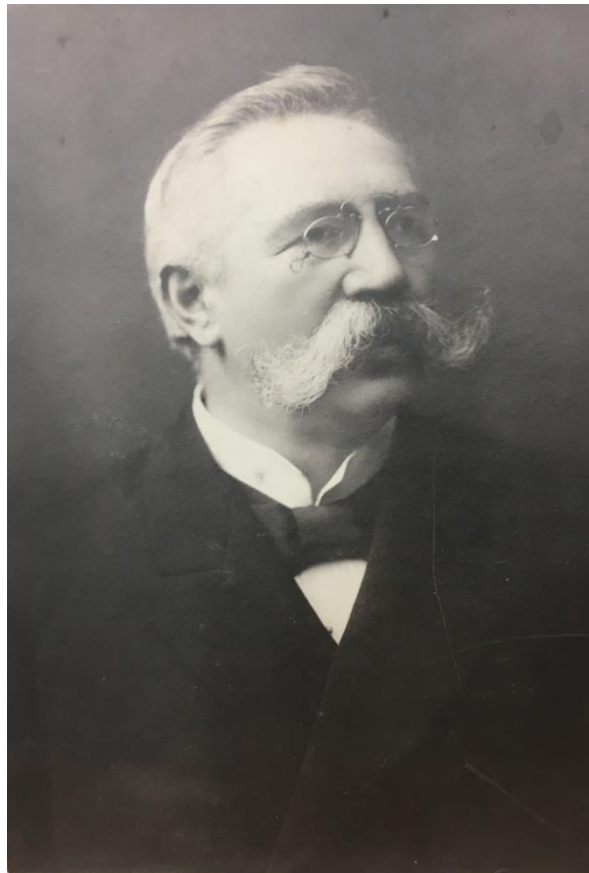
¹⁷⁷ Spoelstra, 'Cornelis Jamin (1850-1970)', 116.

¹⁷⁸ Loesberg, *Jamin: bitterzoete koekjes*, 6, 8; Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 149-150.

¹⁷⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 38.

¹⁸⁰ *Ibidem*, 21, 47, 56.

hem het leven daar zuur werd gemaakt, echter eveneens niet veel te weten. Dit wordt hoofdzakelijk veroorzaakt doordat hij er gedurende die jaren een lage positie bekleed, hierdoor krijgt hij vrijwel niets mee over de dagelijks gang van zaken op de fabriek in de Hugo de Grootstraat. Ook junior's jaren in Rusland (die in het volgende hoofdstuk behandeld zullen worden) tussen 1898 en 1904 zorgen ervoor dat de autobiografie niet veel bijdraagt aan een vermeerdering van kennis omtrent de beginperiode van het bedrijf Jamin. Het enige wat Jamin junior gedurende deze periode weet te op te merken is dat Jamin senior zijn waar inmiddels geheel exclusief in eigen zaken verkoopt en hierdoor dus volle winsten opstrijkt.¹⁸¹

Figuur 4: Bron: Jamin, J: C. Jamin Zilveren bruiloft 1903

In 1904 begint junior's tweede werkzame periode in het bedrijf Jamin. Anders dan voorheen bekleedde junior gedurende deze jaren een belangrijkere positie en was als gevolg hiervan veel meer op de hoogte van het wel en wee binnen de firma. Senior had junior voornamelijk nodig om hem te helpen met het moderniseren van de fabriek.¹⁸² Zo ging men met behulp van junior in 1904

¹⁸¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 182.

¹⁸² *Ibidem*, 164.

bijvoorbeeld over op elektrisch licht.¹⁸³ Dat was toentertijd nog een vrij nieuw fenomeen. In 1905 onderging het pand in de Hugo de Grootstraat een grootschalige verbouwing waaraan junior middels zijn technische expertise zijn steentje bijdroeg.¹⁸⁴ In 1906 bezochten Cornelis senior en Cornelis junior Eindhoven om er een ijsmachine aan te schaffen.¹⁸⁵ Tijdens deze tweede werkzame periode leert Jamin junior zijn vader kennen als een uiterst pragmatische man.¹⁸⁶ Het duidelijkst zou deze pragmatiek naar voren gekomen zijn op het moment dat Jamin junior een eigen fondant-oplosmachine uitvond, die bestemd was voor de fabriek. Het nieuwe apparaat zou al snel onmisbaar blijken op de werkvloer: de handeling die voor het specifieke werk nodig was, zou voor een mens namelijk niet lang vol te houden zijn geweest (men moest elkaar na korte tijd steeds aflossen). Een volgens Jamin junior destijds gerenommeerd machinebedrijf "Baker-Londen" kreeg lucht van junior's uitvinding en zou Jamin senior gevraagd hebben of deze machines voortaan ook aan hen geleverd konden worden (inclusief blauwdrukken).¹⁸⁷ Jamin junior vond dit een vreemd verzoek en vroeg zijn vader: "we zijn toch geen machine fabriek?"¹⁸⁸ Senior zou volgens junior echter slechts gezien hebben dat er uit deze lucratieve deal winst te behalen viel en gaf Jamin junior de opdracht mee om meer machines te fabriceren en te exporteren naar 'Baker' te Londen. 'Baker' heeft volgens junior tien jaar lang machines van de firma Jamin geleverd gekregen totdat zij uiteindelijk zouden besluiten de apparaten zelf te gaan produceren. In 1914 stonden er volgens Jamin junior nog meerdere van deze machines klaar om naar Londen te exporteren, door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog (er zat koper in het apparaat verwerkt) mochten ze echter niet uit Nederland vertrekken.¹⁸⁹ Zo geschiedde het dat de Jamin banket- en snoepjesfabriek, door de pragmatiek van Jamin senior, van de ene dag op de andere ook een machinefabriek werd.

Bij de dood van Cornelis Jamin senior in 1907 telde de firma inmiddels vijftig winkels in en om Rotterdam.¹⁹⁰ De zonen van Jamin senior, Cornelis junior, Pierre, Louis en Henri zetten het bedrijf succesvol voort en breidden het verder uit over Nederland: zo meldde het *Rotterdamsch Nieuwsblad*

¹⁸³ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 241.

¹⁸⁴ Loesberg, *Jamin: bitterzoete koekjes*, 10.

¹⁸⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 177.

¹⁸⁶ *Ibidem*, 178-181, 184.

¹⁸⁷ Het is zeer waarschijnlijk dat het hier de firma Baker, Joseph, Sons & Perkins, Ltd. Makers of Food-preparing Machinery betrof. Eens te meer omdat een werknemer genaamd Joseph Schaller (Jamin noemt in zijn autobiografie dat een ingenieur Schaller namens Baker een aantal keer op bezoek is geweest in de Jamin fabriek) op een lijst met belangrijke werknemers staat vermeld. J. W. Leonard, W. S. Downs, M. M. Lewis, *Who's who in Engineering* (New York 1922) 45.

¹⁸⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 187.

¹⁸⁹ *Ibidem*, 184-187.

¹⁹⁰ Baar & Bosma, *Jamin: het Bederf*, 7; Spoelstra, 'Cornelis Jamin (1850-1970)', 117; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 246, 261-262; Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 150.

van 21 december 1907 bijvoorbeeld dat de fabrieken van Bretagne in Geertruidenberg opgekocht waren door de snoepjesfabrikant Jamin.¹⁹¹ Ook kwam er in de Hugo de Grootstraat in 1911 weer een nieuwe fabrieksruimte bij. In 1914 en 1916 is er alwéér reden voor verbouwingen binnen deze fabriek en in 1918 wordt er zelfs een geheel nieuw gebouw aan vast gebouwd. Uiteindelijk in 1923 volgt er wederom een zeer grote uitbreiding, ditmaal aan de zuidkant. Er werken in dit jaar inmiddels zo'n 1250 werknemers in de fabriek.¹⁹² In 1916-1917 omvat het winkelbestand zo om en nabij 100 filialen dat zo'n 800 mensen werk bood.¹⁹³ In 1923 is dit aantal verder opgelopen tot 135 filialen.¹⁹⁴ Mede dankzij junior's technische expertise als ingenieur zou de firma Jamin groot zijn geworden. Alle uitbreidingen na 1913 heeft hij echter niet of nauwelijks meer mee van doen gehad: zijn jongere halfbroers Pierre, Louis en Henri (Harry) zijn dan nog de enige eindverantwoordelijken binnen het bedrijf Jamin en zetten zonder hun oudste halfbroer het werk voort.¹⁹⁵

2.3 Conclusie

In dit hoofdstuk stond de volgende deelvraag centraal: in hoeverre voldoen de vorm en inhoud van junior's autobiografie aan het standaardbeeld van autobiografieën in deze periode? Gedurende zijn beschrijvingen omtrent zijn eigen onderzoek te Boxmeer, spreekt Jamin junior (ondanks zijn moeizame relatie met hem) met het grootste respect over zijn vader. Senior zou zich, na omzwervingen te hebben gemaakt, financieel op hebben weten te werken uit een armlastige situatie door bekwaamheid in het werk te tonen en de nodige spitsvondigheid te bezitten. De welstand die Jamin senior had behaald, was volgens junior buiten een beetje geluk om volledig aan senior toe te schrijven geweest. Ondanks dat junior het woord 'self-made' hier niet expliciet noemt, kunnen we concluderen dat hij zijn vader wel degelijk als zodanig presenteert aan de lezer. De vraag is echter in hoeverre zijn informatie, die junior op zijn beurt ook weer oraal overgedragen heeft gekregen via de Boxmeerse familie, nauwkeurig is. Door zijn vader als 'self-made' te presenteren, alsmede door uitgebreid zijn vroegste jeugd te beschrijven, is het in ieder geval wel zeker te stellen dat Jamin junior inhaakte op de geldende genrenormen van de notabelencultuur van rond 1900.

¹⁹¹ Loesberg, *Jamin: bitterzoete koekjes*, 12.

¹⁹² Loesberg, *Jamin: bitterzoete koekjes*, 32-36; Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 151.

¹⁹³ Baar & Bosma, *Jamin: het Bederf*, 7; Godfried van Run (regisseur), *Andere Tijden: Jamin* (2003); P. Th. van de Laar, 'Waar werkte Rotterdam?', in: *Rotterdams Jaarboekje* 10 (1996) 359.

¹⁹⁴ Loesberg, *Jamin: bitterzoete koekjes*, 32-36; Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 151.

¹⁹⁵ Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 151.

Hoofdstuk 3: Het leven van een buitenbeentje

Het was binnen de burgerlijke Victoriaanse cultuur geruime tijd 'not done' om over privéomstandigheden te schrijven. Men werd geacht zo afstandelijk mogelijk de lezer te benaderen. Gevoelens, huwelijksproblemen of persoonlijke problemen dienden niet aan het lezerspubliek bekend gemaakt te worden. Confessionele werken (zoals dit heette) bleken echter zeer gewild. Wilde men iets aan de autobiografie verdienen dan diende men een nieuwe manier van schrijven te bedenken waarin zowel voldaan kon worden aan de sociale normen van de Victoriaanse Tijd als aan de eisen van het lezerspubliek. Men vond dit in de apologetiek. Door apologetisch te schrijven werd het mogelijk om op een zo rationeel mogelijke wijze over het zelf te schrijven, of beter gezegd: over de ideeën achter het zelf.¹⁹⁶

In dit hoofdstuk zal de volgende deelvraag centraal staan: welke ontwikkelingen vonden plaats in het autobiografisch schrijven gedurende het fin de siècle en welke zien we terug in junior's autobiografie? Wetende dat junior een product is van de Victoriaanse Tijd en wetende dat junior de autobiografie pas dertig jaar na de Victoriaanse periode schreef, is het interessant om te bezien voor welke schrijfontwikkeling hij gekozen heeft. Door de wijze waarop junior zijn levensloop beschrijft te analyseren, wordt het mogelijk om Jamin junior bij één van de twee schrijfnormen in te delen.

3.1 Cornelis Jamin junior's kinderjaren

Jamin junior was als oudste zoon hoogstwaarschijnlijk de gedoodverfde opvolger van zijn vader.¹⁹⁷ Het is dan ook aannemelijk dat Cornelis Jamin junior om deze reden al vrij vroeg in zijn leven naar de zogenaamde bewaarschool gestuurd werd. Volgens junior zelf kan de lezer de beslissing om hem vroeg naar school te sturen echter beter opvatten als "opgeruimd staat netjes".¹⁹⁸ De bewaarschool bevond zich volgens junior ter hoogte van de Hugo de Grootstraat en zou onder leiding gestaan hebben van een "meijuffrouw Den Toom".¹⁹⁹ Volgens de *Nieuwe Rotterdamsche courant* ging het hier om een school voor kinderen van "fatsoenlijke stand".²⁰⁰ Op zijn zevende werd Jamin junior overgeplaatst van de bewaarschool naar de "meesterschool" in de Jonker Fransstraat, tegenover de

¹⁹⁶ Nadel, 'Apologize or Confess!', 191.

¹⁹⁷ De Nijs, *In Veilige Haven*, 130-131.

¹⁹⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 11.

¹⁹⁹ *Ibidem*, 11.

²⁰⁰ J. Den Toom, 'Bewaarschool', *Nieuwe Rotterdamsche Courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad* (14 maart 1867) 6.

Hoveniersstraat.²⁰¹ Op deze school zou hij echter maar kort onderwezen worden: op 4 mei 1884, nog steeds op zevenjarige leeftijd, werd hij naar de kostschool St. Louis te Roermond gestuurd. Hier zou hij zo'n zes en een half jaar verblijven (tot 1890).²⁰²

Aan de broeders te Roermond herbergt junior tot op het moment van schrijven (1935) nog altijd warme herinneringen: "er heerste in dat huis een uitmuntende geest".²⁰³ Daarnaast zou er een zeer sterke mate van "orde en tucht" geheerst hebben, twee principes die Jamin junior gedurende zijn leven altijd hoog in het vaandel zou hebben staan (later in dit hoofdstuk zal dit nog verder ter sprake komen).²⁰⁴ Met één broeder in het bijzonder zou Cornelis junior een erg goede band hebben gehad: broeder Mathias, die volgens Cornelis junior veel functies bekleedde maar in de eerste plaats voornamelijk zorg droeg voor de jongste leerlingen. Broeder Mathias zou destijds al in het bezit zijn geweest van een fotocamera. Fotograferen was, zo benadrukt Cornelis junior, in die tijd nog vrij nieuw en als technéut in de dop (junior betoonde zich al van jongs af aan erg geïnteresseerd in techniek) had hij erg veel gemeen met pater Mathias.²⁰⁵ Oogluikend werd het door de leiding van de kostschool dan ook toegestaan dat junior nog langere tijd op de afdeling van de "kleintjes" zou verblijven, dit om zijn goede verstandhouding met broeder Mathias niet al te abrupt te verbreken.²⁰⁶

In de zomer van 1890 werd Jamin junior overgeplaatst van de kostschool te Roermond naar een kostschool te Katwijk aan de Rijn. Hier zou hij tot augustus 1894 zijn tienerjeugd doorbrengen.²⁰⁷ Jamin junior beleefde de Katwijkse kostschool in vergelijking met de kostschool in Roermond als veel ouderwets en strenger. Vooral de meester-prefect pater Versteeg zou naar eigen zeggen een nare sfeer veroorzaken aldaar.²⁰⁸ Voornamelijk richting Jamin junior zou pater Versteeg zich vaak hard en

²⁰¹ Auteur onbekend, 'Vervolg van het Binnenland. Zitting van de Rottérdamschen Gemeenteraad van Donderdag 8 Juni', *De Maasbode* (13 juni 1876) 4; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 11.

²⁰² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 11, 13.

²⁰³ *Ibidem*, 13.

²⁰⁴ *Ibidem*, 14.

²⁰⁵ C. Magelhaes, *Nederlandse Fotografie. De Eerste Honderd Jaar* (Utrecht/Antwerpen 1969) XIII-XV; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 14.

²⁰⁶ In een feestbrochure uit 1933 staan een aantal van de broeders die door Jamin junior genoemd worden afgebeeld, waaronder ook broeder Matthias. A. V., *St. Louis Weert 1858-1933* (Den Haag 1933) paginanummering ontbrekend; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 14.

²⁰⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 21, 24.

²⁰⁸ Junior spelt in zijn autobiografie de naam van de desbetreffende pater verkeerd. Dit is een duidelijk voorbeeld van hoe vanuit een volwassen visie een jeugdherinnering vertroebeld kan raken. Pater Fred Versteegh was gespecialiseerd in scholastiek en was tussen 1880-1884 en 1890-1894 werkzaam op de kostschool te Katwijk aan de Rijn. In de laatste periode als prefect. Tevens was Fred Versteegh een oud-leerling. T. A. M. van de Beld, *Katholieke jongens uit den beschaafden stand. Het jezuïeteninternaat te Katwijk aan de Rijn, Den Haag en Zeist (1831-1960) en katholiek Nederland* (Nijmegen 2009) 314.

onredelijk opstellen. Dit begon volgens Jamin junior al op de dag van aankomst.²⁰⁹ Deze slechte verstandhouding zou voortduren tot junior op een dag de stoute schoenen aantrok en hogerop zijn beklag ging doen bij ene pater Van Hooft.²¹⁰ Daar bleek hij goed aan gedaan te hebben, gezien zijn gesprek met meester-prefect Versteeg de dag erna: "Wel Cor, wat heb je nu tegen pater van Hooft gezegd, dat je tot Pasen niet broertjes mag kijken? Dat heb ik niet gezegd hoor; ga jij maar gerust broertjes kijken."²¹¹ Cornelis Jamin junior sluit de alinea's omtrent pater Versteeg af door zich expliciet tot de lezer te richten: "De beoordeling van deze soort mentaliteit laat ik gaarne aan U over."²¹² Jamin junior beweert mede door dit soort gebeurtenissen nooit maar enig moment terugverlangd te hebben naar de kostschool aan de Rijn.²¹³

3.2 Eerste werkzame periode bij Jamin (1894-1895)

In de zomer van 1894 kwam Jamin junior voor het eerst te werken in het bedrijf van zijn vader. Zijn positie binnen het bedrijf was echter alles behalve duidelijk: het leek volgens junior alsof Jamin senior in eerste instantie niet zo goed wist wat hij aan moest met zijn nu volwassen oudste zoon. Het leek alsof senior überhaupt niet had nagedacht over junior's toekomstige functie binnen de firma Jamin. Jamin junior zou uiteindelijk door senior gesommeerd worden om zich te melden op het kantoor van zijn stiefoom Piet Reuther.²¹⁴ Het idee hierachter was dat Piet vast wel een geschikte functie voor junior zou kunnen vinden binnen het bedrijf. Cornelis senior delegeerde het aanstellingsprobleem dus liever. Piet Reuther maakte junior het hulpje van ene meneer Fontein. Junior kreeg naar eigen zeggen voor deze werkzaamheden één gulden per week.²¹⁵ Mocht dit bedrag kloppen dan was dit een schamel loon voor een zoon van een rijk industrieel.

²⁰⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 24-26

²¹⁰ Junior spelt in zijn autobiografie de naam van de desbetreffende pater verkeerd. Dit is een duidelijk voorbeeld van hoe vanuit een volwassen visie een jeugdherinnering vertroebeld kan raken. Pater Peter van Hooff was classicus tussen 1869-1874 en 1877-1888. Tussen 1888 en 1894 was hij directeur van de kostschool te Katwijk aan de Rijn. Van de Beld, *Katholieke jongens*, 218, 310.

²¹¹ Cornelis Jamin junior legt vreemd genoeg niet uit wat "broertjes kijken" nu precies inhield. Alsof hij van de lezer verwacht dat deze weet wat hij bedoelt met de term. Mijns inziens hield het "broertjes kijken" in dat een oudere leerling toezicht moest houden op de jongere leerlingen (naar de jongere broeders kijken) gedurende hun pauzes. Junior hoefde hierdoor taken als corvee niet langer meer te doen. Het lijkt er dus op dat Cornelis het "broertjes kijken" dus in het geheel niet erg vond, eerder een beloning; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 26.

²¹² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 26.

²¹³ *Ibidem*, 24, 25, 30.

²¹⁴ Piet Reuther was een broer van junior's stiefmoeder (Louisa Johanna Reuther) en tevens de echtgenoot van de bovengenoemde tijdelijke pleegmoeder, Marie Reuther. Stadsarchief Rotterdam, Huwelijk Burgerlijke Stand, Aktenummer: 324.

²¹⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 56.

Enige tijd later leek het alsof de situatie voor junior verbeterde: nadat zijn neef Bernard elders zijn geluk was gaan beproeven, moest junior zelf "de boeken maar [gaan] bijhouden". Iets wat hij naar eigen zeggen dan ook gedwee deed. Het bedrag van één gulden per week bleef echter gehandhaafd.²¹⁶ Junior's lage functies als assistent en boekhouder destijds, duiden er niet bepaald op dat Cornelis Jamin senior zijn oudste zoon als mogelijke opvolger zag. Mocht dit wel zo zijn geweest dan had senior hem te zijner tijd immers wel belangrijkere functies en bevoegdheden gegeven. De oudste zoon moest immers goed voorbereid het bedrijf kunnen overnemen.²¹⁷ Wellicht vond hij junior ongeschikt? Wellicht vond hij junior ongemotiveerd? Junior zelf zoekt de verklaring in het opstoken door zijn stiefmoeder: zij zou haar kinderen namelijk voortdurend voortrekken en zou, waar ze kon, junior bij Cornelis senior zo veel mogelijk zwart hebben geprobeerd te maken.²¹⁸

Ondanks zijn lage rang in het bedrijf in de jaren 1894-1895, leek junior's toekomst vrij duidelijk vast te staan. Hij zou naar alle waarschijnlijkheid tot aan zijn pensioen blijven werken in het familiebedrijf en zou hierdoor de rest van zijn leven verzekerd zijn van een vooraanstaande positie binnen de maatschappij. Het liep echter totaal anders voor junior. Zijn leven nam namelijk een onverwachte wending: zonder enige aanleiding (naar eigen zeggen kwam hij nooit te laat, ging hij nooit te vroeg weg en deed hij altijd zijn werk naar behoren), werd hij ontslagen.²¹⁹ Begin augustus 1895 zou zijn vader hem gemeld hebben: "Cor u heeft tóch geen zin in de zaak, je hoeft maandagmorgen niet meer terug te komen."²²⁰ Voor junior voelde dit na zijn ellenlange kostschoolperiodes wederom als een soort "verbanning" uit de familie.²²¹ De verontwaardiging op de werkvloer (waaronder ook bij stiefoom Piet) zou volgens junior eveneens erg groot zijn geweest. Een collega sprak hem bij zijn vertrek de volgende woorden toe:

Zóó, hebben ze je d'r uitgesod..... Maar denk eraan, ze zijn wettelijk verplicht je te onderhouden in hun eigen stand. Ze kunnen je dus niet dwingen ergens anders te gaan werken en knoop dit vooral

²¹⁶ Bernardus Henricus Johannes van Linden was een stief-neef van Jamin junior. Erfgoed Leiden, Huwelijk Archief van de ambtenaar van de burgerlijke stand, 1816-1928, Deel: 4892, Periode: 1896, Leiden, archief 0516, inventarisnummer 4892, 27 augustus 1896, Huwelijken 1896. Authentiek afschrift., aktenummer 250; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 57.

²¹⁷ Van der Laarse & Kuiper, *Beelden van de buitenplaats*, 96-99, 113-114.

²¹⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 38, 47, 58, 79; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 142, 146, 172-173, 183; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 212, 215, 224, 247, 251, 266-267; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 315-317, 349.

²¹⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 57-58.

²²⁰ *Ibidem*, 59.

²²¹ *Ibidem*, 59.

goed in je oren... als je meerderjarig wordt eisch dan je Moeders versterf op, je vader heeft toendertijd verzuimd, boedelbeschrijving te laten maken; dan zal jij eens wat zien gebeuren.²²²

Gezien zijn woordgebruik op deze pagina's begrijpt Jamin junior tot op het moment van schrijven (1934) nog steeds niet waarom hij destijds van de één op andere dag weggestuurd werd. Zelf zoekt hij een verklaring in het feit dat zijn stiefmoeder teveel macht over zijn vader zou hebben gehad:

Ik stond nu eenmaal in het verdomhoekje. Mijn Patroon die geheel in den ban stond van zijn 'Sexuelle Hörigkeit', had voor mij geen vriendelijke woord over; toonde niet de minste belangstelling voor mijn werk, vanzelf dus ook niet de geringste waardering.(...) Alles wat ik in het jaar 1894-1895 te doen kreeg, was het gewone fabriekskantoor-routinewerk. (...) Ja, hij moet zwaar geleden hebben onder het feit, dat 'stiefzoon' hem – al was het dan buiten eigen schuld of toedoen – zoo lelijk in den weg stond, bij de vrije ontwikkeling van zijn huwelijksliefhebberijen.²²³

3.3 Feijenoord

Na zijn ontslag bij Jamin besloot Cornelis junior de twee daar opvolgende dagen direct op zoek te gaan naar nieuw werk. Hij begaf zich onder andere naar de scheepswerf Wilton die toen (1895) nog op de Westzeedijk gevestigd was.²²⁴ Daar vroeg Cornelis junior naar ene meneer Van Oostendorp, een ingenieur die volgens junior in een pand van de familie Jamin woonde.²²⁵ Junior zou vrijwel meteen opgevangen worden door deze Van Oostendorp: "De heer van Oostendorp, die zonder dat ik veel behoefde te vertellen, de situatie zonder meer overzag (het is merkwaardig hoezeer een ieder die de familie Jamin maar eenigszins kende van mijn scheve positie als stiefkind op de hoogte was)."²²⁶ Van Oostendorp raadde junior aan het eerst bij de scheepswerf Feijenoord te proberen.²²⁷ Op Feijenoord zou junior de heer C. van der Wal ontmoeten, volgens junior de oorspronkelijke architect van de Jamin fabriek in de Hugo de Grootstraat.²²⁸ Ook hij scheen al op de hoogte te zijn

²²² *Ibidem*, 59-60.

²²³ *Ibidem*, 58.

²²⁴ J. M. Dirkzwager, 'Wilton, John Henry (1869-1934)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*.

URL:<http://resources.huuygens.knaw.nl/bwn1880-2000/BWN/lemmata/bwn1/wiltonjh> [12-11-2013].

²²⁵ Volgens junior zou "Deze heer (...) later directeur van een scheepsbouwwerf te Ablasterdam" worden. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* bevestigt dit. Auteur onbekend, 'Naamloze Vennootschap Ablasterdamsche Machinefabriek.', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (12 maart 1923) 8; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 61.

²²⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 61.

²²⁷ *Ibidem*, 61.

²²⁸ Opvallend is dat de naam van 'van der Wal' aangepast is in de autobiografie: junior had de naam oorspronkelijk als 'van der Wall' geschreven en heeft later de laatste 'L' doorgehaald. Dit had hij beter niet kunnen doen: het gaat hier namelijk wel degelijk om de architect J. S. C. van de Wall. Een aantal bekende gebouwen (zoals het Poortgebouw) rondom de havens van de wijk Feijenoord zijn eveneens van zijn hand.

van Cornelis junior's thuissituatie en verwees hem door naar de directeur van de werf.²²⁹ Directeur Croll was uiteindelijk degene die Cornelis Jamin junior aan zou nemen.²³⁰ Junior zou volgens Croll in principe nog dezelfde woensdagmorgen (vier dagen na zijn ontslag bij Jamin) aan de slag kunnen gaan op de werf, ware het niet dat het oorlogsschip de Piet Hein al bijna gereed was: zodra het schip van de helling gleed zouden er vrijwel meteen tweehonderd man zonder werk komen te zitten. Jamin junior zou volgens Croll dan ook eigenlijk niet op een slechter moment kunnen beginnen. Toch wilde Croll hem graag helpen: hij vroeg Jamin junior of hij niet achter een tekenafel in de "tekenkamer" zou willen werken. Deze werknemers zouden namelijk te alle tijde aanblijven. Jamin junior pakte naar eigen zeggen op dat moment alles met beide handen aan en accepteerde het aanbod. Jamin junior beweert weliswaar verheugd te zijn geweest over zijn aanstelling bij Feijenoord maar niet dolenthousiast. Hij voegt hier zelfs aan toe dat hij deze matheid sindsdien eigenlijk op alle grote momenten in zijn leven zo had gevoeld.²³¹

In de tekenkamer zou junior nauw samenwerken met een ingenieur genaamd Hohn. Deze zou als chef over junior fungeren en samen zouden zij een goede werkrelatie hebben gehad.²³² Jamin junior weet te melden dat er over deze ietwat flamboyante Hohn "een levensbeschouwing" op de markt zou zijn verschenen onder de naam Leberecht-Hünchen. In het boek, dat geschreven werd door Hohn's vriend (en oud-studiegenoot) Heinrich Siedel, wordt het bijzondere leven van Hohn op een humoristische en sarcastische toon beschreven.²³³ Wellicht raakte junior door deze biografie voor het eerst geïnspireerd om (op deze wijze) over zijn eigen levenservaringen te schrijven.²³⁴

Jamin junior werkte op de werf Feijenoord van vier uur 's ochtends tot half zes in de middag. Door deze lange dagen te maken, zag junior zijn vader alleen nog maar op zondag. Ze leefden in deze periode dus, ondanks dat ze onder één dak woonden, vrijwel volledig langs elkaar heen. Junior verdiende bij Feijenoord vijftientig gulden per week, vierentwintig gulden meer dan hij bij zijn

Auteur onbekend, 'Aanbesteding van gebouwen aan de Hugo de Grootstraat te Rotterdam', *Arnhemse Courant* (28 maart 1881) 2.

²²⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 61.

²³⁰ David Croll was inderdaad directeur van de Maatschappij voor Scheeps- en Werktuigbouw Feijenoord. Collectie Fop Smit (Kinderdijk) 1909-1927, inventory number 109, International Institute of Social History, Amsterdam 4.

²³¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 62.

²³² *Ibidem*, 61.

²³³ De naam van junior's collega (C. Hohn) komt niet overeen met de naam Leberecht Hunchen. Heinrich Seidel zal uit privacyoverwegingen een andere naam gebruikt hebben. De Delftsche Courant meldt namelijk eveneens dat het wel degelijk dezelfde persoon betreft. Auteur onbekend, 'Binnenlandsche Berichten', *Delftsche courant* (12 januari 1901) 1; H. Seidel, *Leberecht Hühnchen (Gesamtausgabe)* (Stuttgart 1901); A. Liede, *Dichtung als Spiel* (Band 2) (Berlijn 1963) 300; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 80.

²³⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 62.

vader had verdiend.²³⁵ De grootste verbetering ervoer Jamin junior echter in de werksfeer. Deze was volgens hem op de scheepswerf Feijenoord veel prettiger dan in de fabriek van Jamin, bovendien zou hij er voor het eerst waardering gekregen hebben voor het werk dat hij er verzette.²³⁶ Hetgeen wat echter het meest indruk op hem maakte, was de uitnodiging die hij ontving van directeur Croll: junior mocht mee op één van de eerste proefvaarten van het oorlogsschip Piet Hein, dit onder het mom van het hier en daar nog wat kalibreren.²³⁷ Volgens junior werden dit soort ereklusjes vrijwel nooit aan zo'n jong persoon (hij was toen slechts negentien jaren oud) als hij uitbesteed.²³⁸

Een periode van vele van dit soort proefvaarten zou volgen: veelvuldig werd Cornelis junior gevraagd om toezicht te houden op machinekamers. Op een dag werd hem medegedeeld om een reis te maken van Rotterdam naar Den Helder en terug. Vlak vóór de terugreis zou hij Amsterdam aangedaan hebben om daar de wereldtentoonstelling te bezoeken (Wereldtentoonstelling voor het Hotel- en Reiswezen 1895).²³⁹ Hier zou hij verscheidene "merkwaardigheden" hebben bekeken en uiteindelijk zelfs nog een nacht hebben geslapen.²⁴⁰ Zijn laatste klus op Feijenoord zou het werken aan een kruiser genaamd Friesland zijn.²⁴¹

3.4 Technikum Neustadt

In april 1896 spraken Jamin junior en zijn vader voor het eerst sinds hun eerdere gebrouilleerdheid over zijn werkzaamheden als tekenaar/amateur ingenieur op de scheepswerf Feijenoord. Samen hadden ze het over junior's toekomstperspectief bij de werf en hoe deze eventueel zou kunnen verbeteren. Al snel werd het senior duidelijk dat junior's vooruitzichten alleen beter zouden worden wanneer deze een officiële ingenieursopleiding zou gaan volgen.²⁴² Cornelis senior besloot de studie te financieren en zo leek voor Jamin junior de weg vrij om aan de slag te gaan op een technische school.²⁴³ Omdat technische scholen in Nederland als toelatingseis een succesvol afgeronde H.B.S.-opleiding kenden, kon junior zich (met zijn kostschool diploma) niet voor een dergelijke school als

²³⁵ *Ibidem*, 61-63.

²³⁶ *Ibidem*, 62.

²³⁷ H. van der Sloot, *Wilton-Fijenoord* (Rotterdam 1995) 37.

²³⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 63.

²³⁹ N. Stieber, 'Historische sensatie, taxidermie en theatraaliteit in de performance van eindnegentiende-eeuws Amsterdam', in Inge Bertels, Jan Hein Furnée, Tom Sintobin, Hans Vandevoorde en Rob van de Schoor (eds.) *Tussen beleving en verbeelding: De stad in de negentiende-eeuwse literatuur* (Leuven 2013) 23-26.

²⁴⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 64, 67.

²⁴¹ Van der Sloot, *Wilton-Fijenoord*, 159; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 69.

²⁴² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 70.

²⁴³ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 70; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 109.

bijvoorbeeld de Polytechnische school in Delft aanmelden.²⁴⁴ Toch waren hiermee zijn kansen om hogerop te komen niet verkeken: via een collega had hij gehoord dat er op een Technikum in Neustadt (Mecklenburg) geen van dit soort toelatingseisen bestonden. Hierdoor zou geschieden dat junior van 1896 tot 1898 in Neustadt zou studeren en eveneens aldaar in zou komen te wonen bij de zusters van zijn voormalige chef (van de werf Feijenoord) Hohn.²⁴⁵

Neustadt was klein en pittoresk. Tweemaal daags leidde de herder er de koeien nog door de straten. De herdershoorn zou er volgens junior dagelijks te horen zijn geweest.²⁴⁶ Het lijkt er op dat Jamin junior hier betrekkelijk gelukkig was. Zo vermeldt hij bijvoorbeeld zijn aanwezigheid op het zogenaamde Schützenfest, een drie dagen durend festival in de zomer waarin bier en muziek centraal stonden.²⁴⁷ Daarnaast bestond er onder de studenten een sterke neiging tot baldadigheid ten aanzien van de leraren. De leraren-ingenieurs lieten zich volgens Cornelis junior echter vrijwel nooit van de wijs brengen.²⁴⁸ Ook genoot junior erg van het natuurschoon dat in hoge mate in de omgeving te vinden was. Nadat hij van zijn vader een fiets had mogen ontvangen, besloot junior dan ook veelvuldig er op uit te trekken om het omringende land te verkennen.²⁴⁹ Op één van deze fietstochten zou hij naar eigen zeggen onverwachts getuige zijn geweest van de "imposante rouwstoet" van de Groothertog van Mecklenburg Frederick Francis III. Tussen de toeschouwers van deze stoet gonsde het volgens junior van de geruchten: Frederick zou zelf uit het raam gesprongen zijn, Frederick zou uit het raam geduwd zijn, enzovoorts. Ook zou er zelfs zijn beweerd dat Frederick helemaal niet in de kist zou liggen ten tijde van de begrafenisstoet!²⁵⁰

²⁴⁴ W. H. P. M. van Hooff, *In het rijk van de Nederlandse Vulcanus. De Nederlandse machinenijverheid 1825-1924. Een historische bedrijfstakverkenning* (Amsterdam 1990) 150, 160; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 70.

²⁴⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 70.

²⁴⁶ *Ibidem*, 76.

²⁴⁷ Schützenfest is een oude Duitse en Zwitserse traditie van plaatselijke schutterijen. A. Feierabend, *Geschichte der eidgenössischen Freischiessen. Ein Schärfflein auf den Festaltar der vierhundertjährigen Schlachtfeier von St. Jakob und des dazu veranstalteten eidgenössischen Freischiessens in Basel im Juli 1844* (Zürich 1844); Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 77.

²⁴⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 91-93.

²⁴⁹ *Ibidem*, 79, 88-89.

²⁵⁰ Auteur onbekend, 'The Grand Duke of Mecklenburg-Schwerin Shown to Have Committed Suicide', *New York Times*, 13 april 1897, paginanummer ontbrekend; Auteur onbekend, 'The Grand Duke of Mecklenburg Schwerin Did Not Commit Suicide', *New York Times*, 15 april 1897, paginanummer ontbrekend; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 79.

Figuur 5: Bron: Jamin, J.: *Cor in het Technikum in Neustadt i. Mekl.*

Jamin junior was gedurende zijn periode op het Technikum enigszins politiek geëngageerd. Zo maakte hij in 1897 van dichtbij een studentenstaking mee en hield hij zich daarnaast ook bezig met de situatie in Zuid-Afrika: "Wij interesseerden ons zeer voor Zuid-Africa, dat toen zozeer in de mode was – ik was zelfs een poosje geabonneerd op *De Volksstem*".²⁵¹ Jamin's politieke engagement met de Boerenoorlog was, zoals hij zelf ook al opmerkt, niet uniek. Vrijwel heel Nederland had wel een mening over de Boerenoorlogen (1881 en 1889) in Zuid-Afrika. In Nederland had de publieke opinie zich vanaf begin af aan sterk verbonden gevoeld met de Boeren. Reden voor de solidariteitsgevoelens was de culturele- en nationale verbondenheid die tussen de twee bevolkingsgroepen bestond (men zag de Boeren als van oorsprong Nederlands). Als gevolg hiervan ontstond er onder de Nederlandse bevolking het plichtmatige idee dat de Boeren op de één of andere manier geholpen moesten worden in hun conflict tegen de Engelsen: in de persoon van hoogleraar P. Harting werd er destijds vanuit de Nederlandse bevolking zelfs een officieel beroep gedaan op koningin Victoria, in dit beroep werd gevraagd of zij de Boeren zelfstandigheid wilde gunnen.²⁵²

²⁵¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 80, 84.

²⁵² Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 100-103; M. Kemperink, *Het verloren paradijs. De literatuur en de cultuur van het Nederlandse fin de siècle* (Amsterdam 2001) 103.

3.5 Eerste werkzame periode in het buitenland (1898-1900)

Al één dag na zijn slagen op Technikum Neustadt vond Jamin junior een betrekking in de machinefabriek van Horney-Rödler, dat voornamelijk spoorwegmateriaal produceerde.²⁵³ Toen hij zijn vader een brief stuurde om hem over dit heugelijke nieuws te vertellen, werd als reactie de geldstroom onmiddellijk stop gezet. Zes jaar lang kreeg hij gedurende zijn tijd in het buitenland geen cent meer vanuit het ouderlijk huis. Zijn vader maakte er volgens Jamin junior geen geheim van dat hij junior liever had zien terugkeren naar Rotterdam.²⁵⁴ Het lijkt er dus op dat hij, door de geldstroom stop te zetten, junior heeft willen dwingen terug te keren naar Nederland. Cornelis junior verdiende gedurende deze periode naar eigen zeggen maar zestig mark per maand en had het zonder de kapitaalinjecties van zijn vader erg moeilijk. Hij had echter geenszins zin terug te keren naar Rotterdam en probeerde het zo lang mogelijk uit te houden in Duitsland. Een collega van junior, Schander genaamd, bood uitkomst.²⁵⁵ Schander zou in dezelfde penibele financiële situatie zitten als junior en had hierom uit nood een advertentie in de krant laten plaatsen waarin te lezen stond dat hij op zoek was naar werk. Hij zou twee aanbiedingen hebben gekregen, beiden uit Reval te Rusland (hedendaags Tallinn, Estland).²⁵⁶ Schander had dit te ver gevonden, hij durfde er niet naar toe te gaan uit angst voor heimwee. Cornelis Jamin junior had naar eigen zeggen totaal geen last van heimwee en verklaarde Schander dat hij "onverschillig was waar dan ook ter wereld een baantje te hebben."²⁵⁷ Jamin junior besloot dan ook op één van de twee aanbiedingen in te gaan. De firma Lausmann wilde hem naar eigen zeggen maar wat graag hebben en maande hem voor deze eventuele baan tot spoed.²⁵⁸ Junior vertrok hierop onmiddellijk van Neustadt naar Rotterdam waarna hij bij zijn aankomst aldaar weer meteen naar Den Haag afreisde om er een paspoort aan te vragen. Om in Rusland te mogen verblijven moest men immers over een paspoort beschikken.²⁵⁹ Zo geschiedde het dat Jamin junior van 1898 tot 1900 te Rusland (in meerdere betrekkingen) werkzaam zou zijn.

²⁵³ Er is vrijwel niets geschreven over Waggonfabrik Horney-Rödler, slechts één blad van spoorwegfanaten meldt dat het bedrijf bestaan heeft en dat het in 1895 is opgericht te Neustadt. Auteur onbekend, 'Sektion Alb-Bähnlé', *Die Dampfisenbahn Ulmer Vereinsnachrichten der Ulmer Eisenbahnfreunde e.V* 2 (2014) 4.

²⁵⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 104-105.

²⁵⁵ Junior vermeldt weinig over deze Schander behalve dat de man wat ouder was. Onderzoek naar deze persoon is hierdoor ondoenlijk.

²⁵⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 109.

²⁵⁷ *Ibidem*, 109.

²⁵⁸ Over de firma Lausmann is eveneens zeer weinig bekend. Dat het bedrijf bestaan heeft, staat echter buiten kijf: de beroemde Estische worstelaar van weleer George Hackenschmidt meldt in zijn autobiografie dat hij van 1895 tot 1897 bij Lausmann heeft gewerkt als smidsjongen. G. Hackenschmidt, *The Way to Live. Health and Physical Fitness* (Londen 1908).

²⁵⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 109.

De firma Lausmann stond volgens junior bekend als een beroerde firma. Een gegeven waar hij naar eigen zeggen te laat van op de hoogte werd gesteld.²⁶⁰ Junior werd bij aankomst door ene Emil Lausmann welkom geheten en door een ingenieur Kissler rondgeleid door de stad (om hem enigszins wegwijz te maken).²⁶¹ De Russischtalige straatnaamborden zetten Cornelis junior er vrijwel onmiddellijk toe aan om het Russisch te leren.²⁶² Jamin's collega's zouden echter voornamelijk bestaan hebben uit: Esten, Finnen, Denen, Duitsers, Noren, Oostenrijkers, Polen, Zweden, en Zwitsers. De Russen die er werkzaam waren, deden vreemd genoeg nooit dienst als ingenieur (deze waren volgens junior voornamelijk werkzaam in administratieve functies).²⁶³ Bij de firma Lausmann werd volgens junior voornamelijk Duits gesproken.²⁶⁴ In het plaatsje Reval daarentegen zou junior vaker het Estisch tegengekomen zijn. In de praktijk bleek hij dus maar weinig Russisch nodig te hebben, slechts bij het postkantoor of bij de politie werd er Russisch gesproken.²⁶⁵ De werksfeer bij Lausmann was volgens junior zeer slecht. Daarnaast zouden ze hem vanwege zijn jonge leeftijd eens getracht hebben een loer te draaien door hem minder uit te betalen. Dit liet hij zich naar eigen zeggen echter niet welgevalen en het uitbetaalde bedrag aan roebels bleef hetzelfde als in het contract overeen gekomen was. Zijn motivatie om voor deze maatschappij te werken zou door dit alles vrijwel geheel verdwenen zijn.²⁶⁶

Jamin junior vertrok hierom naar de in aanbouw zijnde wagonfabriek van Droigatel (Russisch voor 'motor').²⁶⁷ Hier zou Jamin junior zeventig roebel per maand gaan verdienen, twintig meer dan bij Lausmann het geval was geweest.²⁶⁸ In de herfst van 1899 verliet Jamin Droigatel echter alweer voor een nieuw bedrijf: de elektriciteitsmaatschappij Volta (Mekalamaja Mlitsa).²⁶⁹ Dit rusteloze 'jobhoppen' werd volgens junior veroorzaakt door het verlies van interesse: "het [is] een eigenaardigheid

²⁶⁰ *Ibidem*, 111.

²⁶¹ Het lijkt er op dat Emil Lausmann de directeur was van de fabriek: de fabriek stond namelijk bekend als de E. Lausmann Machinefabrik. Afgaande op advertenties lijkt de fabriek vooral toegespitst te zijn geweest op de zuivelindustrie. Onderzoek naar de ingenieur en chef-constructeur genaamd Kessler leverde jammer genoeg niets op. E. Lausmann, 'Betriebsmaschine für meiereien!', *Baltische Wochenschrift* 27 (1889) 5, 139, 240, 468, 520.

²⁶² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 112-113.

²⁶³ *Ibidem*, 136.

²⁶⁴ *Ibidem*, 113.

²⁶⁵ *Ibidem*, 113.

²⁶⁶ *Ibidem*, 117.

²⁶⁷ M. Pihlamägi, 'Estonian Industrial Workers Demands in the 1905 Revolution', *Acta Historica Tallinnensia* 12 (2008) 10-12.

²⁶⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 122.

²⁶⁹ Pihlamägi, 'Estonian Industrial Workers', 14; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 126.

van mij (...) [dat ik] mij voor dingen die eenmaal 'draaien' niet meer [kan] interesseeren".²⁷⁰ Bij Volta verdiende hij tachtig roebel per maand. Naar eigen zeggen had hij voor meer kunnen onderhandelen maar geld liet hem koud: hij zou nooit veel geld nodig hebben gehad gedurende zijn leven.²⁷¹

3.6 Mislukte verloving

Tijdens een kort bezoek aan Nederland gedurende de vakantie van het Technikum in 1897, ontmoette Jamin junior te Haarlem een jongedame van zeventien jaar oud. Junior noemt in zijn autobiografie enkel haar voornaam en het eerste initiaal van haar achternaam: Maria H. Dit is een belangrijk detail om te benoemen, aangezien Jamin junior in de rest van zijn autobiografie niet schroomt om vrijwel ieder persoon bij zijn volledige naam te noemen (voor zover hij zich die kan herinneren). Maria lijkt de enige persoon die hij dus doelbewust anoniem laat in zijn autobiografie. Jamin junior beschrijft haar als volgt: "Ik ontmoette daar een jongedame Marie H. van 17 jaar, die vanaf het oogenblik dat ik haar aanschouwde, hemel en aarde, tijd en eeuwigheid voor mij beduidde."²⁷² De interesse bleek wederzijds, wat volgde was een periode waarin geregeld brieven werden uitgewisseld.²⁷³

²⁷⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 126.

²⁷¹ *Ibidem*, 134.

²⁷² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 80.

²⁷³ *Ibidem*, 80, 104.

Figuur 6: Bron: Jamin, J.: Maria H.

Het geluk bleek echter niet van lange duur: eenmaal te Rusland ontving Jamin een brief uit Leiden (Maria's woonplaats) met daarop het handschrift van zijn geliefde. Hierin stond vermeld dat ze een einde aan de verstandhouding wenste te maken. Door de stijl van de brief kreeg junior sterk de indruk dat dit door haar vader zo gedictieerd was.²⁷⁴ Jamin liet het er niet bij zitten en keerde onmiddellijk naar Nederland terug (nog vóórdat hij in Rusland zijn eerste salaris bij Lausmann had ontvangen). Bang dat hij ontdekt zou worden door Maria's familie, zou Jamin junior zichzelf met een zelf gefabriceerde nep-baard hebben vermomd. Eenmaal in Leiden aangekomen verklaarde Maria echter dat de brief wel degelijk van haar hand was geweest. Met een gebroken hart keerde Jamin terug naar Rusland.²⁷⁵

Jamin junior noemt zijn eerste periode (1898-1900) te Rusland zijn "eenzaame tijd".²⁷⁶ Voor deze eenzaamheid had hij bewust gekozen: "Particuliere omgang had ik met niemand,

²⁷⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 120.

²⁷⁵ *Ibidem*, 121.

²⁷⁶ *Ibidem*, 122.

niettegenstaande ik herhaaldelijk uitgenodigd werd. Ik kwam nergens, tenzij het volstrekt niet te ontgaan was. Het fatale eindgesprek [met Maria] voor de Petruskerk van Leiden had mij gedemoraliseerd."²⁷⁷ Cornelis junior kocht in 1900 een piano, zo behoefde hij ook voor vertier geen enkel moment de deur meer uit te gaan. Junior beweert gedurende deze periode een waar kluizenaarsbestaan te hebben geleid.²⁷⁸

In 1898 werd de persoonlijke dienstplicht ingevoerd in Nederland.²⁷⁹ Junior's jongste broer Henri zou hiervoor zijn opgeroepen en was rond 1900 gestationeerd te Leiden. Henri meldde junior dat hij Maria had gesproken en dat zij, inmiddels een paar jaar ouder, "een knappe meid" was geworden.²⁸⁰ Denkende aan de laatste ontmoeting antwoordde junior dat zij waarschijnlijk niets meer met hem te maken zou willen hebben. Henri beweerde echter het tegenovergestelde: tijdens het gesprek had hij namelijk terloops laten vallen dat zijn grote broer Cor tijdelijk terug zou komen uit Rusland en hier was zij "geheel niet onverschillig over" gebleken.²⁸¹ Na dit heugelijke bericht vertrok Cornelis junior (die op dat moment tijdelijk te Rotterdam was) per trein richting Leiden, waar bij aankomst Maria al op hem stond te wachten. Er werd met geen woord meer over het plotselinge einde van de relatie van een paar jaar eerder gesproken. Ook de vader van Maria bleek volgens junior zeer ingenomen met de hereniging tussen de twee geliefden. Het kwam zelfs tot een officieel "engagement".²⁸² Toen Jamin thuis echter vertelde over deze heugelijke hereniging, antwoordde zijn stiefmoeder: "en je winterjas is al klaar!"²⁸³ Met andere woorden: er zou geen plaats zijn voor Jamin junior in Nederland. Junior vatte zijn aanwezigheid op als onwenselijk en besloot, mede door de onzekerheid die een baan te Haarlem hem bood en mede omdat zijn vader hem verklaard had geen ingenieur in de Jamin fabriek nodig te hebben, in 1901 voor een tweede keer terug te keren naar het Russische Reval.²⁸⁴

De verlovingsstijd was naar eigen zeggen het enige mooie en grootse dat Jamin junior ooit in zijn leven had mogen meemaken.²⁸⁵ Deze gelukzalige periode was hem echter wederom niet lang gegund: op de bruiloft van zijn broer Pierre (27 juni 1901) in de Doelen te Rotterdam, heeft Maria in een zijaaltje ongelofelijk moeten huilen.²⁸⁶ Hoogstwaarschijnlijk was dit vanwege het opnieuw

²⁷⁷ *Ibidem*, 134.

²⁷⁸ *Ibidem*, 134.

²⁷⁹ Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 34-35.

²⁸⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 143-144.

²⁸¹ *Ibidem*, 143-144.

²⁸² *Ibidem*, 144.

²⁸³ *Ibidem*, 145.

²⁸⁴ *Ibidem*, 142, 145.

²⁸⁵ *Ibidem*, 145.

²⁸⁶ P. Jamin, & T. A. W. Verkade, 'Getrouwd', *Rotterdamsch Nieuwsblad* (28 juni 1901) 4.

naderende vertrek van haar geliefde (en ditmaal ook verloofde).²⁸⁷ Tijdens zijn laatste week in Nederland was Jamin junior in Leiden, bij zijn Maria. Dit zou de laatste keer worden dat hij haar zou zien, al wist hij dit toen nog niet.²⁸⁸

Enmaal te Rusland bleef junior middels brieven contact houden met zijn verloofde. In oktober zou junior echter een brief ontvangen waarin te lezen stond dat Maria door zijn stiefmoeder op straat was gesignaleerd gearmd met een Jood. Maria drukte Jamin junior in de opvolgende brieven nog op het hart dat het niets te betekenen had. Jamin junior voelde zich echter voor gek gezet bij zijn familie en voelde zich bovenal door haar verraden. Junior raakte door de situatie zeer onzeker maar verbrak niet direct de verloving.²⁸⁹ In februari 1902 kwam er echter alsnog een einde aan de relatie: de onzekerheid op zijn nieuwe werk, de onzekerheid in hemzelf geïnstigeerd door zijn familie, de onzekerheid van zijn wellicht ontrouwe vriendin, de griep die hij op dat moment had, de afwijzing van 1898 en de zelfmoord van een kennis van hem, zouden hem er toe aangezet hebben brieven te sturen waarvan hij altijd spijt zou hebben gehad.²⁹⁰ "Levensvreugde kon mijn deel niet meer worden, deze weg was mij voor altijd afgesloten."²⁹¹

3.7 Tweede werkzame periode in het buitenland (1901-1903) en eerste huwelijk

In oktober 1901 kwam Jamin junior te werken voor de machinefabriek FR Wiegand (Friedrich Wiegand's Machine Works, later bekend als Ilmarine), volgens hem de voornaamste fabriek te Reval.²⁹² Hij zou er tot eind 1903 blijven werken.²⁹³ Cornelis Jamin junior beweert er in de eerste weken rond te hebben gelopen met een deprimerend gevoel van minderwaardigheid. De vileine opmerkingen gemaakt door zijn ouders omtrent zijn beroepstak alsmede het al dan niet vreemdgaan van zijn verloofde, zouden hem zeer sterk geraakt hebben. Dit gevoel van minderwaardigheid werd in het buitenland, in dienst van een gerenommeerd bedrijf, nog eens versterkt.²⁹⁴

²⁸⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 145.

²⁸⁸ *Ibidem*, 146.

²⁸⁹ *Ibidem*, 148.

²⁹⁰ *Ibidem*, 146-147.

²⁹¹ *Ibidem*, 155.

²⁹² Pihlamägi, 'Estonian Industrial Workers', 12, 14.

²⁹³ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 146-147.

²⁹⁴ *Ibidem*, 147-148.

Figuur 7: Bron: Jamin, J.: Personeel Wiegand (Middelste rij, derde persoon van links C. Jamin)

Op de ijsbaan te Reval (december 1902) ontmoette hij de zestienjarige Hildegard Luise Weski (1886-1906). Met haar zou hij al vlug in het huwelijksbootje stappen: "welja, waarom ook niet?"²⁹⁵ Cornelis junior doet het hier voorkomen alsof de beslissing tot een huwelijksaanzoek nogal gemakkelijk en ondoordacht was genomen. Niets was echter minder waar. In 1903 werd junior door zijn broers en zussen bestookt met brieven waarin hem gevraagd werd tijdelijk terug te keren naar Nederland. De datum van de zilveren bruiloft van zijn vader en stiefmoeder op 20 november 1903 kwam namelijk steeds naderbij en zij zagen hem voor deze viering graag aanwezig zijn.²⁹⁶ Hij ging hierop naar eigen zeggen met frisse tegenzin terug naar "De Rotterdamsche Kermis".²⁹⁷ Bij zijn terugkeer werd hij door zijn vader en stiefmoeder echter poeslief ontvangen: "Ik had ze nog nooit zo gezien; de reden van die veranderende houding was mij nooit duidelijk geworden."²⁹⁸ Cornelis Jamin senior verklaarde aan junior dat hij van plan was de Jamin fabriek uit te breiden en dat hij

²⁹⁵ *Ibidem*, 160, 165, 170.

²⁹⁶ Volgens het Rotterdamsch Nieuwsblad vonden de feestelijkheden plaats op de dagen twintig (familiediner in de Diergaarde) en eenentwintig november (personeelsfeest in de Doelen). Auteur onbekend, 'Stadsnieuws. Heden werd door den heer J. Jamin', *Rotterdamsch Nieuwsblad tweede blad* (7 november 1903) 1; Auteur onbekend, 'Stadsnieuws. Het feest door den heer C. Jamin', *Rotterdamsch Nieuwsblad tweede blad* (11 november 1903) 1; Het personeel der Z. -H. Stoomfabriek van Koek-, Banket-, Chocolaad- en Suikerwerken, 'Dankbetuiging', *Rotterdamsch Nieuwsblad* (24 november 1903) 4.

²⁹⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 164.

²⁹⁸ *Ibidem*, 164.

hiervoor junior graag terug aan het werk zag gaan in het familiebedrijf. Er zou voor Jamin junior als ingenieur gedurende deze uitbreidingen immers genoeg te doen zijn, aldus senior. Aangezien Jamin junior inmiddels al tweemaal de deur geweest was (in 1895 en 1901), vond hij deze plotselinge handreiking dan ook enigszins vreemd: "in 1901 heeft u toch gezegd geen ingenieur nodig te hebben[?](...) 'ja, maar dat was niet op jou bedoeld'".²⁹⁹ Jamin junior stelt dat hij zich toentertijd door zijn vader en stiefmoeder liet overdonderen, met als gevolg dat hij zijn succesvolle baan bij Wiegand in Rusland opzegde. Van zijn terugkeer in de fabriek zou hij altijd spijt hebben gehad.³⁰⁰

Het zou omwille van deze terugkeer geweest zijn dat Jamin junior besloot om de destijds zeventienjarige Hilda Weski versneld een aanzoek te doen. Zeventien jaar oud was ook rond 1900 nog vrij jong maar volgens stiefmoeder Louisa zou dit een kwaal betreffen die met de dag beter zou worden. Het plan was op 1 januari 1904 in de zaak als bedrijfsingenieur te gaan werken.³⁰¹ Op 8 december 1903 trouwde hij met Hilda in de kerk te Reval. Daarna vertrok hij vanaf haar ouderlijk huis op huwelijksreis richting St. Petersburg, Moskou, Warschau, Berlijn en tot slot Rotterdam.³⁰² Zo uitvoerig als Jamin junior over zijn mislukte verloving schrijft, zo weinig vertelt hij over het huwelijk met zijn eerste vrouw. Hij rept bijvoorbeeld met vrijwel geen enkel woord over hoe de omgang met haar was gedurende hun samenzijn. Geen enkel persoonlijk gesprek wordt uiteengezet en vrijwel geen enkel woord wordt uitgesproken omtrent zijn gevoelens jegens haar.³⁰³ Dit werd hoogstwaarschijnlijk veroorzaakt doordat het huwelijk door een (tragisch) vroegtijdig overlijden maar een kort leven beschoren was.

²⁹⁹ *Ibidem*, 164.

³⁰⁰ *Ibidem*, 165.

³⁰¹ *Ibidem*, 165.

³⁰² *Ibidem*, 170.

³⁰³ Omdat junior zo weinig over Hilda Weski vertelt, is het door gebrek aan aanknopingspunten ondoenlijk om gedegen onderzoek naar haar te doen. Wat junior wel bekendmaakt, is dat Hilda's ouders in de Alte Poststrasse te Reval woonden (tegenwoordig Vana-Posti genoemd) en dat Hilda al een getrouwde zus had genaamd Mia. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 170.

Figuur 8: Bron: Jamin, J.: Hildegard Luise Weski

Omdat zijn huis aan de Goudsesingel 121 nog niet af was, zag junior zich in de wittebroodsweken genoodzaakt in te wonen bij zijn ouders in de Hugo de Grootstraat.³⁰⁴ Stiefmoeder Louisa zou volgens junior gedurende het tijdelijke inwonen er alles aan gedaan hebben om de eerste weken van het kersverse echtpaar te verpesten. Eenmaal in het eigen huis heeft Hilda daarom dan ook nooit meer een voet over de drempel van het huis van haar schoonouders willen zetten. Met haar dood op 12 februari 1906 (volgens Jamin junior vliegende tering) zou er een briefje naar de Hugo de Grootstraat verstuurd zijn waarin vermeld stond dat Hilda reeds overleden was.³⁰⁵ Junior had gehoord dat de meiden het briefje echter niet hadden durven af geven, zó bang zouden zij zijn geweest voor de furie van stiefmoeder Louisa (die Hilda niet kon luchten of zien).³⁰⁶

Na Hilda's dood woonde Jamin junior nog zeven jaar in het huis aan de Goudsesingel (tot 1913).³⁰⁷ In deze periode verviel hij wederom, net als hij in Reval had gedaan, in een zeer

³⁰⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 170.

³⁰⁵ C. D. J. Jamin (junior), 'Hildegard Louise Weski', *De Maasbode* (14 februari 1906) 4.

³⁰⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 173.

³⁰⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 243.

teruggetrokken bestaan. Hij stond naar eigen zeggen in deze periode niet meer "in het leven maar naast het leven" en dit vond hij zo best.³⁰⁸ Hij nam zichzelf de dood van zijn vrouw zéér kwalijk. Hij vond dat hij zichzelf karakterloos had betoond door als een hond met hangende pootjes terug te keren naar zijn vader's schoot. Hilda's laatste jaren waren door junior verpest geraakt: ze verkreeg slechts een nare schoonfamilie en een schamel bestaan (hij zou in eerste instantie niet eens uitbetaald hebben gekregen voor zijn werkzaamheden).³⁰⁹ Dat Jamin junior nooit kinderen heeft gekregen met haar bleek een bewuste keuze. In eerste instantie had hij wel een kinderwens gehad maar na de "catastrofe" van 1901-1902 (waarschijnlijk doelt hij hiermee op het feit dat hij voor de tweede keer door zijn vader de deur werd gewezen) wilde hij geen kinderen meer. Hij wilde pertinent geen "versch stelletje lotgenooten de wereld in (...) schoppen".³¹⁰

Figuur 9: Bron: Jamin, J.

³⁰⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 174; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 268.

³⁰⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 170, 184; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 244.

³¹⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 307.

3.8 Tweede werkzame periode te Rotterdam (1904-1913)

In hoofdstuk twee is bij de analyse van Cornelis senior al kort beschreven wat junior's werkzaamheden waren in zijn tweede werkzame periode te Rotterdam. In dit hoofdstuk zal daarom dan ook niet al te uitvoerig ingegaan worden op de taken van Cornelis junior binnen Jamin. Wat wel interessant is om te vermelden, is de manier waarop hij (als buitenbeentje van de familie) uiteindelijk toch opvolger is geworden van zijn vader en op welke wijze hij het bedrijf precies overgenomen heeft (zij het gedeeld). Ook is het interessant om de vraag te beantwoorden die huidige Jamin-historici nog niet hebben kunnen verklaren: waarom verliet Jamin junior het bedrijf alweer zo kort na zijn aanstelling als codirecteur?

Jamin junior raakte gedurende zijn te Rusland woonachtige periode (1898-1903) bevriend met een Amsterdamse kapitein (van de Etna) genaamd Ouwehand.³¹¹ Hoewel Jamin junior gedurende zijn leven nooit veel over zijn familie sprak, kwam na een tijd het hete hangijzer van zijn inmiddels landelijk bekende achternaam toch ter sprake:

De goede kapitein dacht zeker, dat ik iets vreeslijks uitgehaald moest hebben en dáárom uit het koekjesparadijs verdreven was. Ik sprak vroeger nooit over mijn stief-tragedie en trad als er dan al over gesproken werd niet in details. Tegenwoordig [dit deel is geschreven in 1936] vertel ik het aan iedereen die er maar naar luisteren wil – liever aan 100, dan aan 99 mensen. Mijn zwijgen vroeger is veelal verkeerd uitgelegd geworden, en werd mij door die 'geheimzinnigheid' in de schoenen geschoven: 'hij zal wel het een en ander gedaan hebben, anders...' Ik heb kapitein Ouwehand toen alles verteld, zoals het tot hertoe beschreven staat, ook van mijn recht op moedersversterf. Dit was voor den goeden kapitein blijkbaar teveel. Hij sprak mij aldus toe: 'Als ik de volgende reis weer hier ben, en je kunt me dan niet vertellen, dat je van die zaak eindelijk eens werk hebt gemaakt, weet je wat ik dan doe? Dan krijg je een trap onder je kont en dan wil ik je nooit meer zien!'³¹²

Door de woorden van de kapitein werd Jamin junior ertoe aangezet om naar zijn deel van zijn 'moederversterf' (zijn kindsdeel) te informeren. Hij nam, inmiddels ruim meerderjarig (het recht had hij al verworven in september 1899 toen hij 23 jaar oud werd), de Rotterdamse advocaten Van Valkenburg en Van Renterghem in de hand.³¹³ Zij zouden junior weten in te lichten dat zijn vader hem niet een kwart maar zelfs minstens de helft (mét wettelijke rente van meerjarigheid) schuldig zou zijn uit de boedel van het huwelijk Cornelis Jamin senior en Maria Martina van der Lagen. Jamin

³¹¹ W. A. Ouwehand was van 1896 tot 1899 actief als kapitein op de Etna. Dit komt overeen met junior's verhaal. Auteur onbekend, 'Stoomvaartberichten. Hamburg 3 nov.', *Rotterdamsch nieuwsblad* (5 november 1906) 3; <http://www.scheepsindex.nl/schip.php?i=4572> (28-11-2017).

³¹² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 157.

³¹³ G. Chr. Kok, *Rotterdamse juristen uit vijf eeuwen* (Hilversum 2009) 141.

junior maakte dit recht toen niet direct geldend. Pas later in zijn autobiografie, bij zijn beschrijving omtrent het sterfbed van zijn vader, gaat hij hier verder op in.³¹⁴

Cornelis senior heeft Cornelis junior slechts éénmaal écht in vertrouwen genomen: in 1901 vertelde senior dat hij bloed opgespuugd had. Hier reageerde Jamin junior destijds (bewust) koeltjes op. De jaren erna verslechterde senior's situatie en bleef hij problemen met zijn maag houden. Junior, naar eigen zeggen altijd al geïnteresseerd geweest in de medische wetenschap, concludeerde voor zichzelf dat het waarschijnlijk om kanker ging maar heeft dit nooit tegen zijn vader gezegd.³¹⁵ Cornelis senior werd gedurende deze jaren door allerlei artsen onderzocht. Er werd door de familie zelfs een zeer gerenommeerde professor uit Amsterdam gehaald. Deze Pieter Klazes Pel zou voor vierhonderd gulden de situatie komen onderzoeken.³¹⁶ Het mocht allemaal niet baten, ook hij kwam tot de conclusie dat er weinig tegen te beginnen was.³¹⁷ Besloten werd Cornelis senior naar Dr. Katz in Naturheilanstalt te Degerloch (nabij Stuttgart) te sturen.³¹⁸ Hier zou senior zijn laatste dagen hebben gesleten. Cornelis junior werd door zijn familie geselecteerd om als begeleiding te dienen gedurende deze laatste dagen. Uit junior's woorden blijkt dat hij er achteraf spijt van heeft gehad om onmiddellijk aan dit verzoek te hebben voldaan.³¹⁹

Cornelis senior heeft in zijn laatste dagen veel gesprekken gevoerd met junior. Vertrouwelijke gesprekken die zij tijdens de rest van hun leven nauwelijks gevoerd hadden. Volgens junior werd er onder andere gesproken over de toekomst van het bedrijf. Zo zou de reden waarom het bedrijf C. Jamin is blijven heten, te danken zijn geweest aan Jamin junior: senior zou hebben voorgesteld het bedrijf bij overname door zijn zoons "Gebroeders Jamin" te noemen. Jamin junior zag de naam C. Jamin echter liever behouden blijven (het lijkt er hier op dat junior veel respect heeft gehad voor zijn vader als oorspronkelijke oprichter van Jamin).³²⁰ Het belangrijkste wat besproken werd zou echter het erfdeel van Jamin junior zijn. Zijn vader, pas nu op de hoogte gebracht door een notaris, was er niet gerust op dat Jamin junior elk moment zijn erfdeel van zijn overleden moeder kon opeisen.

³¹⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 157-158.

³¹⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 246.

³¹⁶ M. van Daal & A. De Knecht-van Eekelen, 'Over Aetiologie en Therapie van Tuberculose: het Debat in Nederland (1900-1910)', *Gewina* 15 (1992) 211-212.

³¹⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 257.

³¹⁸ Dr. Friedrich Katz leidde tot 1914 het sanatorium Hohenwaldau te Degerloch daarna nam zijn zoon Dr. Fritz Katz het sanatorium over. Landesarchiv Baden-Württemberg, Abt. Staatsarchiv Ludwigsburg, E 162 I Bü 1681, Medizinalkollegium 38. KRANKENANSTALTEN 38.3 Gesuche um Errichtung und Betrieb von privaten Kranken- und Heilanstalten, Sanatorien und Badeanstalten (nach Oberämtern geordnet). Gesuch des Oberstabsarztes a.D. Dr. Friedrich Katz in Stuttgart-Degerloch um Genehmigung zur Errichtung einer Privatkrankenanstalt (Sanatorium Hohenwaldau) daselbst (Amtsoberamt Stuttgart); 1914 Übernahme durch den sohn Dr. Fritz Katz.

³¹⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 257.

³²⁰ *Ibidem*, 255.

Jamin junior verzekerde zijn vader echter dat hij "daaromtrent geheel geen plannen had", anders had hij dit erfdeel wel al eerder opgeëist. Zijn vader vroeg hem daarop wat hij dan wél wilde, waarop Jamin junior het antwoord gegeven zou hebben: "Ik heb nooit anders gewild, dan met mijn broers en zusters gelijkgesteld te worden."³²¹

Senior liet hierop officieel bij een notaris optekenen dat, mocht Jamin senior en stiefmoeder Louisa komen te overlijden, een eerlijk erfdeel naar alle kinderen (inclusief Jamin junior) zou gaan. Tevens werd overeengekomen dat Jamin junior samen met zijn broers mede-eigenaar zou worden van het bedrijf Jamin. Enige voorwaarde was echter wel dat Jamin junior vanaf dat moment het erfdeel van zijn biologische moeder niet langer meer kon opeisen.³²² Jamin junior zou door het erfdeel waar hij recht op had, naar eigen zeggen zich er altijd terdege van bewust zijn geweest dat hij "de zaak Jamin kon maken en breken" (dit door de inmiddels enorme opgebouwde renteschuld).³²³ Door zijn goede band met zijn broers en zussen zou hij het opeisen van zijn erfdeel nooit hebben willen doorzetten. Hen heeft hij heeft naar eigen zeggen nooit kwaad willen doen, zijn broers en zussen waren namelijk als één van de weinigen in zijn leven wél vriendelijk voor hem geweest.³²⁴

Jamin junior's medevennootschap was in essentie dus per ongeluk tot stand gekomen. Junior beweert dat hij ook nooit op die functie uit is geweest.³²⁵ De hele gebeurtenis kon hem naar eigen zeggen zó weinig interesseren dat hij het vennootschapscontract bij het tekenen niet eens gelezen zou hebben (zo sterk zou zijn desinteresse zijn voor het bedrijf).³²⁶ Historici die recentelijk over het bedrijf Jamin hebben geschreven, konden slecht hoogte krijgen van de geheimzinnige situatie omtrent de firmant Cornelis Jamin junior. Niemand kon met zekerheid verklaren waarom hij maar zo kort in het bedrijf werkzaam was geweest.³²⁷ Daarnaast beweren Visser, Dicke en Van der Zouwen zelfs dat Jamin junior al vanaf 1904 firmant was in het bedrijf en dat zijn jongere broers pas in juli 1907 (vlak voor de dood van hun vader) hier bij gevoegd werden.³²⁸ Opmerkelijk, aangezien junior hier zelf het iets geheel anders beweert.³²⁹

³²¹ *Ibidem*, 247.

³²² *Ibidem*, 247.

³²³ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 254.

³²⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 254; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 321.

³²⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 254, 256.

³²⁶ *Ibidem*, 255.

³²⁷ Godfried van Run (regisseur), *Andere Tijden: Jamin* (2003); Loesberg, *Jamin: bitterzoete koekjes*, 40.

³²⁸ Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 151.

³²⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 246.

Over de precieze begindatum als firmant kan hier en daar dus nog getwist worden. Over de ware toedracht achter junior's vroegtijdige uittreding uit het bedrijf kan nu echter kort en bondig gezegd worden dat: mede door zijn jarenlange slechte relatie met zijn vader, hij totaal geen binding voelde met het bedrijf Jamin.³³⁰ Junior's vennootschapscontract gold voor een periode van vijf en een half jaar (tot 1 januari 1913). Tijdens het ondertekenen bedacht Jamin junior zich over deze periode: "maar dan geen dag langer ook!"³³¹ Een voornemen waarvan hij destijds enkelen van zijn familieleden van op de hoogte bracht (hij liet ze dus niet onaangekondigd in de steek).³³² Zijn broers zouden hem in nog op andere gedachten hebben geprobeerd te brengen maar dat mocht niet baten. Jamin junior was vastberaden te stoppen zodra het contract er op zat.³³³ Op 1 januari 1913 trad Jamin junior uit de toen zeer florerende zaak en werd daarmee op 36-jarige leeftijd al rentenier. Daarin was hij geen uitzondering: "Burgers die het zich konden veroorloven, zeiden het beroepsleven op relatief jeugdige leeftijd vaarwel om te gaan rentenieren."³³⁴ Men voelde zich vaak, door het harde werken binnen een bedrijf, op jonge leeftijd al oud. Jamin junior wijt zijn eigen vroege uittreden echter aan een gezond gebrek aan "egoïsme", aan zijn "onverschilligheid" en aan "onbehaaglijkheid" jegens de zaak Jamin. Van het werk op zich was hij nooit moe geworden.³³⁵

Zoals al eerder in dit hoofdstuk aan de orde kwam, stonden orde en tucht hoog in het vaandel bij Jamin junior: op zijn kostschool in Roermond had hij ervaren hoe orde en tucht zijn leven aanmerkelijk veraangenaamd hadden. Daarnaast beweert hij in zijn tijd op het Technikum in Neustadt ook altijd sterk onder de indruk te zijn geweest van de orde, regelmaat, tucht en "vljichtigheid" die Duitsers in hun manier van leven er op na hielden (de beslissing om uiteindelijk in Duitsland te gaan wonen zou voor het overgrote deel zelfs door deze ervaring zijn bepaald).³³⁶ In de Nederlandse maatschappij zag junior echter slechts bandeloosheid en chaos. Zo merkt hij bijvoorbeeld op dat de jeugd in Rotterdam veelvuldig (en zonder reden) willekeurige voorbijgangers treiterden door hen omver te duwen of zelfs stenen naar het hoofd te werpen.³³⁷ Vlak voor zijn uittreden uit het bedrijf, schreef junior in 1912 hierom een satirische brochure (waarin Nederland

³³⁰ *Ibidem*, 267-268.

³³¹ *Ibidem*, 255.

³³² *Ibidem*, 255-256.

³³³ *Ibidem*, 292.

³³⁴ Stokvis, *Het Intieme Burgerleven.*, 58

³³⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 246.

³³⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 4.

³³⁷ De Nederlandse jeugd kwam vanaf 1890 inderdaad steeds vaker in aanraking met justitie. Vijfduizend kinderen tussen de tien- en zestien jaar oud stonden jaarlijks terecht wegens misdrijven en overtredingen. De jeugdcriminaliteit was rond 1900 sterk (en dus merkbaar) toegenomen ten opzichte van eerdere jaren. A. De Regt, 'De vorming van een opvoedingstraditie:arbeiderskinderen rond 1900', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 5 (1978) 49-51; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 663, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 210, 212.

zogenaamd een wereldtentoonstelling organiseert) met de naam "De Bittere Pil". Naar eigen zeggen schreef hij dit om "een rake veeg uit de pan (...) uit te delen."³³⁸ De Tucht-Unie in Utrecht (een organisatie die vooral gericht was op de opvoeding van kinderen en streefde naar het "vermooien" van de Nederlandse maatschappij) besprak het boekje op een vergadering en bestelde hier vervolgens zevenhonderdvijftig exemplaren van.³³⁹ "De Bittere Pil" sloeg aan. Het satirische klaagschrift was volgens junior op een bepaald moment zelfs zó populair dat er uiteindelijk elfduizend exemplaren van verspreid zouden zijn.³⁴⁰ Of dit aantal klopt is moeilijk na te gaan. Veel van de exemplaren zullen de tand des tijds niet hebben doorstaan. Misschien is het verstandig dit vrij stevige verkoopaantal (van een brochure van circa zestig bladzijdes) met een korrel zout te nemen. Als Jamin junior hier echter de waarheid spreekt, dan raakte zijn klaagschrift tegen baldadigheid en losbandigheid klaarblijkelijk een snaar bij de Nederlandse bevolking.

3.9 Renteniersbestaan en tweede huwelijk

Jamin junior hertrouwde naar eigen zeggen op 28 maart 1913 te Londen met Saartje (Co) Hermina van Steenderen (1885-1959).³⁴¹ De keuze voor Londen was bewust. Hij beweert namelijk geenszins behoefte gehad te hebben aan "Rotterdamsche belangstelling".³⁴² De bruiloft komt voor de lezer nogal 'uit de lucht vallen' in junior's autobiografie. Hij rept namelijk op voorgaande pagina's met geen woord over eerdere ontmoetingen tussen hem en zijn latere echtgenote. Het blijft voor de lezer dan ook erg onduidelijk hoe hij haar precies ontmoet heeft en waar ze vandaan kwam. Net als met zijn beschrijvingen omtrent Hilda (eerste huwelijk) vermeldt junior in eerste instantie weinig noemenswaardig over zijn relatie met Saartje. Ook nu is Cornelis junior erg zwijgzaam en krijgen we als lezer maar moeilijk hoogte of het huwelijk goed was. Zoals in hoofdstuk één al is opgemerkt, kenmerkten autobiografieën rond 1900 zich vooral door het feit dat het privéleven hierin maar zelden aan de orde kwam. Echtgenoten kwamen over het algemeen vrijwel niet voor in

³³⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 308-309

³³⁹ R. Dekker, H. Henrichs, & G. Johannes, 'Opkomst en Ondergang van de Tucht-Unie. De Vergeefse Stormloop tegen Zedenverwildering en Kattakwaad', *NRC Handelsblad zaterdag bijvoegsel* (16 juni 1984) 1, 5; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 309.

³⁴⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 4.

³⁴¹ Een vreemde bewering aangezien de gegevens van de burgerlijke stand in het Stadsarchief te Rotterdam een andere datum vermelden: 2 april 1911. De plek waar het huwelijk plaatsvond komt echter wel overeen: de wijk St. Marylebone te Londen. Stadsarchief Rotterdam BS Huwelijk. Nadere toegang op het huwelijks- en echtscheidingsregister van de gemeente Rotterdam, Rotterdam, archief 999-06, inventarisnummer 1911S, 2 april 1911, folio s30v; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 11.

³⁴² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 5.

autobiografieën. Jamin past met betrekking tot dit onderwerp dus precies in deze typische Victoriaanse stiltecultuur.³⁴³

Figuur 10: Bron: Jamin, J.: Saartje Hermina van Steenderen

Afgaande op de weinige woorden die junior wél uitspreekt over zijn huwelijk met Saartje, mogen we concluderen dat er geen sprake lijkt te zijn geweest van een slecht huwelijk: in een laatste ongedateerd werkje (het moet veel later geschreven zijn, zo rond 1960) zet junior in een paar korte passages uiteen (Saartje was volgens junior kort ervoor overleden) dat zij samen een gelukkig leven hadden geleid. Ze was lief, zorgzaam en had altijd interesse in hem en zijn bezigheden getoond. Ze was zeer bescheiden, ze was erg zacht van karakter en had zich altijd uiterst bezorgd over hem betoond. Hij benadrukt de lange tijdsduur van hun relatie: zesenzeventig jaar lang hadden zij dagelijks met elkaar opgetrokken. Ook zet junior in dit laatste deel uiteen waarom hij zijn vrouw Saartje jarenlang stelselmatig Co had genoemd in zijn autobiografie, zij zou een hekel hebben gehad aan haar eigen naam: nadat Cornelis junior op een dag een kennis een brief had gestuurd met als

³⁴³ Loftus, 'Self-made men and the civic', 308, 310-313.

afzender 'Co' (in plaats van Cor) ging die vriend er van uit dat Saartje 'Co' had geheten. Samen zouden zij besluiten dat deze naam beter bij haar paste.³⁴⁴

Gedurende hun bezoek aan Londen in 1913 bezocht het kersverse echtpaar alle trekpleisters en gedroegen ze zich als ware toeristen.³⁴⁵ Ook waren zij getuige van "militante suffragettes" van miss Pankhurst en de (indirecte) gevolgen van deze vrouwenbeweging: zo werd Co bijvoorbeeld in instanties als musea veelvuldig verzocht de handtas te laten doorzoeken. Dit om te zien of er instrumenten tussen zaten die mogelijk gebruikt konden worden om een schilderij of iets dergelijks mee te beschadigen. Iets waar volgens Jamin junior enkele "heetgebakerden" onder deze militante vrouwen zich eerder schuldig aan gemaakt hadden.³⁴⁶ In Hyde-Park hebben hij en Co nog enkele suffragettes zien speechen.³⁴⁷ Interessant hieraan is dat hij noch zijn vrouw hier geen enkel oordeel over vellen in de autobiografie.

Eenmaal met pensioen besloot junior samen met Co te emigreren naar Duitsland. Het lezen van het boek *Der Winterkönig* zou hem er toe aangezet hebben in het plaatsje Heidelberg te gaan wonen.³⁴⁸ Om de drie maanden keerden hij en zijn vrouw terug naar Rotterdam om er een week in hotel Weimar te verblijven.³⁴⁹ Jamin deed dit altijd onder de schuilnaam Charles Jansen. Dit omdat de naam Jamin in Nederland, met name Rotterdam, voor hem ongewenste belangstelling trok (de naam Jamin was immers landelijk bekend). Cornelis Jamin junior wilde, zo benadrukt hij, liever op geen enkele wijze meer gekoppeld worden aan het bedrijf in de Hugo de Grootstraat.³⁵⁰

In de jaren na zijn vertrek uit het bedrijf heeft Jamin junior zich vooral beziggehouden met reizen. Zo bezochten hij en zijn vrouw bijvoorbeeld diverse streken in Zwitserland, Duitsland en Frankrijk. Deze reizen waren soms hobby-gerelateerde reizen: zo trokken zij op 18 juli 1922 naar

³⁴⁴ Het werk kent geen paginanummers, daarnaast is het ongedateerd. Het is zeer waarschijnlijk aan het eind van zijn leven geschreven aangezien hij in dit werk zeer gedetailleerd het overlijden van zijn vrouw beschrijft. Bovendien is er nog een krabbel uit 1960 in te vinden. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 673, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, paginanummers ontbrekend.

³⁴⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 7-11.

³⁴⁶ "National and regional art galleries were a specific target for suffragette protest in the years immediately preceding the First World War as the WSPU turned to militancy. (...) Primarily, the suffragettes set out to damage property, both public and private. As repositories of high profile, financially valuable material objects, art museums were prime targets." S. Macleod, 'Civil disobedience and political agitation: the art museum as a site of protest in the early twentieth century', *Museum and Society* 5 (2007) 52-53.

³⁴⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 7.

³⁴⁸ Jamin junior geeft, naast dat hij het vóór 1912 gelezen heeft, geen verdere informatie omtrent het boek. Er zijn vóór 1912 zo'n tiental verschillende werken verschenen die allen een variatie van de titel 'Der Winterkönig' dragen. Het is dus onmogelijk om te bepalen op welk boek hij hier precies doelt. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 4.

³⁴⁹ Hotel Weimar bevond zich aan de Spaansekade. <http://stadsarchief.rotterdam.nl/rotterdamse-hotels> (29-11-2017).

³⁵⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 44.

Schramberg (Duitsland) om zijn model van de elektrische klok te presenteren aan de Hamburg-Amerika-Uhrenfabriek.³⁵¹ In augustus 1922 werd Jamin junior door een reclamefirma uitgenodigd om naar Dresden te komen om er zijn uitvinding op een beurs tentoon te stellen.³⁵² Hier was hij zo'n acht maanden werkzaam.³⁵³ Ook de firma Zenith had junior verzocht naar hun fabriek in Zwitserland (in Le Locle, nabij Neuchâtel) te komen om er zijn patent op de elektrische klok te bespreken.³⁵⁴ Hier heeft Jamin junior samen met Co ongeveer een jaar op de kosten van Zenith gewoond: van 10 mei 1923 tot 29 mei 1924.³⁵⁵

Gedurende de Eerste Wereldoorlog moesten junior en Co voor het oorlogsgeweld wijken en hebben zij (noodgedwongen) op meerdere locaties in Nederland (in)gewoond.³⁵⁶ Zij durfden het pas twee jaar na de oorlog (1920) weer aan om terug te gaan naar hun villa in Heidelberg. Wat bleek: gedurende de oorlog was het huis vrijwel volledig geplunderd.³⁵⁷ Daarnaast werden zij bij hun terugkeer zeer koeltjes ontvangen door de inwoners van Heidelberg (ook door hun voormalig dienstpersoneel).³⁵⁸ Er viel natuurlijk voor deze inwoners ook niet veel te lachen zo vlak na een verloren oorlog, beredeneerde Jamin. Met Duitsland ging het in deze periode economisch gezien steeds slechter. De gemeente Heidelberg zou de Jamins op een bepaald moment zelfs er toe gedwongen hebben om hun villa te delen met een ander gezin. Dit deed Cornelis en Co doen besluiten terug te verhuizen naar Rotterdam.³⁵⁹ Op 16 januari 1920 betrokken zij in een huis op de Heemraadssingel nummer 244.³⁶⁰ Ze hadden gedurende hun tijd aan de Heemraadssingel vrijwel geen contact met de burens maar volgens junior was dit ook wel zo prettig.³⁶¹ Na enige tijd in

³⁵¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 663, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 193; Zenith Jamin hot wire clock with 2 tubes and seconds hand <https://www.youtube.com/watch?v=lk40Y0tQVbM> (29-11-2017).

³⁵² G. Garbe, 'Cornelius Jamin 80 Jahre alt', <https://clockdoc.org/?title=jamin> (29-11-2017); Loesberg, *Jamin: bitterzoete koekjes*, 40.

³⁵³ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 663, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 222, 229.

³⁵⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 663, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 222, 229; H. Vrolijk, & F. Dunkel, 'Cornelius Jamin Junior und seine Hitzdraht-Uhr Zenith Calora', *Chronométrophilie* 79 (2016) 61-73.

³⁵⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 344-345.

³⁵⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 662, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 64, 92, 101-103, 111-112, 122, 127.

³⁵⁷ *Ibidem*, 146.

³⁵⁸ *Ibidem*, 142-148, 153.

³⁵⁹ *Ibidem*, 141, 145.

³⁶⁰ In een gezinskaart van Jamin junior staan alle plaatsen en straten vermeld: Reval, Heidelberg, Heemraadsingel 244, Goudschesingel 121, Hugo de Grootstraat 23, et cetera. Stadsarchief Rotterdam, Archief van de Gemeentesecretarie Rotterdam, afdeling Bevolking: bevolkingsboekhouding van Rotterdam en geannexeerde gemeenten, inventarisnummer 851-215, Pagina 233669; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 663, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 162.

³⁶¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 663, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 168.

Rotterdam te hebben doorgebracht, besloten ze toch weer terug naar Duitsland te verhuizen. Het lijkt er op dat het echtpaar niet meer goed kon aarden in de Maasstad. Op 27 mei 1922 besloot het stel hun huis op de Heemraadsingel te verhuren en terug te gaan naar Heidelberg.³⁶²

Figuur 11: Bron: Jamin, J.: Ons huis in Heidelberg - Helmholtzstrasse 14. Van 24 april 1913 tot augustus 1914

3.10 Conclusie

Gedurende juniors leven vonden er enkele ontwikkelingen in de manier van schrijven van autobiografieën plaats. Het was voor dit onderzoek dan ook relevant om junior's schrijfwijze in te delen in één van de twee schrijfontwikkelingen van zijn tijd. De volgende deelvraag stond centraal: welke ontwikkelingen vonden plaats in het autobiografisch schrijven gedurende het fin de siècle en welke zien we terug in junior's autobiografie? Junior's kenmerkende cynische vertelwijze waarmee hij zowel de personen om hem heen als zichzelf beschrijft, alsmede de typische manier waarop hij soms komisch-absurdistisch bepaalde situaties omschrijft, geven de lezer van de autobiografie het gevoel alsof junior part noch deel uitmaakt van de beschreven situaties. De afstand die hij middels

³⁶² *Ibidem*, 184-186.

deze schrijfwijze creëert, maakt het werk echter niet apologetisch. De indruk van afstandelijkheid is namelijk maar schijn: junior's werk staat bol van de misprijzende woorden jegens familieleden (vooral zijn vader en stiefmoeder), paters, collega's en voormalige verloofden. Junior hangt met zijn autobiografie spreekwoordelijk 'de vuile was buiten'. Het werk is hierdoor sterk confessioneel van aard en in het geheel niet apologetisch. Naarmate de jaren in de autobiografie vorderen, wordt junior's toon minder cynisch van aard maar ook nu is het werk niet anders te bestempelen dan confessioneel. Omtrent de onderwerpen seksualiteit en zijn twee huwelijken is Jamin junior echter wat meer gesloten. Dubieuze gebeurtenissen probeert hij op een eufemistische wijze (en vaak tussen de regels door) aan de lezer over te brengen. Ook verkiest hij er af en toe voor om stiltes te laten vallen. Reden voor deze geheimschrijverij is dat het werk waarschijnlijk over de schouder werd meegelezen door junior's tweede vrouw.

Hoofdstuk 4: Motivatie en materieel

Tot dusverre de chronologie van Cornelis junior's leven. Nu rest slechts de vraag: wat waren junior's motieven om een autobiografie te schrijven en in hoeverre was zijn schrijven openbaar? In tegenstelling tot wat we vaker zien in autobiografieën gedurende het fin de siècle, was junior niet bepaald het type industrieel die geplaagd door nostalgie de behoefte kende om aan het eind van een lange carrière tot introspectie en zelfreflectie te komen.³⁶³ Daar had junior simpelweg niet lang genoeg voor in de Jamin fabriek gewerkt. Cornelis Jamin senior had wat dit betreft veel beter in dit beeld gepast, ware het niet dat deze zelf geen persoonlijk werk achterliet bij zijn dood. Waarom schreef Jamin junior als zoon van een 'self-made man' dan een autobiografie?³⁶⁴ Voor wie was zijn werk bedoeld en waarom is het nooit uitgegeven?

4.1 Motivatie

Junior's motivatie achter het schrijven is in twee woorden samen te vatten: rancune en ressentiment. Want ondanks zijn gefortuneerde geboortelot, was junior's leven alles behalve fortuinlijk. 'Fortuin' (in de immateriële zin) en het gebrek daaraan, is in zijn autobiografie dan ook de leidraad. Al vanaf de eerste pagina probeert junior de lezer ervan te overtuigen dat het hem altijd aan geluk heeft ontbroken. Junior vraagt zich oprecht af onder "welk gesternte" hij op 1 september 1876 is geboren. Hadden de sterren soms verkeerd gestaan? Hij wist één ding zeker: "Fortuna" had in ieder geval niét "bij [z]ijn wieg gestaan".³⁶⁵

Met deze eerste deprimerende woorden lijkt Jamin junior de lezer alvast voor te bereiden op een verhaal over een leven vol ellende. Ellende die volgens Jamin junior hoofdzakelijk veroorzaakt werd door de zeer slechte omgang met zijn vader en stiefmoeder. Zo bewonderend als Jamin junior schrijft over zijn vader de ondernemer, zo negatief is hij over zijn persoonlijkheid. Junior neemt het zijn vader bijvoorbeeld zéér kwalijk dat hij gedurende zijn leven nooit enige genegenheid van hem heeft mogen ontvangen. In tegendeel zelfs: vaak vielen hem naar eigen zeggen slechts grievende opmerkingen ten deel. Zo zou senior het bijvoorbeeld veelvuldig nodig hebben gevonden om hem mede te delen dat hij maar "weinig bijzonder" was.³⁶⁶ Daarnaast was Jamin junior ervan overtuigd dat hij in vergelijking met zijn broers en zussen stelselmatig harder aangepakt werd. Zij zouden er

³⁶³ Boughy, 'Business auto/biography', 161; Dekker, 'Dat mijn lieven kinderen weten zouden', 15.

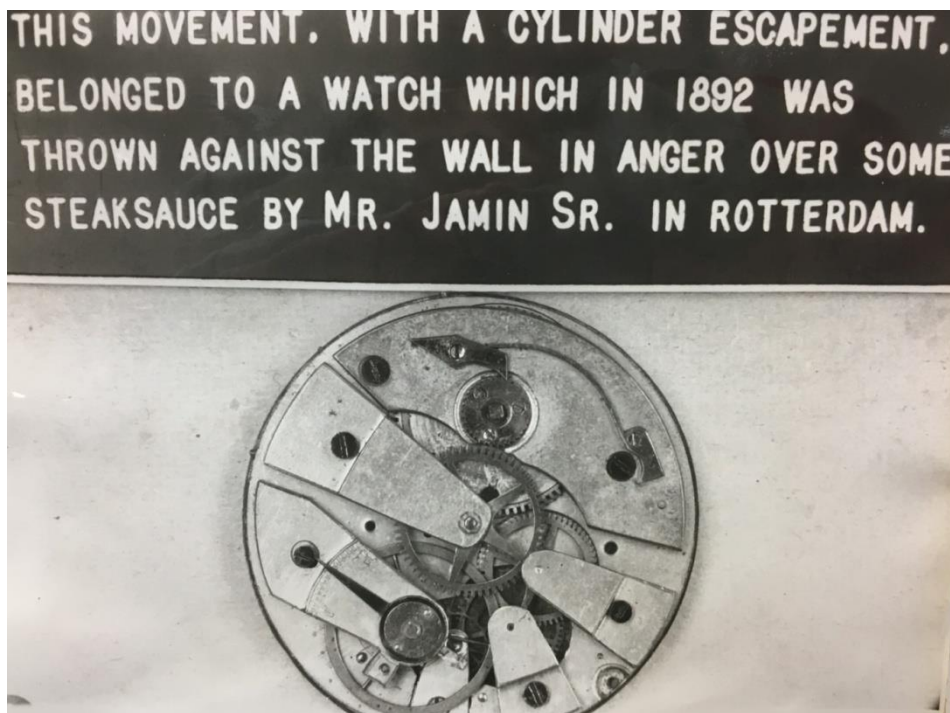
³⁶⁴ Van der Laarse & Kuiper, *Beelden van de buitenplaats*, 96-99, 113-114; De Nijs, *In Veilige Haven*, 130-131.

³⁶⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 7.

³⁶⁶ *Ibidem*, 52.

voor eenzelfde soort vergrijp vaak makkelijker vanaf komen: "Tegen de 'andere' kinderen is hij nooit met niets-ontziende of onrechtvaardig gestrengheid opgetreden."³⁶⁷

Ook neemt junior het zijn vader zeer kwalijk dat hij nooit op heeft getreden tegen zijn vrouw. Wat stiefmoeder Louisa wilde was wet. Van senior's ruggengraatloze karaktereigenschap was junior naar eigen zeggen vrijwel altijd de dupe.³⁶⁸ Senior zou het in al die jaren slechts één keer voor hem hebben opgenomen. Dit was na een zoveelste ongeprovoceerde uitbrander van Louisa aan het adres van junior (dit keer aan tafel in het bijzijn van gasten): "Dat zou je tegen de anderen niet gezegd hebben, dat zit 'm hier [en wees daarop op zijn hart]."³⁶⁹ Senior zou uit woede een deur opengetrapt hebben en daarna zijn horloge hebben kapotgesmeten. Hij pakte zijn koffer in en riep vanuit de slaapkamer tegen zijn oudste zoon: "Cor, kleeid je aan, wij gaan weg!"³⁷⁰ Junior beweert nog altijd spijt te hebben van zijn beduusde reactie op deze uitnodiging. Hij stelt dat als hij hierop toen was ingegaan, hem verdere ellende bespaard zou zijn gebleven.³⁷¹

Figuur 12: Bron Jamin, J.: Het horloge van Jamin senior

³⁶⁷ *Ibidem*, 58.

³⁶⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 266-267; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 349.

³⁶⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 224.

³⁷⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 224.

³⁷¹ *Ibidem*, 224.

Tevens beklagt junior zich erover dat hij op geen enkel moment in zijn leven een geschreven brief van de hand van zijn vader heeft mogen ontvangen. Noch tijdens de periode op de kostschool, noch op het Technikum en noch tijdens zijn werkzame periode in Rusland.³⁷² Senior's opvoedingstechniek was inderdaad vrij curieus en zeker niet representatief voor 'zijn tijd'. Sterker nog: gedurende de periode waarin junior grootgebracht werd, adviseerden pedagogen de ouders al (in opvoedkundige boekjes) om de kinderen die op een kostschool verbleven veelvuldig te schrijven. Dit om het contact tussen kind en gezin zo optimaal mogelijk te houden. Moeders moesten in dit soort brieven het kind emotioneel ondersteunen. Vaders daarentegen moesten brieven van serieuze aard sturen, met goede raad over fatsoen en ijver, geïllustreerd met voorbeelden van grote beroemde figuren.³⁷³ Mocht het daadwerkelijk zo geweest zijn dat senior nooit een brief geschreven heeft aan zijn oudste zoon, dan viel ook toen al zijn opvoedmethode vrij fors buiten de geldende normen van de tijd.

Gezien de afstandelijke houding van senior jegens junior en gezien junior's antipathie jegens zijn vader, is het dan ook op zijn minst opmerkelijk te noemen dat het junior (samen met zijn stiefmoeder) was die door de familie verkozen werd om senior te begeleiden in zijn laatste dagen. Het was junior die met senior de vertrouwelijke gesprekken zou voeren over het voortbestaan van het bedrijf (het bedrijf waarin hij voorheen een figurantenrol had gespeeld). Het was junior geweest die zijn vader's ogen zou sluiten nadat hij uiteindelijk gestorven was.³⁷⁴ Het was junior die door zijn familie uitgekozen werd om bij de lijkshouwing aanwezig te zijn.³⁷⁵ De voorheen "verbannen" zoon mocht nu de meest eervolle taken vervullen.³⁷⁶ Het buitenbeentje mocht in korte tijd dichterbij zijn vader komen dan in de gehele eenendertig jaar ervoor. De situatie valt maar moeilijk te rijmen met de eerdere passages in de autobiografie. De enige constante factor hierin is junior zelf: hij zou van het hele overlijden, de lijkshouwing en de begrafenis naar eigen zeggen totaal geen emotionele

³⁷² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 79.

³⁷³ De Nijs, *In Veilige Haven*, 107, 113, 125; Stokvis, *Het Intieme Burgerleven.*, 164-170.

³⁷⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 257-261.

³⁷⁵ De Duitse lijkshouwers zouden nog sectie verricht hebben op het lichaam van senior om de precieze doodsoorzaak van de patiënt te achterhalen. Volgens junior had de familie, omdat het Duitsers betrof, de artsen anders toch niet geloofd wanneer zij zonder nader onderzoek gedaan te hebben de doodsoorzaak zouden hebben vermeld. De familie en dr. Katz hebben daarom besloten Jamin junior bij de autopsie aanwezig te laten zijn. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 261-262.

³⁷⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 47, 56.

hinder hebben ervaren.³⁷⁷ Hij had immers "geen 'vader' verloren" want deze zou hij toch nooit hebben gehad.³⁷⁸

Door het vroege overlijden van zijn eigen moeder genoot Jamin junior, zo benadrukt hij, maar weinig moederliefde. Zijn stiefmoeder die hem deze liefde had kunnen geven, had dit nagelaten en had haar eigen kinderen steevast voorgetrokken. Stiefmoeder Louisa Reuther-Jamin zou volgens junior een zeer negatieve rol hebben gespeeld gedurende zijn jeugd, zo hield hij haar bijvoorbeeld verantwoordelijk voor zijn karaktervorming: het schuwe en bedeesde zou voor een groot deel voortgekomen zijn uit haar zeer bedenkelijke opvoedingstechnieken.³⁷⁹ Jamin junior zou stelselmatig zijn achtergesteld, zijn tekortkomingen werden door haar breed uitgemeten en hij zou vrijwel altijd het mikpunt zijn geweest van haar hysterische uitbarstingen: ze zou hem zelfs een keer "de duivel in eigen persoon" hebben genoemd.³⁸⁰ Junior beweert dan ook dat hij gedurende zijn jeugd als het ware "op een vulkaan" leefde.³⁸¹ Volgens junior kon hij later (na het overlijden van Louisa) op veel bijval rekenen van andere familieleden. Zij zouden Louisa's wangedrag herkennen en het zelfs beamen. Cornelis junior beweert vervolgens dat enkele van deze familieleden achteraf zelfs spijt zouden hebben gehad dat zij nooit ingegrepen hadden. Zo zou zijn jongste zus Ans in 1933 gezegd hebben: "Ja, wat was het toch jammer en waar was het allemaal voor nodig; ik heb zoo dikwijls gezegd, met broer Cor hebben wij geen van allen ooit ongenoegen gehad."³⁸² De uitspraken van deze familieleden zijn, bij gebrek aan bewijs, uiteraard niet te controleren. Het is dus maar de vraag hoeveel bijval junior werkelijk kreeg.

Ook op de werkvloer zou "mevrouw Jamin-Reuther" niet geliefd geweest zijn.³⁸³ Door de vormgeving van de fabriek kon men vanuit het toiletraam vrijwel de hele werkplaats overzien. Louisa zou hier volgens junior gretig gebruik van hebben gemaakt en zou soms hele dagen hebben geloerd naar de werknemers van haar man. Vele van deze werknemers zouden dankzij haar spionagepraktijken op hun vingers zijn getikt of zelfs zijn weggestuurd. Ook Jamin junior ontsprong de dans niet: zo moest hij zich aan het eind van de dag veelvuldig verantwoorden over zijn functioneren aan Jamin senior.³⁸⁴

Jamin junior verbaasde zich er dan ook oprecht over dat de familie Jamin in Rotterdam bekend stond als "goeie mensen". Zeker aangezien ze volgens junior zeer vaak, zeer bedenkelijk

³⁷⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 261-262.

³⁷⁸ *Ibidem*, 265.

³⁷⁹ *Ibidem*, 212.

³⁸⁰ *Ibidem*, 212.

³⁸¹ *Ibidem*, 212.

³⁸² *Ibidem*, 212.

³⁸³ *Ibidem*, 236, 242.

³⁸⁴ *Ibidem*, 236, 242.

sociaal gedrag vertoond zouden hebben.³⁸⁵ Dat de Jamins destijds een goede reputatie genoten, blijkt uit de bestaande geschiedwerken omtrent Jamin. Zo stelt Loesberg dat Cornelis Jamin senior als een vader en vriend werd gezien door zijn werknemers.³⁸⁶ Visser, Dicke en Van der Zouwen weten in *Nederlandse ondernemers 1850-1950. Rotterdam* te vermelden dat de band tussen Cornelis senior en zijn personeel zeer hecht was.³⁸⁷ Alleen Spoelstra nuanceert dit beeld enigszins door op te merken dat de verhalen en meningen van de fabrieksarbeiders over de eigenaren van Jamin nogal uiteen liepen. Zo zouden volgens hem de meeste werknemers de directie van Jamin vaak als erg streng hebben ervaren.³⁸⁸

Ook Jamin junior tracht in zijn werk het populaire beeld omtrent Cornelis senior bij te stellen. Dit doet hij door bijvoorbeeld zeer cynisch de tekst van de gedenksteen van zijn vader (die men kon vinden in het voormalig kantoorgebouw te Rotterdam en nu in het bezit is van Museum Rotterdam) te citeren: "hij was voor zijn ondergeschikten vol liefde, [het zou] wel gezellig geweest zijn, als bij de uitdeeling van al die liefde, voor mij ook een bescheiden partje overgeschoten ware."³⁸⁹ Daarnaast bestrijdt junior het idee dat er tussen senior en zijn personeel een goede band bestaan had.³⁹⁰ Hij illustreert dit door uitgebreid in te gaan op een incident tussen zijn ouders (en oom Piet Reuther) en een van hun personeelsleden: het personeelslid, Fred Wienands, zou het hebben gewaagd om opslag te vragen. Hij zou als gevolg hiervan lange tijd van het spreekwoordelijke 'kastje naar de muur' zijn verwezen. Wienands had er op een bepaald moment genoeg van en vroeg Cornelis Jamin senior op de man af of hij nu wel of geen opslag kreeg. Jamin senior zou hier vilein op geantwoord hebben: "zitten ze er bij je thuis op te wachten?"³⁹¹ Junior beweert dat Wienands nog diezelfde avond elders solliciteerde.³⁹²

Het behoeft geen uitleg dat Jamin junior in zijn latere volwassen leven (zeker na de dood van zijn vader) maar weinig contact onderhield met zijn stiefmoeder.³⁹³ Hij probeerde haar zoveel mogelijk te vermijden. Gedurende de laatste levensjaren van Louisa Reuther-Jamin veranderde de

³⁸⁵ *Ibidem*, 286.

³⁸⁶ Loesberg, *Jamin: bitterzoete koekjes*, 4-5, 18, 79.

³⁸⁷ Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 150.

³⁸⁸ Spoelstra, 'Cornelis Jamin (1850-1970)', 117.

³⁸⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 38.

³⁹⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 182-183.

³⁹¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 57.

³⁹² Het gaat hier om Frederik Albert Wienands, die volgens *de Maasbode* en zijn gezinnskaart later als magazijnmedewerker, kantoorbediende (soortgelijke functie als bij Jamin) en als chef-magazijn werkte bij Fijenoord. Auteur onbekend, 'Jubileum', *De Maasbode* (11 december 1931) 11; Stadsarchief Rotterdam, Archief van de Gemeentesecretarie Rotterdam, afdeling Bevolking: bevolkingsboekhouding van Rotterdam en geannexeerde gemeenten, inventarisnummer 340, paginanummer 188.

³⁹³ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 290.

relatie tussen stiefmoeder en stiefzoon echter radicaal. Wanneer Jamin junior een (zeldzaam) bezoek aflegde aan zijn ouderlijk huis, werd dit naarmate de jaren vorderden steeds meer op prijs gesteld. Sterker nog, Louisa zocht zelfs veelvuldig toenadering. Dit waren echter uitnodigingen waarop Jamin junior nimmer inging.³⁹⁴ Toen zij echter in maart 1924 op sterven lag, reageerde hij heel anders: nadat junior middels een telegram door zijn halfbroers was gemaand terug naar Rotterdam te komen, vertrok hij nog dezelfde dag uit Zwitserland.³⁹⁵ Volgens junior leed zijn stiefmoeder al enkele jaren aan suikerziekte, een longontsteking zou haar uiteindelijk fataal zijn geworden. Vóór zij in een coma was geraakt, had Louisa Cornelis junior opmerkelijk genoeg nog gevraagd: "Zoo, Cor uit Zwitserland? Cor, zal je me weer beter maken?"³⁹⁶ Volgens junior wilde ze dat hij vanaf dat ogenblik geen moment meer van haar zijde week. Op vijftien maart om 07:25 zou zij komen te overlijden: "Zoo te zeggen, 'in mijn armen'. Wie had dat ooit kunnen denken?"³⁹⁷ Deze passages vallen, na de hele autobiografie gelezen te hebben, wederom maar moeilijk te rijmen met de eerdere passages over stiefmoeder Louisa. Zolang andere bronnen (zoals bijvoorbeeld van de hand van Cornelis senior of Louisa Reuther-Jamin) uitblijven, zal nooit met zekerheid vast te stellen zijn of junior hierover de waarheid sprak. Junior's autobiografie blijft immers één (sterk gekleurde) visie op een situatie beschreven vanuit één persoon.³⁹⁸

Zoals in hoofdstuk één is opgemerkt, waren de meest voorkomende motieven van het schrijven van een egodocument vrijwel altijd: het willen vastleggen voor het eigen nageslacht, godsdienstige motieven of persoonlijke crises als (familie-)ruzies, ziekten, sterfgevallen, rampen of zelfrechtvaardiging.³⁹⁹ Jamin junior lijkt er met deze autobiografie hoofdzakelijk op uit te zijn geweest om een onrecht dat hem is aangedaan recht te zetten. Dit komt zeer duidelijk naar voren in gesprekken die hij voert met personen als kapitein Ouwehand:

'Ik sprak vroeger nooit over mijn stief-tragedie en trad als er dan al over gesproken werd niet in details. Tegenwoordig [dit deel is geschreven in 1936] vertel ik het aan iedereen die er maar naar luisteren wil – liever aan 100, dan aan 99 mensen. Mijn zwijgen vroeger is veelal verkeerd uitgelegd

³⁹⁴ *Ibidem*, 290-291.

³⁹⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 663, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 258.

³⁹⁶ *Ibidem*, 259.

³⁹⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 290-291; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 663, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 259.

³⁹⁸ Driessse, *'Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 10.

³⁹⁹ Dekker, 'Dat mijn lieven kinderen weten zouden', 17-19.

geworden, en werd mij door die 'geheimzinnigheid' in de schoenen geschoven: 'hij zal wel het een en ander gedaan hebben, anders...' ⁴⁰⁰

Ook beweert junior al vroeg in zijn herinneringen dat hij "aan het afrekenen is." ⁴⁰¹ Middels deze autobiografie lijkt hij doelbewust te willen 'afrekenen' met iedereen die hem ooit kwaad berokkend heeft.

Dat hetgeen wat hij opgeschreven heeft diep traumatisch voor hem is geweest, wordt duidelijk wanneer junior opmerkt dat zijn geboekstaafde herinneringen niet gebaseerd zijn op aantekeningen in dagboeken. Dat heeft hij nooit bijgehouden. Hij schrijft zijn autobiografie op basis van het eigen geheugen: "Tot de beweegredenen voor het schrijven van mijn reminiscenties (waarbij ik mij van geen enkele notitie bediend heb, om de eenvoudige reden, dat ik vroeger nooit iets opgeteekend had) moet ik ook rekenen, een gezette wrok, kwaadaardigheid en wraakgevoelens." ⁴⁰² Al deze nare herinneringen lijken in zijn ziel te zijn gekerfd. Zijn autobiografie is dan ook voor een deel een ventilatieklep voor zijn trauma:

een verlichting voor den druk, die mij van kindsbeen af bezwaard heeft. Iedereen wist 'wát', maar niemand kende de finesses (...). [Ik] werd (...) in het algemeen voor een zonderling versleten, een ietwat buitenissige meneer, lichtelijke abnormaal, mogelijk geen kwaje kerel, maar beslist een beetje vreemd. ⁴⁰³

4.2 De autobiografie als materieel object

Cornelis Jamin junior's lijvige autobiografische werk bevindt zich in het stadsarchief van Rotterdam. Het betreft een handschriftelijk document (niet gedrukt) en het is gebonden in tien leren boekjes die allen gemiddeld rond de 100 bladzijden bevatten (het exacte pagina-aantal fluctueert). Naast de tiendelige autobiografie zijn er in het stadsarchief nog negen andere (identiek ingebonden) werkjes van junior's hand te vinden. Deze werken bestaan onder andere uit een (rudimentair) gedeelte van de *Bittere Pil*, korte fictieve verhaaltjes, rijmpjes, religieuze teksten, godsdienstige contemplaties en korte anekdotes over zijn vrouw en familieleden (die hij blijkbaar niet in de autobiografie heeft kunnen of willen verwerken). De korte anekdotes zijn in dit onderzoek hier en daar als aanvulling gebruikt. Bijvoorbeeld waar junior weinig info gaf over zijn relatie met zijn tweede vrouw.

⁴⁰⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 157.

⁴⁰¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 32.

⁴⁰² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 300.

⁴⁰³ *Ibidem*, 298-299.

De autobiografie is middels ingeplakte foto's zeer rijk geïllustreerd (foto's die door junior zelf gemaakt zijn). De foto's zijn afbeeldingen van hemzelf, van zijn reizen, van zijn uitvindingen maar ook van zijn familieleden. Junior schroomde niet om zeer persoonlijke en vrij confronterende foto's in het werk te verwerken. Zo is er bijvoorbeeld een foto in te vinden van zijn zojuist overleden vrouw (zijn eerste vrouw: Hilde Luise Weski) op haar sterfbed. Daarnaast heeft het werk paginanummers, een zeer nauwkeurige inhoudsopgave, recensies op de autobiografie (van familie en kennissen), een voorwoord en een epiloog. Ook staan er maar weinig doorhalingen in, waardoor het vermoeden ontstaat dat de autobiografie bepaald geen kladversie is. Slechts hier en daar resten nog enkele kleine taalverbeteringen of een korte toevoeging aan het verhaal (hooguit van een paar regels). De mogelijkheid is niet uit te sluiten dat deze autobiografie bedoeld was als manuscript voor een uitgever.

Het bleek moeilijk om hierover meer duidelijkheid te krijgen: Jamin junior laat het door zijn schrijfwijze (bewust dan wel onbewust) in het midden of hij de autobiografie heeft laten uitgeven. Junior's autobiografie valt op te delen in twee gedeeltes. Deze zijn gedurende twee verschillende periodes in zijn leven geschreven: tussen 1933-1937 en na de Tweede Wereldoorlog.⁴⁰⁴ Omdat het werk twee afgescheiden delen kent, bestaat er dus een mogelijkheid dat het werk niet in zijn geheel is uitgegeven. Recensies (van kennissen) achterin het eerste deel van de autobiografie wekken de indruk dat dit deel door anderen gelezen is en dus wellicht een gedrukte oplage moet hebben gekend:

Het manuscript het ik terstond na ontvangst geheel doorgelezen. Het is namelijk zeer boeiend en men legt het noode uit handen. Ik wist wel dat de verstandhouding met uw stiefmoeder veel te wensen had overgelaten, maar dat ze uw kindheid zoo radikaal en systematisch vergald had, daar stond ik verstomd van. Een kind kan zich niet verdedigen en 't is treurig als de eenige natuurlijke verdediger, dien het heeft, zoo ongelofelijk verblind is , jaar in jaar uit. Die stiefmoeder heeft gedurende haar aardse loopbaan werkelijk een "segensreiche Tätigkeit" uitgeoefend. - De heer N. C. Bakx, ingenieur uit St. Monde (Frankrijk), 25-02-1934.⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ Dit lijkt ook junior's intentie te zijn geweest: het eerste gedeelte (archiefstuk 658-661) wordt namelijk afgesloten met een conclusie en een kleine epiloog. Het eerste deel draagt ook een eigen titel: *'De gebarsten Stief-Galblaas'*. *De gebarsten Stief-Galblaas* behelst de periode vanaf zijn geboorte (1876) tot zijn uittreding uit Jamin (1913) en het telt bij elkaar zo'n 350 bladzijden.

⁴⁰⁵ Ingenieur Nico Bakx is een oude kennis van junior. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, *Mémoires van C. D. J. Jamin Junior*, 251-252, 265; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, *Mémoires van C. D. J. Jamin Junior*, 346; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 662, *Mémoires van C. D. J. Jamin Junior*, 78.

Ongelukkig de kinderen die dit moeten treffen, natuurlijk op uitzonderingen na. Uw ongelukkige jeugd is hier wel een voorbeeld. - Mevrouw Kuit, 05-06-1934.⁴⁰⁶

't Is wel jammer dat er zooveel 'fouten' in doorgeslopen zijn, al zegt het niets tegenover de aaneenschakeling van 'failures', waarin het geheel is samengesteld. - Bernard van Linden, 30-05-1934.⁴⁰⁷

Dezelfde recensies ontbreken in het latere geschreven deel. Mochten deze al gedrukt zijn geweest, dan moet dit deel in ieder geval minder in trek zijn geweest.

Het tweede deel beschrijft zijn leven tevens minder gedetailleerd.⁴⁰⁸ Er worden minder persoonlijke gesprekken geciteerd en er wordt luchtiger over bepaalde gebeurtenissen geschreven. Vooral de toon is anders in het tweede gedeelte. Het is minder giftig. Jamin junior geeft hier een verklaring voor: "mijn hart [was] gelucht en een heel wat opgehoopt venijn [was] uitgestort."⁴⁰⁹ Het eerste gedeelte van zijn autobiografie was hoofdzakelijk bedoeld als genoegdoening en zelfrechtvaardiging. Zijn leven van ná Jamin, dat beschreven wordt in het tweede gedeelte van zijn autobiografie, lijkt duidelijk heel wat genoeglijker. Junior verklaart op de eerste pagina van het tweede deel: "Van meet af aan was het mijn bedoeling geweest, mijn quasi 'auto-biographie' te beperken tot de periode die omvat wordt door 1 september 1876, -den dag van mijn geboorte, en 1 januari 1913, -den dag van mijn uittreding bij de firma C. Jamin."⁴¹⁰ Tot zijn grote verassing waren de lezers van het eerste werk erg nieuwsgierig geraakt naar het verdere verloop van zijn leven. Het zou naar eigen zeggen om deze reden geweest zijn dat hij uiteindelijk besloot verder door te schrijven.⁴¹¹ Het lijkt erop dat Cornelis Jamin junior zijn pen sinds het schrijven van het eerste deel van zijn autobiografie nooit meer heeft kunnen neerleggen: het laatste archiefstuk (673), dat in het geheel losstaat van de eerste twee delen van zijn autobiografie, bevat anekdotes neergepend vlak voor zijn dood in 1962.⁴¹²

Maar wie waren deze 'lezers'? Wat was Jamin junior's beoogde publiek? Op basis van de recensies achterin (van hoofdzakelijk kennissen en familie) konden we opmaken dat het eerste

⁴⁰⁶ Mevrouw Kuit is een onbekende. Zij is nog niet eerder voorgekomen in de autobiografie. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 251-252.

⁴⁰⁷ Bernard van Linden is de (eerder al genoemde) stief-neef van Jamin junior. Met 'failures' doelt deze op de falende opvoeding vanuit stiefmoeder Louisa Reuther. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 251-252.

⁴⁰⁸ Het tweede gedeelte (de archiefstukken 661 tot 668) is duidelijk later in junior's leven geschreven (waarschijnlijk door de jaren heen steeds verder uitgebreid) en bestrijkt de periode 1913-1945.

⁴⁰⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 1.

⁴¹⁰ *Ibidem*, 1.

⁴¹¹ *Ibidem*, 1.

⁴¹² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 673, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, paginanummer ontbrekend.

gedeelte van het werk in ieder geval in kleine kring werd gelezen. Een passage in het tweede gedeelte van zijn werk (wanneer junior iets té enthousiast over zijn dienst- en buurmeisjes schrijft) verraad dat zijn vrouw Co eveneens meeleest: "Met het oog op Co, stap ik van dit chapter af".⁴¹³ Het is een zeer duidelijk voorbeeld van hoezeer 'meelezers' het selectiebeleid van de autobiograaf kunnen beïnvloeden (en het verhaal dus kunnen kleuren). Gezien de motivatie achter het schrijven (hart luchten en zelfrechtvaardiging) en gezien de summiere aanwijzingen omtrent het lezerspubliek, heeft het er alle schijn van dat het werk slechts voor kleine kring bedoeld was en nooit bij een uitgever is beland.

Een korte recensie in het tijdschrift *De Gong* (van de al eerder genoemde Tucht-Unie) kan hierover echter twijfel zaaien:

Hoewel niet in den handel willen we toch belangstellenden er opmerkzaam op maken, dat ons hierin een werkje werd toegezonden, dat te beschouwen is als een autobiografie van de schrijver, doch dat in al zijn scherpste een schril licht werpt op de verhouding stiefouders/stiefkinderen, wanneer ook sprake is van eigen kinderen, zonder dat men daarbij tot de spreekwoordelijk stiefmoeder uit de sprookjes behoeft af te dalen.⁴¹⁴

Interessant is dat *De Gong* junior's werk hier als '*De Stiefproleet*' aanduidt. Dit komt niet overeen met de titel van de autobiografie in handschrift die in het Rotterdamse Stadsarchief te vinden is en door mij is geanalyseerd: *De gebarsten Stief-Galblaas*. Het blijkt hier dan ook om een ander werk van junior's hand te gaan. *De Stiefproleet* (eveneens terug te vinden in het Stadsarchief Rotterdam) is een gecomprimeerde samenvatting (53 bladzijden) van *De gebarsten Stief-Galblaas* en richt zich hoofdzakelijk op junior's relatie met zijn vader en stiefmoeder. Zijn periodes in het buitenland en zijn tijd ná Jamin worden er niet in besproken.⁴¹⁵ *De Stiefproleet* lijkt middels een typemachine en carbonpapier door junior zelf vervaardigd te zijn. Het is dus speculeren hoeveel exemplaren er van in omloop geweest zijn. Wellicht was junior's insturen van *De Stiefproleet* naar *De Gong* een manier om een klein publiek (lezers van *De Gong*) alvast te peilen of *De gebarsten Stief-Galblaas* publicatiewaardig was? Ook dit blijft slechts speculeren. Zeker aangezien junior *De Stiefproleet* al uittipte in 1933 en de recensie in *de Gong* van 1955 verscheen. *De Stiefproleet* heeft dus lang op de planken gelegen voordat junior het besloot in te sturen. Curieus is ook dat een anonieme auteur in *De Gong* van 1962 (naar aanleiding van Cornelis Jamin junior's overlijden op 10 juni 1962) beweert dat *De*

⁴¹³ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 32.

⁴¹⁴ Auteur onbekend, 'De Stiefproleet', *De Gong. Roepstem van de Tucht-Unie* 42 (1955) 18.

⁴¹⁵ Jamin, C. D. J. (junior), *De Stiefproleet*, (Rotterdam 1933).

Stiefproleet is "uitgegeven".⁴¹⁶ Mocht dit in de tussenliggende jaren (1955-1962) ook werkelijk gebeurd zijn, dan moet het door het lezerspubliek niet warm zijn ontvangen: naast het eigen vervaardigde exemplaar in het Stadsarchief te Rotterdam, bezitten andere instellingen binnen Nederland geen enkel exemplaar van *de Stiefproleet*.

4.3 Conclusie

Gezien de gedetailleerdheid en omvang van de autobiografie, was het op zijn minst opvallend te noemen dat het werk nooit is uitgegeven. Het wierp vragen op over de openbaarheid van het werk alsmede over het motief achter het schrijven. De deelvraag die in dit hoofdstuk centraal stond, luidde dan ook: wat waren junior's motieven om zijn autobiografie te schrijven en in hoeverre was zijn schrijven openbaar? Junior geeft zelf meermaals aan dat de autobiografie vooral voor zijn eigen gemoedstoestand is geschreven. Hij beweert het document geschreven te hebben om bepaalde zaken van zichzelf af te kunnen schrijven, of om zijn eigen woorden te gebruiken: om zijn hart te luchten en opgehoopt venijn uit te storten.⁴¹⁷ De recensies van meelezers achterin het werk alsmede junior's initiatief om een proefversie van de autobiografie (*de Stiefproleet*) naar het tijdschrift *de Gong* te sturen, suggereren echter dat het werk niet slechts voor privédoeleinden bedoeld was maar dat junior wel degelijk op genoegdoening uit was. De hoge mate van slachtoffermentaliteit en de cynische manier van schrijven (waardoor het lijkt alsof junior nooit enige blaam treft in de vele conflicten gedurende zijn leven) lijken dit nogmaals te bevestigen. Middels zijn fatalistische verteltoon lijkt junior te willen proberen de lezer aan zijn kant te krijgen. Omdat na grondig onderzoek nog steeds niet precies duidelijk is wie hij met dit werk wilde bereiken, blijft dit echter slechts speculeren.

⁴¹⁶ Auteur onbekend, 'In Memoriam C. Jamin Jr.', *De Gong. Roepstem van de Tucht-Unie* 49 (1962).

⁴¹⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 1.

Hoofdstuk 5: De burgerlijke cultuur en de 'nouveaux riches', van kostschool tot Nice

De notabelencultuur van Nederland kenmerkte zich lange tijd door zijn stabiliteit. In de periode 1700-1870 was er weinig sociale mobiliteit mogelijk waardoor de standen in de maatschappij gedurende deze hele periode vrijwel onveranderd bleven.⁴¹⁸ Onder historici die onderzoek gedaan hebben naar de notabelencultuur van Nederland, is er consensus over het feit dat dit na 1870 in snel tempo veranderde.⁴¹⁹ De economische welvaart die Nederland onderging, aangevoerd door de snel groeiende industrie, veroorzaakte een aardverschuiving binnen de Nederlandse notabelencultuur. Industriëlen met nieuw geld overspoelden in aantal de vaak kleine elitekringen binnen de Nederlandse steden.⁴²⁰ In eerste instantie probeerden veel van deze nieuwe rijken nog in de gratie te komen van de zittende elite. De erkenningsdrang binnen de 'nouveaux riches' leidde al snel tot allerlei slechte imitaties van de burgerlijke elite. Personen uit de elite ergerden zich op hun beurt weer aan de in hun ogen cultuurloze provincialen.⁴²¹ De burgerlijke elite voelde zich echter wel degelijk bedreigd door deze almaar groeiende groep nieuwe rijken. Krampachtig wist zij nog enige tijd de 'nouveaux riches' te weren uit erebaantjes, bestuurlijke functies en exclusieve sociëteiten. Vrijwel onvermijdelijk kwam er gedurende het fin de siècle toch een definitief omslagpunt in dit machtssevenwicht: langzaam maar zeker viel de machtsbalans in het voordeel uit van de 'nouveaux riches'. De zittende elite moest plaats maken voor een nieuwe elite.

Als lid van de 'nouveaux riches' (en later als buitenstaander van deze groep) kan Jamin junior ons met zijn blik van onderaf meer inzicht geven in de gesignaleerde machtsontwikkelingen binnen de notabelencultuur van Nederland rond 1900. Wanneer vond dit plaats en ging dit geleidelijk of plotseling? Ook verkrijgen wij via deze autobiografie inzichten in hoe personen uit de 'nouveaux riches' omgingen met de vele afwijzingen die hen ten deel vielen (vanuit de zittende burgerlijke elite). De vraag die in dit hoofdstuk gesteld wordt, luidt dan ook als volgt: welke ontwikkelingen vonden plaats in de Nederlandse notabelencultuur in de periode 1876-1925 en welke hiervan zien we, in welke gedaante, terug in Jamin junior's autobiografie?

⁴¹⁸ M. Wagenaar, 'Onderscheidend wonen. Woning en woondomein in en om Amsterdam als dragers van distinctie, 1850-2005', in Clara Mulder en Fenne Pinkster (eds.), *Onderscheid in wonen: het sociale van binnen en buiten* (Amsterdam 2006) 51.

⁴¹⁹ Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 10, 15; Wagenaar, 'Onderscheidend wonen', 52.

⁴²⁰ Dit was zeker het geval in Rotterdam, de toplaag van Rotterdam bestond uit slechts een relatief kleine groep van patriciërsfamilies. Driesse, *Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 15, 23, 25.

⁴²¹ Veel nieuwe rijken waren oorspronkelijk afkomstig uit provinciale gebieden van Brabant en Zeeland. Ook Jamin Senior was één van de vele binnenlandse migranten die van de ruraler gelegen gebieden als Brabant naar Rotterdam trokken op zoek naar werk. Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 149.

5.1 De (kost)scholing van een elitecultuur

Junior begon zijn schoolcarrière op een "fatsoenlijke" bewaarschool in de Hugo de Grootstraat te Rotterdam, volgens junior betrof het een "particuliere instelling".⁴²² Hij werd hier samen met de andere kinderen al op jonge leeftijd onderwezen op het gebied van dans door een volgens junior destijds welbekend staande heer Westerbach.⁴²³ Rond het negende levensjaar was het voor kinderen uit de gegoede burgerij gebruikelijk om muziek- dan wel dansles te krijgen van een privéleraar. Een zekere bekwaamheid in het beoefenen van kunst hoorde bij de hoge sociale status die een kind uit de burgerlijke elite moest uitstralen. Ongeacht het al dan niet aanwezige talent, was muziek- dan wel dansles een verplicht onderdeel van de burgerlijke opvoeding.⁴²⁴

Naarmate de tweede helft van de negentiende eeuw vorderde, begon de kwaliteit van het lager onderwijs in Rotterdam aanzienlijk toe te nemen. Terwijl kinderen uit de burgerlijke elite in de eerste helft van deze eeuw nog voornamelijk door privé-onderwijzers werden onderwezen, werden zij in de tweede helft steeds vaker naar lagere scholen gestuurd.⁴²⁵ Dit betekende echter niet meteen dat een kind uit de burgerlijke cultuur hierdoor vaker in aanraking kwam met lagere klassen. In dit nieuwe en verbeterde lager onderwijs was nog steeds sprake van een strikte scheiding tussen standen (en klassen), bijvoorbeeld in de vorm van particuliere en openbare lagere scholen. Dat junior's school exclusief voor kinderen uit de notabelencultuur bestemd was, blijkt zowel uit het curriculum als uit de advertentie in de *Nieuwe Rotterdamsche courant* waarin de woorden "fatsoenlijke stand" genoemd worden. We kunnen dus concluderen dat junior al vanaf het begin van zijn leven in aanraking kwam met de meer hogere (klassen en) standen van de maatschappij.⁴²⁶

Vanaf de achttiende eeuw tot omstreeks 1875 was het in de (Rotterdamse) burgerlijke elitekringen gebruikelijk om zonen op een bepaalde leeftijd naar een kostschool in de provincie te sturen. Het curriculum van de in Rotterdam aanwezige vervolgscholen paste namelijk slecht of in het geheel niet bij wat de ouders (veelal afkomstig uit de handelselite) voor hun kroost voor ogen hadden: klassieke talen, geschiedenis, basiswiskunde en aardrijkskunde werden beschouwd als onvoldoende basis voor een handelscarrière. De kinderen dienden een specifiek curriculum te volgen dat hen op het bedrijfsleven zou voorbereiden, een curriculum dat op kostscholen van oudsher wél

⁴²² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 11; Den Toom, 'Bewaarschool', *Nieuwe Rotterdamsche Courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad* (14 maart 1867) 6.

⁴²³ H. C. Westerbach was onder andere Commissaris van de Nederlandsche Dans-Onderwijs-Vereeniging. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 11; H. C. Westerbach, 'Dansonderwijs en het Dirigeeren van Partijen', *Rotterdamsch nieuwsblad* (10 september 1878) 4.

⁴²⁴ Driessse, 'Huiselijk heil en huwelijks-min', 41; De Nijs, *In Veilige Haven*, 116-117, 217.

⁴²⁵ De Nijs, *In Veilige Haven*, 116.

⁴²⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 11.

werd onderwezen.⁴²⁷ Na een zeer korte periode op een "Meesterschool" werd Jamin junior op vier mei 1884 dan ook overgeplaatst naar een kostschool te Roermond.⁴²⁸ Deze kostschool, die St. Louis werd genoemd, was ver weg van de eigen omgeving waarin hij als kind opgegroeid was (de treinreis van Rotterdam naar Roermond duurde volgens hem ruim vijf uur).⁴²⁹ Op deze kostschool zou hij in vrij veel toneelvoorstellingen spelen. Hij beweert zelfs een keer de titelrol in het klassieke stuk '*Neo, de martelaar der katakomben*' gespeeld te hebben.⁴³⁰ Ook zou hij ter gelegenheid van de intrede-receptie van monseigneur Boermans onder begeleiding van broeder Chrysost een solo hebben mogen zingen.⁴³¹ Tot aan zijn vertrek in 1890, zou Cornelis junior actief blijven als koorzanger op St. Louis.⁴³²

Plots rijk geworden ondernemers als Cornelis Jamin senior zouden door slechts economisch kapitaal te bezitten nooit geaccepteerd worden door de burgerlijke elite van Rotterdam, het ontbrak hen aan een zeker cultureel kapitaal. Manieren, smaak, sociale handelingen, kennis en vaardigheden waren volgens de burgerlijke elite het soort kapitaal dat men alleen kon verwerven tijdens de opvoeding. Als gevolg van deze uitsluiting kwam het veelvuldig voor dat 'nouveaux riches' hun telgen naar dezelfde scholen stuurden als waar kinderen van de zittende burgerlijke elite hun onderwijs genoten. Ook Jamin junior lijkt om deze reden naar elitaire instellingen te zijn gestuurd: hij was immers nog jong genoeg om het zo gewilde culturele kapitaal te kunnen vergaren.⁴³³ Toch had junior's opvoeding, als we op zijn herinneringen mogen afgaan, vaak het karakter van een slechte kopie, van een wanhopige poging tot imitatie van een hogere klasse.⁴³⁴ Cornelis junior werd in het burgerlijke milieu van de kostscholen nogal eens behandeld als een vreemde eend in de bijt. De Jamins en hun hang naar statusverwerving werd door zijn medeleerlingen (voornamelijk op de kostschool te Katwijk aan de Rijn) regelmatig belachelijk gemaakt: "Op de speelplaats vroeg Victor de

⁴²⁷ De Nijs, *In Veilige Haven*, 118-120, 126; Stokvis, *Het Intieme Burgerleven*, 26-27.

⁴²⁸ Auteur onbekend, 'Vervolg van het Binnenland. Zitting van de Rottérdamschen Gemeenteraad van Donderdag 8 Juni', *De Maasbode* (13 juni 1876) 4; *Ibidem*, 11, 13.

⁴²⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 14, 19.

⁴³⁰ *Ibidem*, 15.

⁴³¹ In een feestbrochure uit 1933 staan een aantal van de broeders die door Jamin junior genoemd worden afgebeeld, waaronder broeder Chrysostomus. Ook monseigneur Boermans wordt kort genoemd in dit werk. V., *St. Louis Weert 1858-1933*, paginanummering ontbrekend; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 18.

⁴³² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 14-15.

⁴³³ Driesse, '*Huiselijk heil en huwelijks-min*', 40, 41.

⁴³⁴ J. Moes, *Onder aristocraten. Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914* (Hilversum 2012) 36.

Stuers (zoon van den Ned. Gezant in Frankrijk, Jonkheer De Stuers) mij eerste: 'zoon van een koekebakker'? Ja de 'nummers' waren er wel onderscheiden van de blauwbloeden."⁴³⁵

Jamin junior duidt hier, niet geheel toevallig, de vader van zijn klasgenoot aan als "Jonkheer de Stuers". Hij lijkt de lezer zich ervan bewust te willen maken dat de kostschool te Katwijk aan de Rijn in beginsel bedoeld was voor "blauwbloedigen". Cornelis junior zou als betalend nummer slechts zijn gedoogd. Zolang de Jamins het forse kostschoolgeld konden overmaken, werd zijn aanwezigheid op deze elitaire instelling getolereerd (maar nimmer geaccepteerd). Een kind afkomstig van de nieuwe rijken kon in de ogen van de burgerlijke elite simpelweg nooit dezelfde culturele bagage bezitten als een kind van bijvoorbeeld een Nederlandse gezant te Frankrijk. Van dit standsconflict was Jamin junior zich eveneens bewust: "Eigenlijk was het Victor de Stuers niet eens zoo heel erg kwalijk te nemen geweest, dat hij intuïtief den afstand met de 'koekebakkers' wenschte te bewaren."⁴³⁶

Het conflict tussen de standen komt eveneens duidelijk naar voren wanneer Jamin junior een anekdote over Sint-Nicolaas vertelt: Cornelis senior zou junior een miniatuur-po van suiker (met inhoud van chocola) toegezonden hebben. In de po bevond zich volgens junior een papiertje waarop een ietwat schunnig rijmpje geschreven stond. Pater Schüling zou op deze zending gereageerd hebben met de verbouwereerde woorden: "bij jou thuis hebben ze óók vieze ideeën!"⁴³⁷ Vooral de nadruk op 'bij jou thuis' geeft hier goed weer hoe de elitaire schoolleiding werkelijk over de Jamins dacht. Elitekinderen werden door de leiding dan ook veelvuldig voorgetrokken: "Was ik op Roermond jarenlang koorzanger, te Katwijk kwam ik daarvoor als 'koekebakker' niet in aanmerking (...) de 'hoge' post, op het koor, was blijkbaar beter geschikt voor de 'verhevener' stand".⁴³⁸ Tijdens zijn gehele Katwijkse kostschoolperiode zou Cornelis junior slechts éénmaal hebben mogen meedoen

⁴³⁵ Victor de Stuers was inderdaad een zoon van jonkheer Alphonse de Stuers, Nederlands gezant te Parijs. De Broer van Alphonse, eveneens Victor de Stuers genaamd, zou bekend komen te staan als de oprichter van de Nederlandse Monumentzorg. H. Cools, & H. De Valk, *Institutum Neerlandicum MCMIV-MMIV: honderd jaar Nederlands Instituut te Rome* (Hilversum 2004) 13; Y. Kuiper, 'Van het ene kasteel naar het andere. Drie bundels nader bekeken.', in *Virtus. Jaarboek voor Adelsgeschiedenis* 20 (2013) 140; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 24.

⁴³⁶ Junior spelt in zijn autobiografie de naam van de desbetreffende pater verkeerd. Dit is een duidelijk voorbeeld van hoe vanuit een volwassen visie een jeugdherinnering vertroebeld kan raken. Pater Henricus Schülinck was gespecialiseerd in scholastiek en was tussen 1890 en 1894 werkzaam op de kostschool te Katwijk aan de Rijn. Van De Beld, *Katholieke jongens*, 313; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 24.

⁴³⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 28.

⁴³⁸ *Ibidem*, 27.

aan een uitvoering, deze uitvoering was meteen zo'n succes dat hierover de volgende dag een fraaie recensie verscheen in het *Leidsch Dagblad*.⁴³⁹

Op de kostschool in Roermond werden vaak met grote groepen leerlingen lange wandelingen gemaakt. Tot groot ongenoegen van Jamin junior stonden die in Katwijk niet op het programma.⁴⁴⁰ De kostschool te Roermond lijkt op dit gebied duidelijk onderdeel te zijn geweest van een 'nieuwe generatie' als het aankwam op het 'verheffing van de geest': door de overgang van een oude cultuur naar een nieuwe cultuur ontstond rond 1900 een soort generatieconflict. Het was in essentie een conflict tussen oude en nieuwe normen en waarden (religieus en standsbesef versus wetenschappelijk onderlegd Darwinisme en sociale mobiliteit). De oude cultuur zag overal ontarding ontstaan in deze nieuwe samenleving, de nieuwe cultuur zag daarentegen (door de introductie van verticale mobiliteit) vooral nieuwe kansen ontstaan.⁴⁴¹ De oude cultuur bleef zich richten op het verheffen van het onvolmaakte zelf door middel van kunst, zelfbeheersing en wijsheid. De nieuwe cultuur wilde verheffing bereiken middels het genieten van de natuur, verbetering van de financiële situatie en meer bezit dan wel status (een plattere manier van verheffing).⁴⁴² De manier van verheffen die de nieuwe cultuur met zich meebracht, paste eerder bij de opkomende 'nouveaux riches' cultuur (massaconsumptiecultuur) waarin Jamin junior opgegroeid was.⁴⁴³ Het was waarschijnlijk om deze reden dat junior zich op de kostschool te Roermond beter thuis voelde dan op de kostschool te Katwijk aan de Rijn.

Het lijkt er dan ook op dat Jamin senior zijn zoon doelbewust van Roermond naar Katwijk overplaatste, de overplaatsing laat zich namelijk herkennen als een typische 'nouveaux riche' poging om dieper tot de burgerlijke elitecultuur door te dringen. De kostschool in Roermond werd door Jamin senior qua standencultuur waarschijnlijk als te 'onbeduidend' gezien. Om zijn zoon in aanraking te laten komen met de hoogburgerlijke elite, moest senior op zoek gaan naar een meer elitaire instelling. Een instelling waar zelfs kinderen van adel onderwezen werden. Katwijk aan de Rijn was zo'n instelling en zou door senior vermoedelijk als veel geschikter zijn ervaren. Het is overigens ook zeer aannemelijk dat de kostschool te Katwijk aan de Rijn in eerste instantie nog te duur bevonden werd. Toen de zaak Jamin in 1890 inmiddels floreerde, kunnen we aannemen dat het voor

⁴³⁹ O. J., 'Jaarlijksche Soirée: door de leerlingen van het Gymnasium te Katwijk aan de Rijn.', *Leidsch Dagblad*, 2 februari 1894, 2; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 27.

⁴⁴⁰ De Katwijkse Kostschool stond er inderdaad om bekend dat het weinig buitenactiviteiten verzorgde. De school was erg naar binnen gekeerd. Van De Beld, *Katholieke jongens*, 149-150; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 14, 18-19, 20-21, 28.

⁴⁴¹ Van der Woud, *De nieuwe mens.*, 13-14, 61-63, 85, 240.

⁴⁴² *Ibidem*, 32, 34, 38, 44.

⁴⁴³ *Ibidem*, 217-219.

senior vanaf dat moment pas mogelijk was geworden om Jamin junior naar een hogere eliteschool over te plaatsen.⁴⁴⁴

Want dat de kostschool in Katwijk aan de Rijn tot de toplaag van de burgerlijke elite van Nederland behoorde, staat buiten kijf: baron de Wijkerslooth kocht in 1831, kort voor zijn bisschopsbenoeming, een Katwijks (aan de Rijn) herenhuis over van de adellijke familie Van Wassenaer. De Wijkerslooth stichtte in het huis een kostschool: het Sint Willibrordus-college. In 1842 werd het overgenomen door de Jezuïeten, waarna het in 1928 verhuisde naar Den Haag. Baron de Wijkerslooth bezat als adellijke baron een zeer geprivilegieerde positie in de maatschappij en behoorde tot één van de aanzienlijkste families van Nederland.⁴⁴⁵ Zowel hij als zijn kostschool genoten dan ook een aanzienlijke reputatie binnen Nederland: mocht men als vooraanstaand katholiek over de financiële mogelijkheden beschikken dan werd je geacht je kinderen naar zijn internaat te sturen.⁴⁴⁶ Aangezien Cornelis Jamin senior zowel een kapitaalrijk man was als een zeer fervente katholiek, stuurde hij naast junior tevens de rest van zijn zonen naar dit internaat aan de Rijn.⁴⁴⁷

Zoals hierboven al is opgemerkt, bestond er onder leden van de burgerlijke elite geruime tijd het hardnekkige idee dat een kostschool kinderen beter zou opleiden voor een toekomst in het familiebedrijf dan een H.B.S. dit zou kunnen doen. Vanaf het eerste tot het laatste jaar op de kostschool te Katwijk volgde Jamin junior daarom dan ook zogenaamde handelsklassen.⁴⁴⁸ Aan het eind van de negentiende eeuw begon dit hardnekkige beeld echter te veranderen: Jamin junior beweert dat hij in zijn laatste jaar nog maar de enige leerling was die het curriculum volgde.⁴⁴⁹ Ondanks alle pogingen erbij te horen, was het Jamin senior blijkbaar ontgaan dat de burgerlijke cultuur er op het gebied van educatie een totaal nieuw ideaalbeeld op na begon te houden. Het geeft duidelijk weer hoever Jamin senior af stond van de eigenlijke burgerlijke elitecultuur.

⁴⁴⁴ Loesberg, *Jamin: bitterzoete koekjes*, 6, 8, 10; Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 149-150.

⁴⁴⁵ Moes, *Onder aristocraten*, 24-25.

⁴⁴⁶ Telgen uit illustere families: Brenninkmeijer, Houben, Ruys de Beerenbrouck, Van Lanschot en Michiels van Kessenich, et cetera. De school was opgericht met de bedoeling kinderen van de katholieke elite op te voeden. Van De Beld, *Katholieke jongens*, 11-12, 15, 32, 38, 65-68, 71-76, 84, 199, 203-204, 341-398; Moes, *Onder aristocraten*, 21-22.

⁴⁴⁷ Baar, & Bosma, *Jamin: het Bederf*, 7; Spoelstra, 'Cornelis Jamin (1850-1970)', 117.

⁴⁴⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 26.

⁴⁴⁹ Rond 1900 haakten nogal wat leerlingen van de afdeling handel vroegtijdig af en verdwenen naar openbaren scholen. De HBS zou op het gebied van handel simpelweg veel betere lessen verzorgen en daardoor veel populairder blijken. Van De Beld, *Katholieke jongens*, 83, 203-204; De Nijs, *In Veilige Haven*, 120-121; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 40.

5.2 Cornelis Jamin junior als "vrij losse" student?

Jongens, en dan voornamelijk de oudste zonen binnen het gezin, werden in de opvoeding van de burgerlijke elitecultuur vanaf jonge leeftijd al klaargestoomd om het beroep van hun vader te zijner tijd over te nemen.⁴⁵⁰ Ook Cornelis Jamin senior zal in eerste instantie ongetwijfeld dezelfde plannen hebben gehad met zijn Cornelis junior. Het leven van zijn oudste zoon nam echter een geheel andere wending dan senior voor ogen stond. Zoals hierboven al is opgemerkt was beroepsvoorbereidend onderwijs in eerste instantie niet te vinden op een universiteit of gymnasium. Zonen uit de burgerlijke cultuur gingen naar een kostschool of in het buitenland in de leer. Universiteiten waren in eerste instantie slechts bedoeld voor kinderen uit de toplaag van de elite (voornamelijk adel) die niet direct op een beroep voorbereid hoefden te worden (maar slechts een bepaalde beschaving bijgebracht dienden te worden). De H.B.S. zou in 1863 speciaal in het leven geroepen worden om de kinderen van de hogere middenstand (industriëlen en handelaren) voor te bereiden op hun latere beroepen. Weer later zouden ook universitaire studies aan gaan sluiten op de beroepsvoorbereiding.⁴⁵¹ In Rotterdam bleef een buitenlands verblijf voor jongelui, middels de handelsrelaties van hun vader, echter nog geruime tijd een essentieel onderdeel vormen in de opvoeding van de burgerlijke handelselite: minimaal één periode in het buitenland werd als noodzakelijk geacht om een succesvolle overname van het bedrijf te faciliteren. Het betrof dan ook een oude traditie, overgenomen uit het Ancien Régime.⁴⁵² Ook Jamin junior volgde de traditie in zekere zin op, al deed hij dit op een andere manier dan destijds gebruikelijk was. Junior's buitenlandse ervaringen hadden namelijk maar weinig te maken met het bedrijf Jamin noch met de handelsrelaties van Jamin senior.⁴⁵³ Ook was zijn educatieve beroepsvoorbereiding ongebruikelijk voor een zoon van een industrieel. Jamin junior zou namelijk, zoals hij het zelf zou noemen, gaan "studeren" voor ingenieur.⁴⁵⁴

Dit maakte Cornelis Jamin junior de eerste in zijn familie die succesvol een vervolgopleiding (buiten een kostschool om) zou voltooien. Ondanks dit gegeven zou zijn familie op deze studie hebben neergekeken. Geleerdheid deed er in het gezin niet toe.⁴⁵⁵ Sterker nog: wetenschappers, zoals de toen welbekende meteoroloog professor Rudolf Falb (1838-1903), werden bij junior thuis weggehoond.⁴⁵⁶ Een "koeiestaart" zou volgens senior en Louisa nog beter op de hoogte zijn van het

⁴⁵⁰ Driesse, *'Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 39.

⁴⁵¹ Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 242, 245, 265-267, 271.

⁴⁵² De Nijs, *In Veilige Haven*, 136.

⁴⁵³ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 317, 319; Visser, Dicke, & Van der Zouwen, *Nederlandse ondernemers*, 151.

⁴⁵⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 70, 75.

⁴⁵⁵ *Ibidem*, 40.

⁴⁵⁶ Auteur onbekend, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (Wenen 1957) 283.

weer.⁴⁵⁷ Deze antiwetenschappelijke houding die de Jamins tentoonspreidden, sluit aan bij de constatering van Mary Kemperink dat aan het eind van de negentiende eeuw, ondanks de vele grote ontdekkingen gedurende deze periode, onder de Nederlandse bevolking een grote twijfel bestond aan de macht van de wetenschap.⁴⁵⁸ De wetenschap had de kwaliteit van leven aanmerkelijk verbeterd maar was ook verantwoordelijk geweest voor de onttovering van de wereld en had de mens geconfronteerd met een aantal harde wetenschappelijke waarheden.⁴⁵⁹ De onverschilligheid die de Jamins jegens de wetenschap betoonden, is daarnaast ook te verklaren vanuit het sociale milieu van de Jamins: in Nederland kwam in vergelijking tot andere Westerse landen de industrie relatief laat op gang.⁴⁶⁰ Dit werd grotendeels veroorzaakt doordat men lange tijd het belang van wetenschappelijk onderlegd personeel op de werkvloer niet onderkende. Door het gebrek aan bijvoorbeeld ingenieurs, die in eerste instantie maatschappelijk gezien een lage reputatie hadden, was er van grootschalige industrialisatie lange tijd geen sprake. Pas toen de industrialisering eenmaal in Nederland was ingezet (rond 1890), steeg de reputatie van ingenieurs uiteindelijk langzamerhand mee.⁴⁶¹

Junior's technische interesses en ambities werden binnen het gezin lange tijd niet als bruikbaar gezien voor het bedrijf.⁴⁶² Het was wellicht om deze reden dat Jamin senior een niet 'al te hoge pet' op lijkt te hebben gehad van zijn oudste zoon: wellicht vond Jamin senior, net als vele andere Nederlandse industriëlen destijds, het niet noodzakelijk om een ingenieur in dienst te nemen? Senior's uitspraak: "ik heb geen ingenieur nodig", die door junior als zeer bot werd ervaren, kan hierdoor wellicht ook anders uitgelegd worden. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat senior de studiekeuze van zijn zoon niet overeen vond komen met zijn stand (of de stand die hij trachtte na te bootsen). Het beroep ingenieur werd immers niet bepaald wijdverbreid gerespecteerd binnen de Nederlandse maatschappij. Pas toen na 1900 stedenbouwkundig plannen meer centraal kwam te staan op de publieke agenda, werd dit beroep hoger op de sociale ladder geplaatst.⁴⁶³ Vooral Rotterdam was vroeg met deze laatste ontwikkeling: er waren rond 1900 veel ingenieurs actief die de stad aanmerikbaar verbeterden. Stedelijke grachten werden door ingenieurs bijvoorbeeld voorzien van vers Maaswater waardoor cholera epidemieën daalden tot een absoluut minimumniveau. De meeste van de ingenieurs die in Rotterdam (en Nederland) actief waren, waren afkomstig van de

⁴⁵⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 50.

⁴⁵⁸ Kemperink, *Het verloren paradijs*, 209, 212.

⁴⁵⁹ *Ibidem*, 214-216, 218.

⁴⁶⁰ Driessse, *'Huiselijk heil en huwelijks-min'*, 18.

⁴⁶¹ Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 273; De Nijs, *In Veilige Haven*, 187.

⁴⁶² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 142; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 221.

⁴⁶³ Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 115-116.

Technische School te Delft.⁴⁶⁴ Jamin junior behoorde echter niet tot deze groep ingenieurs. Hij zou zijn opleiding op een Technikum in Duitsland genieten. Junior kwam hier terecht nadat hij met zijn vader over zijn financiële vooruitzichten bij Feijenoord had gesproken, senior leek niet onwillig tegenover een studie tot ingenieur te staan: "waarom studeer je dan niet?"⁴⁶⁵ Voor Jamin junior kwam deze uitspraak blijkbaar als uit de lucht vallen: stond zijn vader eerder niet afkeurend jegens de wetenschap? "Hoe vindt de lezer deze vraag?"⁴⁶⁶ Junior lijkt tot op het moment van schrijven van dit eerste deel van zijn werk (1933-1935) nog steeds niet te begrijpen waarom zijn vader toen als een blad aan een boom omsloeg wat betreft de toekomst van zijn oudste zoon.

Het Technikum te Neustadt betrof een middelbare opleiding die, naast enige praktische voorkennis, geen enkele toelatingseis kende.⁴⁶⁷ "De Duitse Technikums waren ingesteld op theoretische verdieping van personen die al in de praktijk bezig waren."⁴⁶⁸ Een Technikum was een particuliere instelling. De studies op een Technikum waren hierdoor vrij duur, men moest dus wel over enig kapitaal kunnen beschikken om er een opleiding te kunnen volgen.⁴⁶⁹ Technikums zouden vandaag de dag op het niveau van MBO ingeschaald kunnen worden. In vergelijking met de Technische Hochschulen (tegenwoordig HBO) duurde de opleiding dan ook een jaar korter.⁴⁷⁰ Zo op het oog lijkt junior's verhaal, waarin stelselmatig over "studeren" wordt gesproken, dus enigszins overdreven te zijn.⁴⁷¹ Het niveau van het Technikum te Neustadt heeft namelijk van een aanzienlijk lager niveau geweest moeten zijn. Ter verdediging van Cornelis junior moet echter wel gezegd worden dat opleidingen aan de Duitse Technikums niet te vergelijken vielen met opleidingen in het Nederlandse middelbare onderwijs. Technische studies in de omringende landen waren rond 1900 vrijwel altijd van een veel hoger niveau dan in Nederland: in tegenstelling tot de Technikums in Duitsland werd er in Nederland bijvoorbeeld geen hogere wiskunde gegeven.⁴⁷² Onderzoeker Giel van Hooff beweert dan ook dat: "Over de kwaliteit van de Technikums verschillend werd geoordeeld. (...) Nederlanders die in Duitsland een Technikum of Hogeschool hadden doorlopen, (...) stonden niet slecht aangeschreven."⁴⁷³

Het Technikum te Neustadt was volgens Cornelis junior een opmerkelijk oord: zo zat er in de collegebanken een Duitse student die vader was van maar liefst zeven kinderen en toch ongehuwd

⁴⁶⁴ *Ibidem*, 126.

⁴⁶⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 70.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, 70.

⁴⁶⁷ Van Hooff, *In het rijk van de Nederlandse Vulcanus*, 151, 157-158, 161.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, 161.

⁴⁶⁹ *Ibidem*, 161.

⁴⁷⁰ *Ibidem*, 161.

⁴⁷¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 70.

⁴⁷² Van Hooff, *In het rijk van de Nederlandse Vulcanus*, 156, 161

⁴⁷³ *Ibidem*, 161, 186.

was gebleven. Hoogst ongebruikelijk, aldus Jamin junior.⁴⁷⁴ Daarnaast zou er een Nederlandse student zijn geweest die een been miste, klaarblijkelijk eraf gereden door de Rotterdamse paardentram.⁴⁷⁵ Interessant aan de eerste passage is dat, ondanks dat de situatie ongebruikelijk genoemd werd, hij de ongehuwde man met de zeven kinderen niet neerzet als schunnig, immoreel of onzedelijk. Dit terwijl de man totaal niet voldeed aan de culturele (en religieuze) normen en waarden van die tijd.⁴⁷⁶ Zelf was Jamin junior aldaar ook een uit de toon vallend persoon. De studenten te Neustadt bestonden voornamelijk uit personen die hun studie zelf bijeen gespaard hadden.⁴⁷⁷ Dit was niet de elitaire kostschool die Jamin junior gewend was. Het was nu junior die als 'nouveaux riche' met zijn betalende vader uit de toon viel. Al moet dit uit de toon vallen niet overdreven worden, Jamin junior leefde naar eigen zeggen zéker niet in weelde: hij ontving net genoeg geld van zijn vader om rond te kunnen komen en op het moment dat de studie afgerond was, werd de geldstroom onmiddellijk stopgezet.⁴⁷⁸

De enige klacht die Jamin junior uitte over zijn periode in Neustadt was dat er een chronisch tekort aan vrouwen was.⁴⁷⁹ Slechts éénmaal lijkt hij er aangepapt te hebben met een dame die tot een reizend circus behoorde: samen met de Pools-Nederlandse medestudent Sandrecky (geboren te Jeruzalem), trok Jamin junior naar circus Bauer dat op dat moment (1897) in Neustadt was neergestreken.⁴⁸⁰ Sandrecky zou junior introduceren aan een koorddanseres genaamd Mina Bauer.⁴⁸¹ Met haar zou junior naar eigen zeggen een "vertrouwelijk gesprek" gevoerd hebben (hij specificeert niet waarover).⁴⁸² Zij zou junior gevraagd hebben of hij zin had om een aantal dagen met haar mee te reizen. Aangezien hij in die periode vrij had, was Cornelis hier wel voor in. Naar eigen zeggen zou hij een aantal dagen met het circusgezelschap in woonwagens hebben rondgereisd en zich hierbij nuttig gemaakt hebben door mensen voorafgaand aan de voorstelling hun plaats aan te wijzen.⁴⁸³ Geen

⁴⁷⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 95.

⁴⁷⁵ *Ibidem*, 95.

⁴⁷⁶ De Nijs, *In Veilige Haven*, 63-68, 71-72, 77, 154-155, 174, 199.

⁴⁷⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 75.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, 79, 104-105.

⁴⁷⁹ *Ibidem*, 77.

⁴⁸⁰ Over Sandrecky weet Jamin te melden dat zijn vader een Poolse dokter te Jeruzalem was. Dit is zeer waarschijnlijk Max Sandreczky die in 1868 als kinderarts neerstreek in Jeruzalem. De Poolse Max was inderdaad getrouwd met een Nederlandse: Johanna Alida Hof's die weer een hofdame was van Marianne van Oranje-Nassau, Prinses der Nederlanden. S. Nissan, & P. Martin, 'Max Sandreczky: A Pediatric Surgeon in 19th-Century Jerusalem', *Journal of Pediatric Surgery* 33 (1998) 1187-1193.

⁴⁸¹ Koorddanseres Mina Bauer was volgens Jamin de jongste dochter van de toen al overleden circusdirecteur. Verder vermeldt hij dat het circus oorspronkelijk uit Pirmasens (Duitsland) kwam. Onderzoek naar dit circus levert echter jammer genoeg niets op.

⁴⁸² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 96.

⁴⁸³ *Ibidem*, 96.

enkele keer vermeldt Jamin waar hij gedurende die tijd sliep. Niet éénmaal vermeldt junior of hij een intieme relatie met deze Mina heeft gehad. Als lezer van de autobiografie kun je deze passage op verschillende manieren opvatten. Het is daarom dan ook jammer dat junior niet explicieter ingaat op de aard van de relatie. Het feit dat hij daar niet op ingaat zegt wellicht veel over de eventuele meelezers van zijn autobiografie.

Over seksualiteit werd in de burgerlijke cultuur rond 1900 überhaupt vaak nog erg geheimzinnig gedaan. Seksualiteit werd in deze periode dan ook sterk onderdrukt. Naarmate de twintigste eeuw zou vorderen, nam dit pas gestaag af. De algemene opvatting in de Victoriaanse periode was dan ook dat seks onzedig en gevaarlijk was, men moest zich er zoveel mogelijk van onthouden. Seks was niet recreatief maar procreatief bedoeld. Tegelijkertijd heerste er een dubbele moraal: terwijl mannen en vrouwen zich zoveel mogelijk moesten onthouden van seks (en masturbatie), werd het oogluikend toegestaan dat mannen prostituees bezochten. Het idee hierachter was dat mannen (die tijdens de seks moesten leiden) in een huwelijk hierdoor beter beslagen ten ijs zouden komen.⁴⁸⁴ Over het algemeen werd er zelfs niet gesproken over een vrouwelijke seksualiteit.⁴⁸⁵ De behoefte hebben aan seks was voor een man een teken van gezondheid, voor een vrouw werd seksualiteit verbonden met degeneratie. Dat mannen naar prostituees gingen, werd gezien als een goed alternatief voor masturbatie dat wél zéér schadelijk zou zijn. Op bordeelbezoek rustte een taboe, het was echter nog altijd een meer geaccepteerd fenomeen dan masturbatie. Jamin's autobiografie mag dan wel opgetekend zijn vlak ná de preutse Victoriaanse periode, hij was er wel een product van. Jamin's oorverdovende stiltes omtrent het onderwerp seksualiteit passen dan ook vrij goed in het beeld dat historici Kemperink, Stokvis en van der Woud over deze periode geschetst hebben in hun werken.

Redenen om Jamin sterk te verdenken van het gebruik van oorverdovende stiltes en eufemismen, vindt men veelvuldig terug in de manier waarop hij over het onderwerp seksualiteit schrijft. Bijvoorbeeld wanneer hij de situatie met de jonge dames uit buurstad Grabow beschrijft als "vrij los".⁴⁸⁶ Ook gedurende zijn werkzame periode bij het bedrijf FR Wiegand is junior over het onderwerp seksualiteit erg ambigu en laat hij zich er vrijwel nooit in details over uit. Het duidelijkst komt dit naar voren wanneer hij de gevolgen van een Frans werkbezoek beschrijft: de firma Wiegand was door ontwikkelingen in de wereld een zakenrelatie aangegaan met het Franse bedrijf La Société de construction des Batignolles.⁴⁸⁷ Dit bedrijf stuurde voor onderhandelingen een controleur

⁴⁸⁴ Stokvis, *Het Intieme Burgerleven.*, 81-90.

⁴⁸⁵ Kemperink, *Het verloren paradijs.*, 163.

⁴⁸⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 98.

⁴⁸⁷ "Na het bezoek van [de Franse] president Faillières aan Rusland en ingevolge het daarna gesloten Fransch-Russische bondgenootschap, werden in Frankrijk bestellingen gedaan en opdracht gegeven voor groote, in

genaamd Huguenel naar Reval. Jamin junior, de enige die binnen het bedrijf Frans sprak (mede door zijn genoten eliteopvoeding), werd de aangewezen man om monsieur Huguenel gedurende zijn verblijf te Reval te vermaken. Monsieur Huguenel was volgens junior's directeur echter een nogal "actieven (...) Franzos" en diende dan ook op de juiste manier vermaakt te worden.⁴⁸⁸ Jamin, naar eigen zeggen niet bekend met de lokalen van vermaak, moest hierom eerst informeren naar waar deze "poelen des verderf" zich dan precies bevonden in Reval.⁴⁸⁹ "'Den Deutschen Rhein' werd te ordinair geacht, 'den Weiszer Floh' was meer in tel; maar aanbevolen werd 'Café Anglais', - dat voor de elite – bij gevolg ook voor Messieurs Huguenel-Jamin – geschikt werd geoordeeld."⁴⁹⁰

De heren spendeerden hun avond dus in een bordeel. Beiden waren echter van goeude afkomst waardoor het bordeel wel aan de eisen van hun 'stand' behoorde te voldoen. Jamin sluit de passages omtrent het bordeelbezoek af met de volgende woorden: "Zonder ons verder te bezondigen, zijn wij gegaan zoals wij gekomen waren, als twee heiligen (of schijnheiligen?)."⁴⁹¹ Zelfs Jamin erkent hier dat hij door zijn stiltes voor een eventuele lezer als vrij schijnheilig overkomt, hij laat het daarom dan ook aan de lezer over wat te denken van deze passages. Moet de lezer hier echt geloven dat zij daar alleen maar "café-noirs" gedronken hebben?⁴⁹²

5.3 Cornelis Jamin junior en de muziek

Door zijn burgerlijke eliteopvoeding was Cornelis Jamin junior het aan zijn stand verplicht geweest om in ieder geval één instrument te leren bespelen. Junior speelde gedurende zijn leven echter steeds weer op nieuwe instrumenten en bleek daarmee, zo beweert hij, al vrij snel een begenadigd speler te zijn: piano, cornet, viool en hoorn zijn enkele voorbeelden die in Jamin's autobiografie de revue passeren.⁴⁹³ Ondanks deze muzikale begaafdheid is het van een grote muziekcarrière nooit gekomen. Dit lijkt echter niet veroorzaakt door het feit dat Jamin junior dit nooit geprobeerd heeft.

Rusland uit te voeren werken. Hiertoe behoorde onder andere de uitvoering van de groote brug over de Nawa te Petersburg [en] de zogenaamde Troitsky-brug." T. Claeys, 'Les investissements Français en Russie de 1857 à 1914: conseils, expertises et stratégies', *Quaestio Rossica* 4 (2015) 163-179; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 152.

⁴⁸⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 153.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, 154.

⁴⁹⁰ Onderzoek naar deze etablissementen (waaronder bijvoorbeeld in de Revaller Zeitung) leverde niets op. Jamin meldt slechts dat Café Anglais zich aan de Schmiedestrasse bevond (tegenwoordig Harju genoemd). Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 154.

⁴⁹¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 154-155.

⁴⁹² *Ibidem*, 154-155.

⁴⁹³ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 218; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 309-315.

Cornelis hield naar eigen zeggen erg veel van muziek. Zodra hij zich op een nieuwe plek op de wereld bevond, ging hij vrijwel altijd direct op zoek naar muziekgezelschappen waarin hij zijn hobby kon uitoefenen. Zo zou hij in zijn eerste Rotterdamse werkzame periode (tussen 1895 en 1896) actief zijn geweest als hoornblazer bij de schutterij onder kapelmeester Ferdinand Blumentritt.⁴⁹⁴ Hier maakte hij destijds blijkbaar zo'n grote indruk dat hij later, in 1898, door Blumentritt werd uitgenodigd om in Rotterdam op te komen treden tijdens de kroningsfeesten.⁴⁹⁵ Junior was inmiddels in Rusland woonachtig en kon hierdoor tot zijn grote spijt niet aan Blumentritt's wensen voldoen.⁴⁹⁶

In zijn studententijd in Neustadt stond er een piano op junior's kamer waar hij af en toe op speelde.⁴⁹⁷ Dat was voor hem een hele verademing: thuis had hij namelijk nooit 'zomaar' muziek mogen spelen. Slechts als er visite was, werd hem gevraagd iets ten gehore te brengen.⁴⁹⁸ Dit zodat men dan aan de visite kon tonen hoezeer de kinderen van Cornelis Jamin senior een hoog burgerlijke opvoeding genoten hadden. Doordat hij slechts bij speciale gelegenheden piano had mogen spelen, zou het pianospel hem naar eigen zeggen al snel tegen zijn gaan staan. In Neustadt had hij echter alle vrijheid om te spelen wat en wanneer hij wilde. In zijn studententijd hervond Jamin junior hierdoor zijn plezier in het pianospel.⁴⁹⁹

In 1904, ten tijde van zijn tweede Rotterdamse werkzame periode, zou Jamin junior getracht hebben toe te treden tot het Nederlandsche-Rotterdamsche orkest Symphonia.⁵⁰⁰ Hij zou hiervoor zijn voorgedragen door zijn stieftante. Gezien zijn muzikale talent mocht hij er volgens haar vrijwel zeker van zijn dat hij er aangenomen zou worden. Junior kreeg echter, zoals hij het zelf noemde, een heuse "stands-douche".⁵⁰¹ De hogere burgerstand die het orkest bevolkte zou hem niet willen accepteren. De naam Jamin lijkt in het Rotterdam van 1904 nog steeds een equivalent te zijn geweest voor de term 'koekebakkers':

⁴⁹⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 71; J. Tolboom, *Ferdinand Blumentritt; 1841-1903; dirigent, componist, toonkunstenaar en kapelmeester; een muzikaal leven tussen Brevnov en Rotterdam* (Leiderdorp 2010).

⁴⁹⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 71. Blumentritt zou te weinig hoornblazers hebben gehad en dacht hierdoor meteen aan junior.

⁴⁹⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 71.

⁴⁹⁷ *Ibidem*, 94.

⁴⁹⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 218.

⁴⁹⁹ *Ibidem*, 218.

⁵⁰⁰ R. Frölich, '120 jaar Symphonia: meer dan een eeuw musiceren orkestverband in Rotterdam.', in: *Rotterdams Jaarboekje* 1 (1983) 289-307; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 311.

⁵⁰¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 311.

Het was in 1904 moet u weten. Dat maakt een hemelsbreed verschil met 1934 bijvoorbeeld. Als de ingenieur-muzikant-koekebakker zich nú eens bij zulk een illuster gezelschap wenschte te gaan melden, of geïntroduceerd werd, zou het licht kunnen gebeuren, dat dezelfde heeren, of hun nakomelingen 'om de wille van de smeer den stief-kandelaar zelfs aan de verkeerde kant zouden willen likken'.⁵⁰²

Met deze ietwat vulgaire uitspraak weet Jamin junior uitermate precies de sociale hiërarchie in de periode van het fin de siècle samen te vatten: rond 1900 was het standsbesef namelijk nog van groot belang. Rond 1934 (toen hij dit deel van zijn autobiografie schreef) werd hier vrijwel geen waarde meer aan gehecht. Beroepen als ingenieur werden inmiddels veel meer op waarde geschat. Helaas voor junior was dit in 1904, toen hij auditie deed bij Symphonia, nog niet het geval.

De laatste serieuze poging die Jamin junior ondernam om carrière in de muziek te maken, was zijn auditie bij de in Nederland zeer bekende componist Bart Verhallen. Bart Verhallen, die standaard op vrijdagavond repetitie hield in de stad Schiedam, zou voor de Rotterdamse Jamin junior qua afstand gemakkelijk te bereiken zijn.⁵⁰³ Hij ondernam te voet en met de tram een lange en moeizame tocht (volgens junior stormde het die avond) richting de Jeneverstad. Tot overmaat van ramp zou hij er ook nog eens verdwalen. De onderneming bleek uiteindelijk voor niets te zijn geweest: die betreffende vrijdagavond was Bart Verhallen toevallig niet aanwezig. Jamin junior zou hierna nooit meer teruggegaan zijn naar Schiedam voor een auditie.⁵⁰⁴ Wel zou hij nog, via zijn vroegere pianoleraar Anton Verheij, in contact zijn gebleven met Verhallen.⁵⁰⁵ Uiteindelijk zouden zij volgens junior zelfs nog met elkaar hebben getelefoneerd. Hier zou verder niets constructiefs uit zijn gekomen.⁵⁰⁶

Met deze laatste episode lijkt Jamin junior zijn muziekambities definitief te hebben opgegeven. Muziek maakte hij slechts nog voor het eigen vermaak. Ook ten tijde van zijn renteniersbestaan te Heidelberg speelde Cornelis junior nog veelvuldig op zijn piano. Sterker nog, junior lijkt zich te hebben verveeld tijdens zijn pensioen: kort na zijn aankomst in Heidelberg meldde hij zich aan bij het plaatselijke conservatorium. Hier kreeg hij pianoles en muziektheorie. Hij volgde

⁵⁰² *Ibidem*, 311.

⁵⁰³ S. J. Rosman, 'Bart Verhallen en Schiedam', *Scyedam* 4 (2000).

⁵⁰⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 312.

⁵⁰⁵ Ook Anton Benjamin Hendrik Verheij was een bekend componist binnen Nederland. P. J. Blok, 'Rotterdam-Muziekstad', in: H.A. Meerum Terwogt, H. Vlug (eds.), *Het boek van Rotterdam: 'Wat niet in Baedeker staat'* (Amsterdam 1931), 67-73.

⁵⁰⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 313.

dus geheel vrijwillig een muzikale opleiding. Een opleiding die overigens vrijwel alleen door dames uit de gegoede stand gevolgd leek te worden.⁵⁰⁷

5.4 De Jamins en verheffing

Rond het jaar 1900 werd de muziekcultuur in Nederland nog volledig gedomineerd door de opera en het symfonieorkest. Zeker na de voltooiing van de nieuwe 'Grote Schouwburg' in 1887 trokken veel Rotterdamse gegoede burgers er op uit om een orkest- of operavoorstelling bij te wonen.⁵⁰⁸ De interesse van de burgerlijke elite naar dit cultureel hoogstaand vermaak kwam niet slechts voort uit de behoefte tot verheffing, het was ook onderdeel van het zien en gezien worden binnen Rotterdam. Het bezoek aan een voorstelling was een uitgelezen kans om je als elite te profileren.⁵⁰⁹ Rond 1900 zou er een einde aan dit tijdperk van exclusiviteit komen, er kwamen meer en meer mogelijkheden voor burgers uit lagere klassen om een voorstelling bij te wonen.⁵¹⁰ Als gevolg hiervan ontstond er een ware profileringstrijd tussen de burgerlijke elitecultuur en de hogere middenstandsklasse, een strijd die de laatste soms wist te winnen.⁵¹¹ De middenstandsklasse ging hierin namelijk ver: men begon hetzelfde soort galakleding te dragen (veelal zelfgemaakt) en probeerde de gedragingen van de elite tot in de puntjes na te bootsen.⁵¹² Volgens historici bleef ondanks deze pogingen het standsverschil echter nog lange tijd zichtbaar. De burgerlijke elite had hiervoor zelfs een spreekwoord: "Onder zijden rokken blijft de volksmeid altijd zichtbaar".⁵¹³

Volgens junior bezocht het gezin in zijn vroegste jeugd nog wel eens de Grote- en Kleine Comedies op de Coolingsingel.⁵¹⁴ Volgens hem was dit met de bedoeling geweest om "geestelijke cultuur op [te] gaan doen".⁵¹⁵ Voor junior was het echter al snel over met de pret: zijn "tien- en een halfjarige verbanning" naar de kostscholen zorgde hier wel voor.⁵¹⁶ Wel weet hij te melden dat ondanks de komst van de meer elitaire Grote Schouwburg in 1887, zijn vader en stiefmoeder door

⁵⁰⁷ *Ibidem*, 20, 26-28.

⁵⁰⁸ Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 524-525, 532-533, 535.

⁵⁰⁹ Driesse, 'Huiselijk heil en huwelijks-min', 15; Van der Woud, *De nieuwe mens.*, 72-73.

⁵¹⁰ Bank, Braun, & Van Buuren, 1900. *Hoogtij*, 545.

⁵¹¹ Kemperink, *Het verloren paradijs.*, 112, 141.

⁵¹² *Ibidem*, 111.

⁵¹³ *Ibidem*, 134.

⁵¹⁴ In de Grote Comedie zou junior eens de voorstelling 'Ali Baba of de Veertig Roovers' (onder directie van Le Gras en D. Haspels) hebben gezien. Stadsarchief Rotterdam, Archieven van het Rotterdamsch Tooneelgezelschap onder directie van Le Gras, Van Zuylen en Haspels en zijn opvolgers (1874-1916), inventarisnummer 174; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 669, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 64-65.

⁵¹⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 669, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 64-65.

⁵¹⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 47, 56.

de jaren heen nog geregeld naar de komedie zouden zijn gegaan.⁵¹⁷ Sterker, men zou volgens junior zelfs een grote voorkeur hebben gehad voor de komedie in huize Jamin: "Dat er een concert bezocht werd, daarvan heb ik nooit iets bemerkt. Ik hoorde weleens iemand vragen: heeft u die opera gezien? Mama, die absoluut onmuzikaal was, antwoordt daarop met haar volle autoriteit: 'we houden niet van opera'.⁵¹⁸ Afgaande op junior's woorden lijkt het er op dat men in huize Jamin het vermaak van de komedie prefereerde boven die van de verheffende hogere kunsten die in de Grootte Schouwburg te vinden waren. Men deed volgens junior in huize Jamin überhaupt niet veel aan de verheffing van de geest.⁵¹⁹ Verheffing betekende voor hen (als 'nouveaux riches') slechts vermaak, verbetering van de financiële situatie en vermeerdering van bezit. Een levenshouding passend bij de 'nieuwe cultuur' van de dan opkomende consumptiemaatschappij (die mede mogelijk werd gemaakt door industriëlen als Jamin senior).⁵²⁰ De Jamins lijken op het gebied van verheffing totaal niet bezig te zijn geweest om aan te haken bij de burgerlijke elite. Dit staat sterk in contrast met hun eerdere pogingen (bijvoorbeeld op het gebied van de elitaire scholing van hun kinderen).⁵²¹

Via junior kunnen we deze tegenstrijdigheid wellicht verklaren: het dure huis in de Hugo de Grootstraat, de prijzige kleding en de omgang met geciviliseerde mensen ten spijt, maskeerden volgens junior namelijk niet het feit dat zijn ouders van oorsprong uit gezinnen van lage stand afkomstig waren. Zo stelt hij bijvoorbeeld dat dit duidelijk te merken was aan hun taalgebruik maar ook aan hun handelingen in het algemeen. Vieze poep-praatjes en dergelijke, werden volgens Jamin junior zonder gêne verkondigd tegenover iedereen die het maar wel en niet horen wilde.⁵²² Daarnaast was er volgens junior in tegenstelling tot wat gebruikelijk was binnen de burgerlijke cultuur, binnen huize Jamin geen enkel kunstwerk te bewonderen dan wel lectuur te vinden (laat staan wetenschappelijk). Als hij al met hen in contact had willen komen dan had Cornelis Jamin senior door zijn levenswijze nergens over mee kunnen praten binnen gesprekken van de burgerlijke elite. Om dit soort gesprekken te kunnen vermijden, werd er waarschijnlijk om deze reden dan ook maar gezegd: "wij houden niet van opera."⁵²³

⁵¹⁷ A. Engelfriet, De Schouwburg van Rotterdam, vroeger waren er verschillende...'

<http://www.engelfriet.net/Alie/Hans/schouwburgen.htm> (04-12-2017); Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 40-41, 50.

⁵¹⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 50.

⁵¹⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 299

⁵²⁰ Van der Woud, *De nieuwe mens.*, 32, 34, 38, 44.

⁵²¹ Hier kan je de vraag stellen: hoe weet Cornelis Jamin junior waar zijn ouders zoal heen gingen? Zijn "tien- en een half jarige verbanning" zorgde er toch voor dat hij maar weinig meekreeg over wat er binnen het gezin afspeelde? Wellicht doopt Jamin junior hier zijn pen in vitriool.

⁵²² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 48-49.

⁵²³ *Ibidem*, 50.

Dat de Jamins volgens junior in vergelijking met de ware burgerlijke elite cultureel arm waren, wordt duidelijk uit een passage waarin hij de inwonende periode van zijn (eerste) huwelijk beschrijft.⁵²⁴ In deze periode zou stiefmoeder Louisa het hem en zijn vrouw Hilda onmogelijk gemaakt hebben. In tegenstelling tot eerdere jaren deed ze dit volgens junior niet langer meer heimelijk maar open en bloot: als een ware "hysterica" vertoonde zij volgens Jamin junior "satanisch wangedrag".⁵²⁵ Jamin junior was dit gedrag inmiddels wel gewend en zou het meestal met "Oriëntaalse gelatenheid" van zich hebben laten afdruipe n. Slechts een enkele keer zou hij zich genoodzaakt hebben gevoeld tegen zijn vrouw (in het Russisch) te verklaren: "ze is een duivelin, anders niet."⁵²⁶ Volgens junior viel dit wangedrag volledig te wijten aan Louisa's jaloezie jegens hemzelf maar ook jegens de burgerlijke elite:

Komaan het was toch ook onuitstaanbaar, als je (...) een jongedame als vrouw van het zoo diep gehate stiefproduct voor je te moeten zien, die Russisch, Duits, Frans en Estisch sprak, piano speelde, schitterende hand- en borduurwerken kon maken, prachtig teekende, kortom veelzijdig ontwikkeld was – en, laten wij het maar met ronde woorden zeggen: torenhoog boven al dit 'gemeene' verheven was. En wat het ergst hinderde, ja 'mama' letterlijk deed brieschen van woede: die dit alles op waarlijk heldhaftig stoïcijnse wijze, langs zich liet gaan, zonder ook maar een spier van haar gelaat te vertrekken. Zij was onkwetsbaar voor deze achterbuurt-manieren. Zij kon door 'zoo-iets' niet beledigd worden.⁵²⁷

5.5 De Jamins en de Burgerlijke cultuur

Deden de Jamins volgens junior dan werkelijk nooit iets wat toebehoorde tot de burgerlijke elitecultuur? Deden ze nooit iets verheffends? Vielen ze dan zo vaak zo pijnlijk uit de toon? Zeker niet, zo verklaart Cornelis junior dat zijn ouders in 1889 iets deden dat menig lid van de culturele elite binnen Nederland in die tijd ook gedaan had: samen met oom Piet en tante Annie Reuther reisden zij af naar Parijs om aldaar de wereldtentoonstelling te bezoeken. De Eiffeltoren was er toen net nieuw gebouwd.⁵²⁸ Stiefmoeder Louisa zou er echter vanwege haar hoogtevrees niet op hebben durven klimmen. Cornelis senior zou wel gegaan zijn en zou hiermee stiefmoeder met een nijdig gezicht

⁵²⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 170.

⁵²⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 240, 242.

⁵²⁶ *Ibidem*, 240, 242.

⁵²⁷ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 172-173; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 244.

⁵²⁸ J. Jonnes, *Eiffel's Tower: The Thrilling Story Behind Paris's Beloved Monument and the Extraordinary World's Fair That Introduced It* (2010).

achtergelaten hebben.⁵²⁹ Interessant aan deze passage is hoezeer Jamin junior dit alles in detail weet te beschrijven terwijl hij hier zelf in het geheel niet lijfelijk bij aanwezig was. Hoe is hij aan deze informatie gekomen? Mocht zijn verhaal kloppen, dan moet er hier sprake zijn van een collectieve familieherinnering.

Jamin junior vermeldt eveneens dat er thuis in de Hugo de Grootstraat veel bedienden werkzaam waren, geheel conform de burgerlijke elitenormen van die tijd.⁵³⁰ De Jamins waren volgens Cornelis junior dan ook al aan het eind van de jaren tachtig van de negentiende eeuw zéér welvarend: het gebouwde huis in de wat armere Hugo de Grootstraat deed hem daarom dan ook vaak denken aan een vlag op een modderschuit.⁵³¹ De kinderen zouden zeer gescheiden ("afgescheiden gemeenten") van hun ouders hebben geleefd en zouden volgens junior dan ook vrijwel volledig door kinderjuffrouwen zijn opgevoed.⁵³² In zijn autobiografie verwijt Jamin junior zijn ouders dan ook meermaals een gebrek aan aandacht voor de kinderen.⁵³³ De kinderen zelf waren volgens junior gelukkig wel erg solidair met elkaar. Ook zou het personeel erg begaan zijn geweest met hen: zij verkleedden zich af en toe als junior's ouders en voerden dan vrolijke voorstellingen op.⁵³⁴

In burgerlijke elite kringen was het gedurende de negentiende eeuw gebruikelijk, en werd het zelfs als gewenst gezien, kinderen op afstand te houden van hun ouders. Men praatte maar weinig met de kinderen, laat staan over persoonlijke dingen. Daarnaast was lichamelijke affectie in deze periode hoogst ongebruikelijk.⁵³⁵ Veel van de negentiende-eeuwse kinderen die in de twintigste eeuw volwassen geworden waren, zagen in de nieuwe eeuw dat er een andere standaard was ontstaan omtrent de omgang met kinderen: zo werd bijvoorbeeld het knuffelen van een kind door pedagogen nu wel zeer aangeraden, terwijl deze zelfde pedagogen dit een halve eeuw eerder nog afgeraden hadden. Je ziet in autobiografieën van deze eeuwwisselingskinderen dan ook vaker dat zij later in hun leven een beeld ontwikkelden waarin zij, net als junior, het hun ouders kwalijk namen dat deze zich zo weinig affectief getoond hadden.⁵³⁶

Niet alle bedienden in junior's autobiografie kwamen er overigens even goed vanaf: zo herinnert hij zich een werkster genaamd 'Beda' die, nadat ze een kristallen schaal had laten vallen,

⁵²⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 51.

⁵³⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 39-45; Stokvis, *Het Intieme Burgerleven.*, 138, 140; De Nijs, *In Veilige Haven*, 240.

⁵³¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 39, 43-45.

⁵³² *Ibidem*, 39.

⁵³³ *Ibidem*, 44-45.

⁵³⁴ *Ibidem*, 40.

⁵³⁵ Röling, H. Q., 'Kinderen over hun ouders in jeugdherinneringen 1800-1970', in Pieter Stokvis (ed.), *Geschiedenis van het privé-leven* (Nijmegen 2007) 108-111.

⁵³⁶ Röling, 'Kinderen over hun ouders', 111-112.

uitgekafferd werd door stiefmoeder Louisa.⁵³⁷ Junior vond dit zonder meer terecht: hij had Beda namelijk maar een domme, onhandige en soms wat achterlijke vrouw gevonden. Zo zou zij ooit zijn viool schoongemaakt hebben met een soort azijn waardoor het ding ongelofelijk uitgebeten was geraakt. Ook zou zij tijdens het schoonmaken van de kooi zijn tamme kauwtje zo ernstig verwond hebben dat het diertje slechts dankzij "intensieve medische hulp" van Jamin junior zelf er weer bovenop zou komen.⁵³⁸ Dat er zo geschreven werd over huispersoneel was vrij gewoon in deze periode. Als gegoede burger (en automatisch dus ook als de imiterende 'nouveaux riche') keek men sterk neer op de volksbuurten en het volk dat er huisde. De buurten werden gezien als poelen des verderfs waar de misdaad welig tierde. Er werd incest bedreven en prostitutie zou er veel voorkomen. De mensen waren er vies, dom, vuil, grof (zowel in taal als lichaamsbouw), lelijk en misdadig.⁵³⁹ Dienstmeiden, die als vanzelfsprekend uit deze lagere klassen kwamen, werden dan ook vaak eveneens als lomp en grof afgeschilderd in literatuur van die tijd.⁵⁴⁰

5.6 Verlovingen, Huwelijken en statusambitie:

Tijdens zijn vakantie van het Technikum te Neustadt (1897) zou Cornelis junior zijn zomer spenderen in Rotterdam. Op een zondag gedurende deze vakantie, vertrok het hele gezin Jamin naar Haarlem voor een bezoek aan een Leidse familie. Het bezoek was nogal officieel. Jamin junior lijkt tussen de regels door te laten doorschemeren dat het een welgestelde familie betrof die over zeer goede connecties beschikte.⁵⁴¹ Het wordt de lezer niet duidelijk gemaakt of het hier een familie betreft afkomstig uit de burgerlijke elite of de nouveaux riche, junior laat dit bewust dan wel onbewust in het midden. Tijdens het bezoek ontmoette hij (zoals in hoofdstuk drie al is opgemerkt) Maria H., waarmee hij zich later zou verloven.⁵⁴² Zelf stelt junior dat deze toevallige ontmoeting (hij ging

⁵³⁷ Onderzoek naar deze 'vrouw Beda' heeft niets uitgewezen.

⁵³⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 43-44.

⁵³⁹ Kemperink, *Het verloren paradijs.*, 115-120, 124

⁵⁴⁰ *Ibidem*, 117.

⁵⁴¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 144.

⁵⁴² Ondanks de verregaande moeite om Maria H. anoniem te houden in zijn autobiografie, verspreekt junior zich echter toch: zo vermeldt hij dat zijn stief-neef Bernard van Linden getrouwd is met Maria's zus. Genealogisch onderzoek wijst uit dat Bernard van Linden getrouwd is geweest met Jacoba Antonia Hermans. Deze Jacoba Hermans had een zuster met de naam Maria Henrietta Hermans (Maria H.). Maria's grootvader was fabrieksdirecteur en medeoprichter van de Leidse metaalfabriek D.A. Schretlen & Co. Maria kwam dus, net als Jamin junior, uit een nouveau riche familie. P. J. M. de Baar, 'De Nijverheid. IJzer-, koper- en metaalgieterij van D.A. Schretlen', in: *Jaarboek der sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken* (1999) 94, 97-99, 123; Erfgoed Leiden, Geboorte. Archief van de ambtenaar van de burgerlijke stand, 1816-1928, Deel: 4694, Periode: 1833, Leiden, archief 0516, inventarisnummer 4694, 27 mei 1833, Geboorten 1833., aktenummer 477; Erfgoed Leiden, Geboorte. Archief van de ambtenaar van de burgerlijke stand, 1816-1928, Deel: 4745, Periode: 1880, Leiden, archief 0516, inventarisnummer 4745, 9 juni 1880, Geboorten 1880., aktenummer 745; Erfgoed Leiden, Overlijden. Beschrijvingen, Deel: 126, Periode: 1938, Leiden, archief 1005,

immers normaliter nooit mee op familiereizen) met Maria voor hem vrijwel direct liefde op het eerste gezicht betekende. Wanneer men deze ontmoeting echter in historische context plaatst, lijkt deze ontmoeting echter niet geheel door toeval tot stand te zijn gekomen: tot het einde van de negentiende eeuw was het in welgestelde families (zowel nouveaux riches als de burgerlijke elite) gebruikelijk dat ouders de hofmaking tussen de kinderen sterk reguleerden.⁵⁴³ Door bepaalde verbintenissen aan te gaan, zouden zowel het cultureel kapitaal (alleen in het geval van de burgerlijke elite) als het economisch kapitaal van een familie kunnen worden veiliggesteld of zelfs worden uitgebreid voor volgende generaties.⁵⁴⁴ In junior's geval lijkt het er dan ook sterk op dat de 'toevallige' ontmoeting tussen junior en Maria door de ouders lijkt te zijn geënceneerd: iets dat Cornelis junior tot op het moment van schrijven nog steeds niet lijkt te beseffen (of anders simpelweg niet wil benoemen).

Een mislukking van de verlofperiode werd destijds als zeer schandelijk ervaren. Er zou een smet op de familienaam komen die er niet snel meer af zou gaan.⁵⁴⁵ Het zou daarom niet geheel onterecht zijn om te denken dat Cornelis senior de hele affaire omtrent de moeizame verlovingsperiode met Maria als schandelijk heeft ervaren. Het is heel goed mogelijk dat hij het zijn zoon kwalijk genomen heeft dat hij de relatie tot tweemaal toe liet mislukken. Dit komt het duidelijkst naar voren wanneer Jamin junior in 1901 voor een tweede keer naar Rusland vertrekt. Bij dit vertrek was zijn vader er niet om afscheid van hem te nemen: "[hij] vertrok ook enkel máár naar Rusland", aldus junior.⁵⁴⁶ Bertha, toen kokkin in huize Jamin, zou er volgens junior bij een latere ontmoeting in 1933 nóg schande van hebben gesproken dat hij in zijn ééntje al zijn koffers van zolder naar het Maasstation had moeten dragen. Zij had dit dus tweeëndertig jaar lang onthouden, aldus Cornelis junior.⁵⁴⁷ Junior zelf is echter kort over deze gebeurtenis: "Zóó verliet het stief-uitvaagsel Cor Jamin zijn ouderlijk huis in 1901 – De zoon van den rijken C. Jamin!"⁵⁴⁸ Het leek erop alsof Jamin senior het oneens was met junior's vertrek naar Rusland. Wellicht verwachtte Jamin senior dat de verlovingsperiode hierdoor snel ten einde zou komen. Senior heeft middels zijn afwezigheid mogelijk een statement naar zijn oudste zoon willen maken.

inventarisnummer 126, 8 oktober 1938, Overlijden 1938, aktenummer 754; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 121.

⁵⁴³ De Nijs, *In Veilige Haven*, 163-164, 167-168; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 109.

⁵⁴⁴ Moes, *Onder aristocraten*, 182, 251-252.

⁵⁴⁵ Van der Laarse & Kuiper, *Beelden van de buitenplaats*, 18-20, 26-27, 31-33, 35, 36-38, 53, 92, 95.

⁵⁴⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 146.

⁵⁴⁷ Onderzoek naar deze 'Bertha' heeft niets uitgewezen. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 146.

⁵⁴⁸ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 146.

Was junior toen niet voor een tweede keer naar Rusland vertrokken dan had hij nooit zijn eerste vrouw ontmoet. Junior is over zijn tweede werkzame periode te Rusland opmerkelijk open omtrent zijn relaties aldaar. Weliswaar gebruikt hij nog steeds eufemismen en stiltes maar deze lijken echter steeds minder te verhullen. Zijn vrijersperiode begon toen hij, ondanks zijn zelfverkozen kluizenaarschap, vanuit allerlei rangen en standen invitaties toegestuurd kreeg van dames uit de omgeving. Junior beweert dat dit waarschijnlijk veroorzaakt werd door zijn goede financiële situatie en inmiddels respectabele leeftijd.⁵⁴⁹ Jamin junior genoot naar eigen zeggen zelfs uit de burgerlijke elitekringen de nodige aandacht: de dames Christiansen, de dames Rattler, drie jongedames Wagner en twee jongedames Weber die volgens junior "allen van first-class families" afkomstig waren.⁵⁵⁰ Hij beschrijft deze tijd dan ook als een "dolle tijd" en zichzelf als een "Hahn im Korb".⁵⁵¹

Naast bovengenoemde vrouwen trok Jamin junior eveneens op met de drie gezusters Ljalin, die hij nog uit zijn eerste periode in Rusland kende.⁵⁵² Vooral met Mania werd hij nu "dikke vrienden", hij zou op een bepaald moment zelfs op visite zijn geweest in de villa van haar ouders.⁵⁵³ Jamin is heel open over deze tijd, zo laat hij de lezer bijvoorbeeld weten dat hij met alle drie de gezusters tegelijk heeft gezoend (toen vader en moeder Ljalin even weg waren uit de villa).⁵⁵⁴ Mania zou Jamin op een bepaald moment zelfs gevraagd hebben of het niet tijd was om te trouwen: "Ik weet zelf niet meer precies, hoe ik mij er uit heb weten te draaien."⁵⁵⁵ Het is duidelijk dat Cornelis junior deze relatie, als je het al zo kon noemen, geen moment serieus nam. Na zijn persoonlijke dieptepunt in 1902 stelt junior dan ook dat hij de zaken in het leven allemaal niet meer zo serieus nam als voorheen. Dit gold net zo goed voor zijn relaties met vrouwen. In december 1902 ontmoet junior echter Hildegard Luise Weski, een zestienjarig meisje uit de burgerlijke elitecultuur van Rusland.⁵⁵⁶ Gezien junior's eerdere amoureuze avonturen in deze periode van zijn leven kan men zich

⁵⁴⁹ *Ibidem*, 159.

⁵⁵⁰ Volgens junior woonden al deze families in dezelfde straat genaamd Narvsche Strasse. Tegenwoordig heet deze straat Narva maantee. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 160.

⁵⁵¹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 160.

⁵⁵² Van vader Ljalin weet junior dat hij een "hooge oome [was] (Oberstabarzt zeggen onze burenen)" en dat hij werkzaam was in het militaire hospitaal van Reval. De villa van de familie stond dichtbij dit hospitaal in park Joachimstal. Onderzoek naar de familie Ljalin (bijvoorbeeld in de Revaller Zeitung) leverde echter niets op. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 119-120, 162.

⁵⁵³ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 139, 162.

⁵⁵⁴ *Ibidem*, 163.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, 163.

⁵⁵⁶ Gezien junior's omgang met vele burgerlijke elite families in deze periode in zijn leven en gezien het feit dat Hilda volgens junior Russisch, Duits, Frans en Estisch sprak, piano speelde, hand- en borduurwerken kon maken en prachtig kon tekenen. Mogen we er hier vanuit gaan dat Hilda Weski uit een gegoede familie afkomstig was. Zoals hierboven al eerder opgemerkt is, woonden Hilda's ouders volgens junior in de Alte Poststrasse

met recht afvragen of het huwelijk met Hilda Weski, dat hem min of meer door zijn ouders opgedrongen werd, op de juiste grondvesten gebouwd was (hij trouwde immers al binnen één jaar).

Door de zeer gebrekkige informatie die junior over Co (zijn tweede vrouw Saartje Hermina van Steenderen) verstrekt, valt er niet direct met zekerheid vast te stellen uit welk milieu zij kwam.⁵⁵⁷ Zoals in hoofdstuk drie al aan de orde kwam, fietst deze Co nogal plotseling het verhaal binnen. Het lijkt alsof junior niet de moeite heeft willen nemen om haar te introduceren, alsof hij van de lezer van zijn werk al verwachtte dat men wist wie zij was. Afgaande op de informatie die op haar gezinskaart vermeld staat, kunnen we toch een uitspraak over haar afkomst doen: onder het kopje 'beroep' staat aangegeven dat Co enige tijd als fabrieksarbeidster gewerkt heeft.⁵⁵⁸ Ondanks dat er niet bij staat waar dat precies is geweest, is het aannemelijk dat zij als 'meisje van Jamin' op de fabrieksvloer werkzaam was. Het is dan ook zeer waarschijnlijk dat Jamin junior haar daar ontmoet heeft. Junior trouwde met een 'volksmeisje' en, economisch gezien, dus beneden zijn stand.

Jamin junior vond het naar eigen zeggen niet erg dat de mensen om hem heen steeds verder individualiseerden. Zelf had hij immers, zo redeneert hij, ook lange periodes gekend waarin hij in verregaande mate op zichzelf was, tot bijna een kluizenaarschap aan toe.⁵⁵⁹ Ook gedurende zijn periode met Co leefde hij samen met haar een sterk individualistisch leven. Zo gingen zij bijvoorbeeld vrijwel bij niemand op bezoek, tenzij het niet anders kon. Daarnaast legden zij nauwelijks bezoeken af aan schouwburgen, café's of andere sociale gelegenheden. Ook de grondbeginselen van hun huwelijk waren zeer typerend voor de individualistische cultuur: terwijl de verloving tussen Jamin junior en Maria H. wegens standspolitiek nog grotendeels gereguleerd leek te worden door de ouders, werd het huwelijk tussen Co en Jamin junior (zestien jaar na de gearrangeerde ontmoeting met Maria H.) naar het lijkt volledig door hen zelf bepaald.⁵⁶⁰ Volgens historicus Jaap Moes was de

(tegenwoordig Vana-Posti genoemd) te Reval. Een reisverslag van Ernst Kühnert, die in 1909 een reis maakte naar Reval en deze Alte Poststrasse beschrijft, bevestigt deze theorie: "In der Alten Poststraße findet sich manch malerisches Eckchen, manch hübscher Hof, in den zutraulich in der Sonne blinzelnde Giebelfenster hineinschauen, manch altes Patrizierhaus mit vornehm weiter Eintrittshalle und festen Mauern." Het woordje 'patriciërshuis' bevestigt dat er in de straat zeer voorname, niet adellijke personen of regenten gewoond moeten hebben. E. Kühnert, *Künstlerstreifzüge durch Reval* (Reval/Tallinn 1909) 104; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 172-173; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 244.

⁵⁵⁷ Saartje's vader, Gerardus van Steenderen was onder andere smid en bankwerker geweest. Stadsarchief Rotterdam, Archief van de Gemeentesecretarie Rotterdam, afdeling Bevolking: bevolkingsboekhouding van Rotterdam en geannexeerde gemeenten, inventarisnummer: 851-455, pagina 489964.

⁵⁵⁸ Stadsarchief Rotterdam, Archief van de Gemeentesecretarie Rotterdam, afdeling Bevolking: bevolkingsboekhouding van Rotterdam en geannexeerde gemeenten, inventarisnummer: 851-455, Pagina: 489990.

⁵⁵⁹ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 662, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 108.

⁵⁶⁰ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 293; Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 5.

verandering in huwelijksnormen een typisch gevolg van het groeiend individualisme dat zich vanaf het fin de siècle steeds verder over Nederland verspreidde. Het kwam volgens hem vanaf 1900 steeds vaker voor dat het individu de vrijheid zou verkrijgen om zelf de huwelijkspartner te kiezen.⁵⁶¹

5.7 Burgerlijk overlijden

De begrafenissen binnen de familie Jamin waren volgens Jamin junior groots en zorgden vaak voor het nodige rumoer in Rotterdam. Wanneer er een Jamin stierf, dan wachtte diegene een afscheid dat te vergelijken viel met het afscheid van een persoon uit de adelstand. Junior beschrijft drie begrafenissen in zijn autobiografie. Over die van stiefmoeder Louisa is hij kort: het zou een nogal "pompeuze" begrafenis zijn geweest.⁵⁶² Over de uitvaart van zijn vader wijdt hij meer uit:

Maandags [15 juli 1911] hebben wij dan, het stoffelijke overschot van het hoofd der familie, den self-made man, den oprichter van de firma C. Jamin op pompeuze wijze, met veel bloemen en volgrijtuigen, gevolgd door het geheele personeel, onder de belangstellende aanwezigheid van duizenden langs den weg, naar zijn voorlopige rustplaats geleid, op het R. K. Kerkhof. Voorloopig, zeg ik, omdat er later op onze gezamenlijke kosten, een schitterend kapelletje gebouwd werd, in welks kelder 23. 4. 08 de overzetting plaats vond.⁵⁶³

Wat opvalt is dat junior hierboven tweemaal het woord pompeus heeft gebruikt. Ook de lange rouwstoet en de grote belangstelling van "duizenden langs de weg" is een opvallend gegeven in zijn verhaal (het aantal belangstellenden is wellicht overdreven). De dood van Cornelis Jamin senior deed, mocht dit waarheid zijn, een groot gedeelte van Rotterdam uitlopen en moet dus een visueel spektakel zijn geweest. Je zou kunnen stellen dat het hier uitzonderlijke gevallen betrof: Cornelis Jamin senior (als pater familias) en in mindere mate zijn vrouw Louisa (als matrone), zouden samen immers de basis hebben gelegd voor de grote rijkdom van de familie. Een passende uitvaart voor personen die, zoals junior het zelf al noemt, volledig "self-made" de economische top van Rotterdam wisten te bereiken.

Cornelis senior's en Louisa's begrafenissen waren echter alles behalve uitzonderingen. Ook voor hun schoondochter Hilda (waaraan stiefmoeder Louisa effectief een hekel had) werd er volgens junior een pronkerige begrafenis geregeld. Een rouwstoet die zij volgens senior aan hun stand

⁵⁶¹ Moes, *Onder aristocraten*, 251.

⁵⁶² Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 663, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 259.

⁵⁶³ Ondanks grondig onderzoek in onder andere Delpher maar ook diverse andere krantenarchieven (onder andere Alkmaar en Schiedam), lijkt er niets te zijn geschreven over een begrafenisstoet die 'duizenden' belangstellenden trok. Het kan dus zijn dat Jamin junior het aantal toeschouwers schromelijk overdreven heeft of dat het destijds niet door journalisten is opgepikt. Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 265.

verplicht waren.⁵⁶⁴ Jamin junior merkt hier cynisch over op dat op deze manier de buitenwereld kon zien hoezeer de "geliefde" overleden schoondochter gemist en geëerd werd binnen de familie.⁵⁶⁵ Want zo een stoet was volgens junior alles behalve ter ere van zijn Hilda. Het draaide zijn familie maar om één ding: uiterlijk vertoon. Hij staft dit door te beweren dat, eenmaal begraven, er in de familie in het geheel niet meer naar de "geliefde" overledenen werd omgekeken. Zo zou zijn vader's graf er op het moment van schrijven (1935) verwaarloosd bij liggen. Vooral de kapel zou er erg vervallen bij staan. Junior stelt dan ook dat er blijkbaar "van al die miljoenen" die in het bedrijf rondgingen, niets af kon voor een behoorlijk onderhoud aan de kapel. Al kon hem dit, zo beweert hij, ook maar te weinig schelen om er werk van te maken.⁵⁶⁶

5.8 Cornelis Jamin junior en Jean-Jacques Rousseau

Junior's leven vertoont opmerkelijke parallellen met een ander buitenbeentje uit de geschiedenis: Jean-Jacques Rousseau. De parallellen betreffen vooral hun belevenissen en ervaringen met een notabelencultuur. Jean-Jacques Rousseau werd net als Jamin junior al vroeg in zijn ambities gefnuikt door een zittende elite die hem niet accepteerde. Er ontstond hierdoor ook bij hem een sterk ressentiment jegens deze groep, iets dat in Cornelis junior's sterk cynisme jegens de burgerlijke elitecultuur eveneens terug te zien is.⁵⁶⁷ Rousseau was net als junior iemand die tussen de wal en het schip viel. Rousseau was door bloed verbonden met het patriciaat maar ook middels hetzelfde bloed aan de lagere klassen. Hij hoorde nergens écht bij. Hij leefde weliswaar bepaalde gedeeltes van zijn leven in relatieve weelde maar bleef vrijwel zijn gehele leven niet geaccepteerd door de zittende elite. Ook Cornelis junior kende door zijn maatschappelijke positie als zoon van een 'nouveaux riche' een schemerstatus: in economisch opzicht kon Jamin junior al op zijn eenendertigste met pensioen maar burgerlijke verenigingsgenootschappen zoals het muziekcorps Symphonia weigerden hem tot hun gelederen toe te laten.⁵⁶⁸

De meest treffende overeenkomst tussen Rousseau en Jamin junior is op het gebied van hun zogenaamde morele superioriteitsgevoel over de medemens, met name die in de notabelencultuur. Historicus Jacobus Oerlemans beweerde over Rousseau dat: "Nu de sociale hiërarchie hem te machtig bleek, hij een eigen, antiliberaal morele hiërarchie [ontwikkelde], waarin allen die hem hadden geïmponeerd, vernederd, geïsoleerd of de weg hadden versperd, omlaag werden

⁵⁶⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 174.

⁵⁶⁵ *Ibidem*, 174.

⁵⁶⁶ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 265.

⁵⁶⁷ J. W. Oerlemans, *Rousseau en de privatisering van het bewustzijn. Carrièreisme en cultuur in de achttiende eeuw*. (Groningen 1988) 14, 81, 196-197.

⁵⁶⁸ Oerlemans, *Rousseau en de privatisering*, 12, 14.

gewezen.⁵⁶⁹ Voortgekomen uit het feit dat Rousseau nergens geaccepteerd werd, schreef hij door zijn eigen bitterheid (ressentiment) en een hoge mate van zelfoverschatting over wat er zoal mis was met de maatschappij waarin hij leefde.⁵⁷⁰ Vooral de elite en de mensen die daar desperaat bij wilden horen, de zogenaamde carrièristen, schreef hij in zijn werk kapot. Ironisch aangezien Rousseau aan het begin van zijn leven nog zo graag tot deze groep had willen toebehoren.⁵⁷¹ Rousseau onderkent de ironie en verklaart hierover dat hij in het verleden inderdaad grote ambities heeft gekend maar hij zich daarvoor nooit verlaagd heeft tot slinksheden (zoals de carrièristen dat hadden gedaan).⁵⁷² Zijn morele verhevenheid maakte hem naar eigen zeggen sociaal verheven boven carrièristen. Sterker nog, deze maakte hem zelfs verheven boven de gehele maatschappij. Het maakte Rousseau eigenlijk in het geheel niet meer uit tot welke rang of stand hij officieel toebehoorde, hij vond zichzelf de meest verheven persoon die er was en was dus per definitie het meest hooggeplaatste wezen in de sociale orde. Rousseau wist zich op deze wijze alsnog tot de sociale toplaag van de maatschappij op te werken, zij het dat deze slechts in zijn eigen fantasie bestond.⁵⁷³

In een later deel van zijn autobiografie geschreven in de jaren vijftig van de twintigste eeuw, typeert Jamin junior zichzelf (en zijn vrouw) als intellectuelen die altijd wars zijn geweest van het uiterlijk vertoon dat de burgerlijke cultuur zo kenmerkte:

In tegenstelling tot die lieden die meenen aan hun waardigheid verplicht te wezen overal bij te zijn – zijn wij nergens bij. Wij komen in geen schouwburg, opera, of varieté, zelden in een cinema enkel wel eens in een doortrekkend circus. Café's worden opgericht en later weer gesloten, zonder dat wij er ooit in geweest zijn. Wij gevoelen geen behoefte aan dergelijke uiterlijke en uitwendige impulsen.⁵⁷⁴

Dat Jamin junior nooit tot de burgerlijke cultuur heeft behoord, wordt inderdaad duidelijk na deze analyse van zijn autobiografie. Dat hij echter ontkent een burgerlijke leefwijze geambieerd te hebben, kan hij echter niet doen zonder hiermee de waarheid sterk te verdraaien: Jamin junior heeft meermaals geprobeerd boven het moeras van de 'nouveaux riches-cultuur' uit te stijgen maar kreeg keer op keer nul op rekest. Jamin junior doet het met bovenstaande passage overkomen alsof hij zich altijd moreel te superieur verheven heeft gevoeld om toe te treden tot de burgerlijke elitecultuur. De ondernomen pogingen die hij in zijn autobiografie bespreekt, spreken deze stellingname echter

⁵⁶⁹ *Ibidem*, 72.

⁵⁷⁰ *Ibidem*, 12-13, 35-36, 38-39.

⁵⁷¹ *Ibidem*, 72-73.

⁵⁷² *Ibidem*, 166-167, 196-197.

⁵⁷³ *Ibidem*, 48, 55-56.

⁵⁷⁴ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 663, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 172.

geheel tegen. Jamin junior lijkt zich hier net als Rousseau te verschuilen achter een eigen bedachte maatschappelijke positie van morele superioriteit.

5.9 Nice

Dat er echter ook nog zoiets bestaat als baas boven baas, wordt duidelijk uit zijn beschrijving van een reis naar Nice. Als product van de 'nouveaux riches' was Cornelis Jamin junior wat betreft weelde en decadentie wel wat gewend geraakt. Wanneer junior met zijn tweede vrouw echter in de winter van 1924 in Nice beland, ervaart hij naar eigen zeggen pas voor het eerst hoe het is om op een plek te zijn waar de allerrijksten op aarde zich concentreren. Zo ziet hij bijvoorbeeld van een afstand een vrouw, bruin gebrand en geheel gekleed in het wit, met een papegaai op de schouder over de boulevard lopen. Dit soort decadente gedragingen wijst hij in veel gevallen af of betitelt hij als aanstellerig of overdreven. Er heerste volgens Jamin in Nice, nog erger dan in Rotterdam, een ware cultuur van "zien en gezien (...) worden."⁵⁷⁵ Toch dompelt ook hij zich onder in het jetset-leven aldaar: in Nice bezoekt hij geheel tegen zijn gewoonte variétés, casino's, operettes en cinema's.⁵⁷⁶ De decadentie die hij naar eigen bewering altijd afgewezen heeft, werd in Nice heel even omarmd.

5.10 Conclusie

In dit hoofdstuk werd getracht een antwoord te geven op de volgende deelvraag: welke ontwikkelingen vonden plaats in de Nederlandse notabelencultuur in de periode 1876-1925 en welke hiervan zien we, in welke gedaante, terug in Jamin junior's autobiografie? Jamin junior bevestigt grotendeels de gesignaleerde ontwikkelingen in de notabelencultuur van rond 1900: junior wordt op de kostschool al uitgemaakt voor een zoon van een koekebakker. Het dedain van de burgerlijke elite ten opzichte van de 'nouveaux riches' spreekt hier boekdelen. Junior's mislukte pogingen om toe te treden tot de door de elite bevolkte muziekgezelschappen als Symphonia zijn eveneens typerend voor deze periode. Ook kenmerkend waren Jamin senior's (en stiefmoeder's) initiële pogingen om erkend te worden door de elite. Onder zijden rokken bleef de volksmeid echter zichtbaar: verheffende kunst die bij de burgerlijke elite zo hoog in het vaandel stond, was aan de Jamins niet besteed. Dit zorgde ervoor dat Jamin senior uiteindelijk maar weinig kennissen opdeed in de Rotterdamse notabelencultuur. Senior en stiefmoeder Louisa konden volgens junior door hun gedrag en levenswijze maar slecht verhullen dat ze oorspronkelijk van lage afkomst waren. Daarnaast waren de begrafenissen binnen de familie zodanig pompeus dat junior het niet kon laten deze te bespotten.

⁵⁷⁵ Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 664, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior, 351.

⁵⁷⁶ *Ibidem*, 342-351, 355.

Ook hierin was het gedrag van de Jamins typerend voor hoezeer personen uit de 'nouveaux riches' cultuur rond 1900 trachtten door te dringen tot de (bestuurlijke) toplaag van de bevolking.

Na jarenlange pogingen van toenadering tot de burgerlijke elite was het interessant om te zien hoe de Jamins het uiteindelijk opgaven om erkenning te krijgen. Het leek erop dat zij vanaf dat moment zelf hun eigen elite probeerden te vormen. Zo werd Cornelis junior bijvoorbeeld gekoppeld aan Maria Hermans, een kleindochter van een industrieel ('nouveaux riche') uit Leiden. De verlovings liep echter stuk waardoor de al slechte relatie met zijn vader in een nog dieper dal raakte. Junior zou later trouwen met een meisje uit naar wat lijkt een welvarende burgerlijke elitefamilie uit Rusland. Stiefmoeder Louisa leek hier alles behalve blij mee: de voorheen nog zo geambieerde erkenning van de burgerlijke elite leek, mede veroorzaakt door een enorm klassenverschil (en dus gedragsverschil) tussen de Jamins en de Weskis, nu vooral irritatie op te wekken. De Jamins leken vanaf omstreeks 1904 definitief geen interesse meer te hebben in enige erkenning van de burgerlijke cultuur.

Wat betreft zijn eigen ambitie tot toetreding tot de burgerlijke elite is Jamin junior, enigszins zuur: junior beweert zelf altijd vrij te zijn geweest van de imitatie- en erkenningsdrang die zijn ouders lange tijd tentoongesteld hebben. Zijn interesses zouden uitgegaan zijn naar techniek en machines. Het pluche van een bestuurlijke functie en het daarbij behorende uiterlijk vertoon zouden hem naar eigen zeggen nooit aangetrokken hebben. Hij beschouwde zichzelf als een intellectueel die wars was van uiterlijk vertoon en de 'zien en gezien worden' mentaliteit. Gezien junior's schrijfwijze en de cynische toon waarop hij de afwijzingen vanuit de burgerlijke cultuur beschrijft, lijkt het er echter op dat het hem wel degelijk geraakt heeft: hij is vaak verbolgen over de afwijzingen die hem ten deel vallen. Junior's ressentiment doet erg denken aan Jean-Jacques Rousseau. Ook hij verzong zijn eigen werkelijkheid waarin alleen hij eenzaam aan de intellectuele top stond.⁵⁷⁷

⁵⁷⁷ Oerlemans, *Rousseau en de privatisering*, 48, 55-56.

Hoofdstuk 6: Conclusie

Wat waren de motieven van Jamin junior om zijn autobiografie te schrijven en in hoeverre was zijn schrijven openbaar? De grootste valkuil die deze autobiografie met zich meebrengt, betreft de sterke mate van slachtoffermentaliteit die Jamin junior laat doorklinken in zijn woorden. Nooit treft hem enige blaam. Naar eigen zeggen kreeg hij vaak, zonder dat hij er aanleiding toe gaf, 'de zwarte piet' toebedeeld. Veelal ondergaat hij gedwee de pesterijen en vernederingen die hem in zijn leven ten deel vielen. Nooit komt hij voor zichzelf op. Junior suggereert hierover dat hij simpelweg tegen zóveel kwaad niet opgewassen was. Hij was geboren als 'buitenbeentje' en zo zou hij waarschijnlijk ook sterven. Deze fatalistische verteltoon dient bij een onderzoeker allerlei alarmbellen te laten rinkelen. Hoe kan het dat junior telkens weer met zo'n conflictsituatie werd geconfronteerd en kwam hij in werkelijkheid niet vaker voor zichzelf op? Aangezien de conflicten slechts van zijn kant belicht worden, is het als onderzoeker belangrijk om er rekening mee te houden dat Jamin junior zijn herinneringen heeft geschreven vanuit "wraakgevoelens" en dat hij door middel van geschrift "aan het afrekenen" is.

Op de vraag in hoeverre zijn autobiografie voor de openbaarheid bedoeld was, is geen eenduidig antwoord te geven. Formuleringen als "mijn hart [was] gelucht en een heel wat opgehoopt venijn [was] uitgestort", kunnen de indruk wekken dat het werk vooral is geschreven om zijn hart te luchten. De recensies achterin het werk getuigen echter van meelezers. Ook uit zijn initiatief om een proefversie van de autobiografie (*de Stiefproleet*) naar het tijdschrift *de Gong* te sturen, zou men kunnen concluderen dat de autobiografie niet alleen voor privégebruik bedoeld was.

In hoeverre voldoen de vorm en inhoud van junior's autobiografie aan het standaardbeeld van autobiografieën in deze periode? Het is opvallend hoe gedetailleerd Jamin junior schrijft over zijn vroege jeugd (zoals rond 1900 gebruikelijk was in autobiografieën). Terwijl hij beweert nooit een dagboek te hebben bijgehouden, weet hij nauwkeurig bepaalde situaties uit zijn soms verre verleden tot in detail te beschrijven. Zelf beweert hij dat hij zich zijn verleden zo gedetailleerd kon herinneren dankzij een aantal jeugdtrauma's.⁵⁷⁸ Jamin junior zal hierbij eveneens geholpen zijn door collectieve herinneringen die circuleerden binnen de familie Jamin. Gezinsgeschiedenissen worden immers vaak al dan niet bewust verweven met de eigen persoonlijke herinneringen. Zeker naarmate een verhaal vaker verteld is, kan de verteller het idee krijgen dat het zijn eigen herinneringen zijn die hij aan het papier toevertrouwt.⁵⁷⁹ In dit verband is het bijvoorbeeld interessant om te zien dat het verhaal van

⁵⁷⁸ Gebeurtenissen als het overlijden van zijn moeder maar vooral de vrijwel dagelijkse kleinerende opmerkingen vanuit zijn stiefmoeder en zijn vader. De grievende opmerkingen hadden gedurende zijn jeugd zo'n sterke indruk op hem gemaakt dat hij ze nooit meer heeft kunnen vergeten.

⁵⁷⁹ Röling, 'Jeugdherinneringen', 268-269.

Jamin junior over het ontstaan van het bedrijf niet zo heel veel verschilt van de officiële geschiedschrijving. Dit kan dus ofwel gezien worden als zeer goed geleverd werk van eerdere historici maar mogelijk ook als een duplicering van een ontstaansmythe, afkomstig uit de familie Jamin zelf. Ook junior's nadruk op het element 'self-made' past in het tijdsbeeld van het fin de siècle. Door zijn vader stelselmatig als 'self-made man' af te schilderen in zijn autobiografie haakt junior in op de ontwikkelingen in het standaardbeeld van autobiografieën gedurende deze periode.

Welke ontwikkelingen vonden plaats in het autobiografisch schrijven gedurende het fin de siècle en welke zien we terug in junior's autobiografie? Aangezien Jamin junior een product was van de Victoriaanse Tijd, is het interessant om te bezien op welke wijze hij zijn persoonlijke leven verwoordde in zijn autobiografie. In die tijd diende men immers zaken als publiek en privé strikt gescheiden te houden. Confessioneel schrijven was 'not done'. Door privéomstandigheden middels een confessionele manier van schrijven te uiten, zorgt een schrijver er echter wel voor dat zijn verhaal geloofwaardiger, authentieker en oprechter wordt. De schrijver gaat op deze manier een meer intieme band met de lezer aan. Om toch aan de sociale normen van de Victoriaanse Tijd te kunnen voldoen stapten autobiografen over op de zogenaamde apologetische manier van schrijven. Een manier van schrijven over het 'zelf' waarin de eigen introspecties niet langer het hoofdonderwerp waren maar de ideeën en drijfveren achter het 'zelf' de boventoon voerden. In een apologie zou men op een zo afstandelijk en objectief mogelijke wijze een samenvatting kunnen geven van zijn of haar leven.

Jamin junior weet middels zijn cynische vertelwijze bij de lezer de indruk te wekken dat hij part noch deel had aan de beschreven situaties. Toch is het werk niet apologetisch van aard: de indruk van afstandelijkheid is namelijk schijn, het werk is overduidelijk bedoeld als een afrekening met al het hem door zijn ouders in het verleden aangedaan onrecht. Vooral het eerste deel bevat vele misprijzende woorden over zijn ouders, zijn paters en misschien nog wel het meest interessant: over zichzelf. Naarmate het werk vordert, wordt Jamin junior minder cynisch en meer 'to the point' maar ook nu blijft het werk sterk confessioneel. Toch is junior niet in elk opzicht volledig open: omtrent de onderwerpen seksualiteit en de huwelijken met zijn eerste en tweede vrouw is Jamin erg gesloten. De woorden die hij bezigt, verhullen of zijn sterk eufemistisch. Dit wordt dan weer zeer waarschijnlijk veroorzaakt door eventuele meelezers: "Met het oog op Co, stap ik van dit chapter af".

Welke ontwikkelingen vonden plaats in de Nederlandse notabelencultuur in de periode 1876-1925 en welke hiervan zien we, in welke gedaante, terug in Jamin junior's autobiografie? Jamin junior's autobiografie lijkt de door historici gesignaleerde ontwikkelingen in de notabelencultuur van rond 1900 grotendeels te bevestigen. In de autobiografie is de geslotenheid van de burgerlijke elite ten opzichte van buitenstaanders met 'nieuw geld', waarvan hijzelf onderdeel is, een steeds

terugkerend thema. We zien dat zowel in zijn beschrijving van zijn kostschooltijd als zoon van een ongemanierte "koekebakker", als in zijn verhalen over zijn mislukte pogingen om toe te treden tot kringen van de elite, bijvoorbeeld toen hij werd geweerd uit het muziekgezelschap Symphonia. De pogingen van de Jamins staan hiermee symbool voor de wens van de 'nouveaux riches' om tot de burgerlijke elite gerekend te worden. De pogingen zijn typerend voor hoezeer personen uit de 'nouveaux riches' cultuur rond 1900 trachtten door te dringen tot de (bestuurlijke) toplaag van de bevolking (vaak zonder succes).

Jamin junior ziet zijn pogingen tot toetreding echter in een geheel ander licht. Junior beweert over zichzelf namelijk altijd vrij te zijn geweest van deze typische imitatie- en erkenningsdrang die binnen de 'nouveaux riches' cultuur gebruikelijk was rond het fin de siècle. Zijn interesses zouden van kinds af aan elders gelegen hebben. Ze gingen niet uit naar een eventuele toetreding tot de burgerlijke cultuur of tot de firma van zijn vader maar eerder naar machines en techniek. Zijn herinneringen aan de uren die hij spendeerde aan het uitvinden van apparaten, zoals de elektrische klok, waren Jamin junior naar eigen zeggen heel wat liever dan die aan de jaren die hij doorbracht in de Jamin-fabriek. Hij beschouwde zich als een intellectueel die dit uiterlijk vertoon en het 'zien en gezien worden' niet nodig had. Gezien de gebruikte woorden omtrent dit onderwerp en het ressentiment ten opzichte van de burgerlijke elite, alsmede zijn tweeslachtige houding ten aanzien van zijn eigen milieu, komt die laatste bewering echter zeer ongeloofwaardig over. Het cynisme dat in de autobiografie zo aanwezig is, verhult maar weinig dat Jamin junior zich wel degelijk afgewezen voelt door de burgerlijke elite. Jamin junior lijkt dan ook sterk op Jean-Jacques Rousseau, die eenzelfde soort ontkennende eigen werkelijkheid creëerde, waarin alleen hij aan een sociale top stond.⁵⁸⁰

Dezelfde ontwikkelingen in de notabelencultuur rond 1900 zien we ook terug in de manier waarop Jamin junior over zijn ouders schrijft: hun uitstapjes naar de schouwburg, waar zij dusdanig uit de toon vielen, worden door hem dan ook getypeerd als 'onder zijden rokken blijft de volksmeid zichtbaar'. Zijn vader en stiefmoeder konden volgens junior (door hun gedrag) maar slecht verhullen dat ze oorspronkelijk van lage afkomst waren. Hun vaak komische pogingen tot toenadering tot de burgerlijke elite, worden door Jamin junior dan ook veelvuldig op de hak genomen. Zelfs hun begrafenissen worden door hem niet zonder spot beschreven: deze waren volgens junior zodanig pompeus dat zij deden denken aan koninklijke begrafenissen.

Nu de deelvragen één voor één beantwoord zijn, kunnen we de hoofdvraag beantwoorden: in hoeverre kan men sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen binnen de notabelencultuur tussen 1876 en 1925 terugvinden in de autobiografie van Cornelis Denis Joseph Jamin junior? Hoe betreft

⁵⁸⁰ Oerlemans, *Rousseau en de privatisering*, 48, 55-56.

hij deze ontwikkelingen op zijn eigen leven en hoe worden deze ontwikkelingen gezien 'from below'?

Door hun geringe bezoeken aan opera's en geestelijk verheffende toneelvoorstellingen; het gebrek aan kunstkennis en de desinteresse in de wetenschap, betoonden de Jamins dat ze een gebrekkige culturele opvoeding genoten hadden. Volgens junior zou het tot de jaren dertig duren voordat cultureel arme industriëlen zoals zijn vader, of ingenieurs zoals hijzelf, tot de sociale top van de maatschappij zouden doordringen. De machtsoverdracht van burgerlijke elite naar 'nouveaux riches' vond volgens junior dus maar heel langzaam plaats: in 1904 werd hij immers nog afgewezen voor het door burgerlijke elite bevolkte muziekcorps Symphonia. Hoezeer de Jamins het ook probeerden en hun imitatiedrang ten spijt, lukte het hen niet om nog tijdens de hoogtijdagen van de burgerlijke elite door te dringen tot de burgerlijke elitecultuur. De bevindingen in junior's autobiografie (from below) omtrent de verstandhouding tussen de 'nouveaux riches' en de 'burgerlijke cultuur' zijn grotendeels dezelfde als de bevindingen die eerder zijn gedaan in de huidige geschiedschrijving (from above). In dit opzicht versterkt dit onderzoek dus het bestaande wetenschappelijke onderzoek over dit onderwerp in deze periode. De autobiografie geeft echter wel een geheel nieuw inzicht in hoe personen uit de 'nouveaux riches' cultuur omgingen met de vele afwijzingen die hen ten deel vielen: het lijkt er sterk op dat personen uit de 'nouveaux riches' cultuur uiteindelijk onder elkaar een eigen elite begonnen te vormen. Dit zie je bijvoorbeeld terug aan de poging tot uithuwelijking van Jamin junior aan Maria Hermans, een meisje uit een familie van Leidse 'nouveaux riches'. Mettertijd zal deze nieuwe elite zodanig groot geworden zijn dat het de burgerlijke elite qua importantie wist te overtreffen en zelfs verdrijven.

Als slotwoord: door de uitkomsten van meerdere autobiografische onderzoeken met elkaar te vergelijken zou er volgens Hugo Röling een bepaalde 'waarheid' uit gedestilleerd kunnen worden. Dit onderzoek omtrent Cornelis Denis Joseph Jamin junior is er slechts één en is dus weinig representatief. Het onderzoek is echter wel de eerste in zijn soort: autobiografisch onderzoek over de Nederlandse 'nouveaux riches' cultuur van rond 1900 is nog niet eerder gedaan. Hierdoor staat dit onderzoek nog tamelijk op zichzelf. Mijn hoop is dan ook dat in de toekomst meerdere van dit soort 'nouveaux riches' gerelateerde autobiografische onderzoeken zullen verschijnen waardoor aan Rölings (gegronde) wens kan worden voldaan. Hoe meer van dit soort egodocumenten er geanalyseerd worden, hoe beter er een beeld verkregen wordt van de collectieve manier van denken van de 'nouveaux riches'.

Literatuurlijst

Primaire Literatuur:

Brabants Historisch Informatie Centrum, Bevolkingsregister. Deel: 1993, Periode: 1860-1870, Boxmeer, archieftoegang 7025, inventarisnummer 1993, Bevolkingsregister deel 2, folio 194.

Brabants Historisch Informatie Centrum, Boxmeer, Huwelijk Burgerlijke Stand, Aktenummer: 8. Collectie Fop Smit (Kinderdijk) 1909-1927, inventory number 109, International Institute of Social History, Amsterdam 4.

Erfgoed Leiden, Archief van de ambtenaar van de burgerlijke stand. 1816-1928, Deel: 4836, Periode: 1845, Leiden, archief 0516, inventarisnummer 4836, 31 juli 1845, Huwelijken 1845. Authentiek afschrift., aktenummer 170.

Erfgoed Leiden, Geboorte. Archief van de ambtenaar van de burgerlijke stand, 1816-1928, Deel: 4694, Periode: 1833, Leiden, archief 0516, inventarisnummer 4694, 27 mei 1833, Geboorten 1833., aktenummer 477.

Erfgoed Leiden, Geboorte. Archief van de ambtenaar van de burgerlijke stand, 1816-1928, Deel: 4745, Periode: 1880, Leiden, archief 0516, inventarisnummer 4745, 9 juni 1880, Geboorten 1880., aktenummer 745.

Erfgoed Leiden, Huwelijk. Archief van de ambtenaar van de burgerlijke stand, 1816-1928, Deel: 4892, Periode: 1896, Leiden, archief 0516, inventarisnummer 4892, 27 augustus 1896, Huwelijken 1896. Authentiek afschrift., aktenummer 250.

Erfgoed Leiden, Overlijden. Beschrijvingen, Deel: 126, Periode: 1938, Leiden, archief 1005, inventarisnummer 126, 8 oktober 1938, Overlijden 1938, aktenummer 754.

Landesarchiv Baden-Württemberg, Abt. Staatsarchiv Ludwigsburg, E 162 I Bü 1681, Medizinalkollegium 38. KRANKENANSTALTEN 38.3 Gesuche um Errichtung und Betrieb von privaten Kranken- und Heilanstalten, Sanatorien und Badeanstalten (nach Oberämtern geordnet). Gesuch des Oberstabsarztes a.D. Dr. Friedrich Katz in Stuttgart-Degerloch um Genehmigung zur Errichtung einer Privatkrankenanstalt (Sanatorium Hohenwaldau) daselbst (Amtsoberamt Stuttgart); 1914 Übernahme durch den sohn Dr. Fritz Katz.

Regionaal Archief Nijmegen. Bevolkingsregisters van de gemeente Nijmegen 679, inventarisnummer:32975.

Stadsarchief Rotterdam, Archief van de Gemeentesecretarie Rotterdam, afdeling Bevolking: bevolkingsboekhouding van Rotterdam en geannexeerde gemeenten, inventarisnummer 340.

Stadsarchief Rotterdam, Archief van de Gemeentesecretarie Rotterdam, afdeling Bevolking: bevolkingsboekhouding van Rotterdam en geannexeerde gemeenten, inventarisnummer 851-215.

Stadsarchief Rotterdam, Archief van de Gemeentesecretarie Rotterdam, afdeling Bevolking: bevolkingsboekhouding van Rotterdam en geannexeerde gemeenten, inventarisnummer 851-455.

Stadsarchief Rotterdam, Archieven van het Rotterdamsch Tooneelgezelschap onder directie van Le Gras, Van Zuylen en Haspels en zijn opvolgers (1874-1916), inventarisnummer 174.

Stadsarchief Rotterdam BS Huwelijk. Nadere toegang op het huwelijks- en echtscheidingsregister van de gemeente Rotterdam, Rotterdam, archief 999-06, inventarisnummer 1911S, 2 april 1911, folio s30v.

Stadsarchief Rotterdam, Geboorte Burgerlijke Stand, Aktenummer: 454.

Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 658, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior.

Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 659, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior.

Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 660, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior.

Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 661, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior.

Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 662, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior.

Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 663, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior.

Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 664, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior.

Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 669, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior.

Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummer 673, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior.

Stadsarchief Rotterdam, Huwelijk Burgerlijke Stand, Aktenummer: 324.

Secundaire literatuur:

Auteur onbekend, 'Aanbesteding van gebouwen aan de Hugo de Grootstraat te Rotterdam', *Arnhemse courant* (28 maart 1881) 2.

Auteur onbekend, 'Binnenlandsche Berichten', *Delftsche Courant* (12 januari 1901) 1.

Auteur onbekend, 'Binnenlandsch Nieuws. Slechte Tijden!', *Nieuwe Veendammer Courant* (14 december 1892) 2.

Auteur onbekend, 'The Grand Duke of Mecklenburg-Schwerin Shown to Have Committed Suicide', *New York Times*, 13 april 1897, paginanummer ontbrekend.

Auteur onbekend, 'The Grand Duke of Mecklenburg Schwerin Did Not Commit Suicide', *New York Times*, 15 april 1897, paginanummer ontbrekend.

Auteur onbekend, 'Houllier boos over betichting van racisme door Anelka', *de Stentor* (19 oktober 2015) digitaal.

Auteur onbekend, 'Hubert Wolfs Overleden. Een Brok Kermis Romantiek', *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië* (18 november 1934) 12.

Auteur onbekend, 'In Memoriam C. Jamin Jr.', *De Gong. Roepstem van de Tucht-Unie* 49 (1962).

Auteur onbekend, 'Jubileum', *De Maasbode* (11 december 1931) 11.

Auteur onbekend, 'Kennisgevingen van het Gemeentebestuur. Inrichtingen welke gevaar, schade, of hinder kunnen veroorzaken', *Rotterdamsch Nieuwsblad* (25 juli 1883) 1.

Auteur onbekend, 'Naamloze Vennootschap Alblaserdamsche Machinefabriek.', *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (12 maart 1923) 8.

Auteur onbekend, 'Openbaare Vrijwillige Verkoop', *Algemeen Handelsblad*, 15 juni 1876, 8.

Auteur onbekend, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (Wenen 1957).

Auteur onbekend, 'Ruw IJs', *De Maasbode*, 19 juni 1877, 4.

Auteur onbekend, 'Sektion Alb-Bähne', *Die Dampfeisenbahn Ulmer Vereinsnachrichten der Ulmer Eisenbahnfreunde e.V* 2 (2014) 4-6.

Auteur onbekend, 'Stadsnieuws. Heden werd door den heer J. Jamin', *Rotterdamsch Nieuwsblad tweede blad* (7 november 1903) 1.

Auteur onbekend, 'Stadsnieuws. Het feest door den heer C. Jamin', *Rotterdamsch Nieuwsblad tweede blad* (11 november 1903) 1.

Auteur onbekend, 'De Stiefproleet', *De Gong. Roepstem van de Tucht-Unie* 42 (1955) 18.

Auteur onbekend, 'Stoomvaartberichten. Hamburg 3 nov.', *Rotterdamsch Nieuwsblad* (5 november 1906) 3.

Auteur onbekend, 'Vervolg van het Binnenland. Zitting van de Rottérdamschen Gemeenteraad van Donderdag 8 Juni', *De Maasbode* (13 juni 1876) 4.

Baar, F. & Bosma, M., *Jamin: het Bederf van een Snoepjeskoning* (Breda 1985).

De Baar, P.J.M., 'De Nijverheid. IJzer-, koper- en metaalgieterij van D.A. Schretlen', in: *Jaarboek der sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken* (1999) 92-127.

Baggerman, A., Dekker, R. & Mascuch, M., 'Egodocuments and History: A Short Account of the Longue Durée', *The Historian* 78 (2016) 11-56.

Baggerman, A., Dekker, R., *Kind van de toekomst. De wonderde wereld van Otto van Eck (1780-1798)* (Amsterdam 2005).

Baggerman, A., 'Lost Time: Temporal Discipline And Historical Awareness In Nineteenth-Century Dutch Egodocuments', in Rudolf Dekker, Arianne Baggerman en Michael Mascuch (eds.), *Controlling Time and Shaping the Self (Egodocuments and History)* (Leiden 2011) 455-541.

Baggerman, A., 'Niet voor den handel'. Over de populariteit van egodocumenten in de negentiende eeuw', in Arianne Baggerman, Paul Hoftijzer, Gerard Unger en Adriaan van der Weel (eds.), *Schakels in de keten van het boek* (Amsterdam 2012) 14-22.

Baggerman, A., 'Tijd en identiteit. De opkomst van de autobiografie in de lange negentiende eeuw', in Ernst Bohlmeijer, Lausanne Mies, Gerben Westerhof (eds.), *De betekenis van levensverhalen. Theoretische beschouwingen en toepassingen in onderzoek en praktijk* (Houten 2007) 159-169.

Bank, J., Braun, M. & Van Buuren, M., *1900. Hoogtij van burgerlijke cultuur* (Den Haag 2000).

Van De Beld, T.A.M., *Katholieke jongens uit den beschaafden stand. Het jezuïeteninternaat te Katwijk aan de Rijn, Den Haag en Zeist (1831-1960) en katholiek Nederland* (Nijmegen 2009).

Bjorklund, D., *Interpreting the self: Two Hundred Years of American Autobiography* (Chicago 1998).

Blok, P. J., 'Rotterdam-Muziekstad', in: H.A. Meerum Terwogt, H. Vlug (eds.), *Het boek van Rotterdam: 'Wat niet in Baedeker staat'* (Amsterdam 1931), 67-73.

Bougey, D., 'Business auto/biography', in Margaretta Jolly: *Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms* (Abingdon-on-Thames 2001) 161-162.

Brinkgreve, C. D. A., *De ogen van de ander: de sociale bronnen van zelfkennis* (Amsterdam 2009).

Burke, P., 'Historicizing the self' 1770-1830, in Arianne Baggerman, Rudolf Dekker en Michael Mascuch (eds.), *Controlling Time and Shaping the Self: Developments in Autobiographical Writing since the Sixteenth Century* (Leiden 2011) 13-32.

Matthews, W., *The New Left, National Identity, and the Break-up of Britain* (Boston 2013).

Claeys T., 'Les investissements Français en Russie de 1857 à 1914: conseils, expertises et stratégies', *Quaestio Rossica* 4 (2015) 163-179.

Cools, H. & De Valk, H., *Institutum Neerlandicum MCMIV-MMIV: honderd jaar Nederlands Instituut te Rome* (Hilversum 2004).

Van Daal, M. & De Knecht-van Eekelen, A., 'Over Aetiologie en Therapie van Tuberculose: het Debat in Nederland (1900-1910)', *Gewina* 15 (1992) 211-233.

Dekker, R., 'Dat mijn lieven kinderen weten zouden. Egodocumenten in Nederland vanaf de zestiende tot de negentiende eeuw', *Opossum* 8 (1993) 5-22.

Dekker, R., 'De erfenis van Jacques Presser. Waardering en gebruik van egodocumenten in de geschiedwetenschap', in Christien Brinkgreve et al. ed., *Levensverhalen* (Amsterdam 2002) 19-38.

Dekker, R., Henrichs, H. & Johannes, G., 'Opkomst en Ondergang van de Tucht-Unie. De Vergeefse Stormloop tegen Zedenverwildering en Kattekwaad', *NRC Handelsblad zaterdag bijvoegsel* (16 juni 1984) 1, 5.

Dekker, R., Röling, H. Q., Schulten, P., 'Dossier: geschiedenis en individualisering', *Spiegel historiael* 34 (1999) 2-12.

Deurvorst, R. F., 'Naamlooze Vennootschappen. Statuten der "Geldersche Stoombootmaatschappij" te Nijmegen', *Nederlandsche Staats-Courant* (21 juli 1855) 3.

Draaisma, D., *Vergeetboek* (Groningen 2010).

Driesse, A. D., 'Huiselijk heil en huwelijks-min'. *Elise van Rijckevorsel-Schmidt (1821-1893), een vrouw uit de negentiende-eeuwse gegoede burgerij van Rotterdam* (Rotterdam 2003).

Feierabend, A., *Geschichte der eidgenössischen Freischiessen. Ein Schärfflein auf den Festaltar der vierhundertjährigen Schlachtfeyer von St. Jakob und des dazu veranstalteten eidgenössischen Freischiessens in Basel im Juli 1844* (Zürich 1844).

Frölich, R. '120 jaar Symphonia: meer dan een eeuw musiceren orkestverband in Rotterdam.', in: *Rotterdams Jaarboekje* 1 (1983) 289-307.

Gay, P., *The naked heart. The bourgeois experience. Victoria to Freud* (New York/Londen 1995).

Hackenschmidt, G., *The Way to Live. Health and Physical Fitness* (Londen 1908).

Van Hooff, W. H. P. M., *In het rijk van de Nederlandse Vulcanus. De Nederlandse machinenijverheid 1825-1924. Een historische bedrijfstakverkenning* (Amsterdam 1990).

J. O., 'Jaarlijksche Soirée: door de leerlingen van het Gymnasium te Katwijk aan de Rijn.', *Leidsch Dagblad*, 2 februari 1894, 2.

Jamin, C. D. J. (junior), 'Hildegard Louise Weski', *De Maasbode* (14 februari 1906) 4.

Jamin, C. D. J. (junior), *De Stiefproleet*, (Rotterdam 1933).

Jamin, P. & Verkade T. A. W., 'Getrouwd', *Rotterdamsch Nieuwsblad* (28 juni 1901) 4.

Jonnes, J., *Eiffel's Tower: The Thrilling Story Behind Paris's Beloved Monument and the Extraordinary World's Fair That Introduced It* (2010).

Kansteiner, W., 'Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies', *History and Theory* 41 (2002) 179-197.

Kemperink, M., *Het verloren paradijs. De literatuur en de cultuur van het Nederlandse fin de siècle* (Amsterdam 2001).

Kok, G. Chr., *Rotterdamse juristen uit vijf eeuwen* (Hilversum 2009).

Kuiper, Y., 'Van het ene kasteel naar het andere. Drie bundels nader bekeken.', in *Virtus. Jaarboek voor Adelsgeschiedenis* 20 (2013) 132-153.

Kühnert, E., *Künstlerstrefzüge durch Reval* (Reval/Tallinn 1909).

Van de Laar, P. Th., 'Waar werkte Rotterdam?', in: *Rotterdams Jaarboekje* 10 (1996) 359.

Van der Laarse, R., & Kuiper, Y., *Beelden van de buitenplaats: elitevorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw* (Hilversum 2014).

Lausmann, E., 'Betriebsmaschine für Meiereien!', *Baltische Wochenschrift* 27 (1889) 1-632.

Liede, A., *Dichtung als Spiel* (Band 2) (Berlijn 1963).

Lejeune, P., *Le Pacte autobiographique* (Parijs 1975).

Leonard, J. W., Downs, W. S., Lewis, M. M., *Who's who in Engineering* (New York 1922).

Loesberg, S., C., *Jamin: bitterzoete koekjes* (Schiedam 1993).

Loftus, D., 'Self-made men and the civic: time, space and narrative in late nineteenth-century autobiography', in Arianne Baggerman, Rudolf Dekker en Michael Mascuch (eds.), *Controlling Time and Shaping the Self: Developments in Autobiographical Writing since the Sixteenth Century (Egodocuments and History)* (Leiden 2011) 303-329.

Macleod, S., 'Civil disobedience and political agitation: the art museum as a site of protest in the early twentieth century', *Museum and Society* 5 (2007) 44-57.

Magelhaes, C., *Nederlandse Fotografie. De Eerste Honderd Jaar* (Utrecht/Antwerpen 1969).

Matthijssen, M.A.J.M., *Klasse-onderwijs* (Deventer 1979).

Moes, J., *Onder aristocraten. Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914* (Hilversum 2012).

Nadel, I. B., 'Apologize or Confess! The Dilemma of Victorian Autobiography', *Biography* 5 (1982) 189-204.

De Nijs, T. A. H., *In Veilige Haven. Het familieleven van de Rotterdamse gegoede burgerij 1815-1890* (Nijmegen 2001).

Nissan, S. & Martin, P., 'Max Sandreczky: A Pediatric Surgeon in 19th-Century Jerusalem', *Journal of Pediatric Surgery* 33 (1998) 1187-1193.

Oerlemans, J. W., *Rousseau en de privatisering van het bewustzijn. Carrièreisme en cultuur in de achttiende eeuw.* (Groningen 1988).

Het personeel der Z. -H. Stoomfabriek van Koek-, Banket-, Chocolaad- en Suikerwerken, 'Dankbetuiging', *Rotterdamsch Nieuwsblad* (24 november 1903) 4.

Pihlamägi, M. 'Estonian Industrial Workers Demands in the 1905 Revolution', *Acta Historica Tallinnensia* 12 (2008) 3-17.

De Regt, A., 'De vorming van een opvoedingstraditie: arbeiderskinderen rond 1900', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 5 (1978) 37-61.

Röling, H. Q., 'Kinderen over hun ouders in jeugdherinneringen 1800-1970', in Pieter Stokvis (ed.), *Geschiedenis van het privé-leven* (Nijmegen 2007) 105-123.

Röling, H.Q., 'Jeugdherinneringen als bron voor de geschiedenis van kind en gezin', *Groniek; kind* 33 (2000) 261-272.

Rosman, S. J., 'Bart Verhallen en Schiedam', *Scyedam* 4 (2000).

Schipper, M., 'Ik is anders. Autobiografisch schrijven in verschillende tijden en culturen', in Mineke Schipper en Peter Schmitz (eds.), *Ik is anders. Autobiografie in verschillende culturen* (Baarn 1991) 9-20.

Seidel, H., *Leberecht Hühnchen (Gesamtausgabe)* (Stuttgart 1901).

Singer, J. A., 'Narrative Identity and Meaning Making Across the Adult Lifespan: An Introduction', *Journal of Personality* 72 (2004) 437-460.

Van der Sloot, H., *Wilton-Fijenoord* (Rotterdam 1995).

Smith S., & Watson, J., *Reading Autobiography. A guide for interpreting life narratives* (Minneapolis/London 2001) 15-24.

Spoelstra, H., 'Cornelis Jamin (1850-1970)', in J. Visser et al, *Rotterdamse ondernemers, 1850-1950* (Rotterdam 2002) 116-118.

Stieber, N. 'Historische sensatie, taxidermie en theatraliteit in de performance van eindnegentiende-eeuws Amsterdam', in Inge Bertels, Jan Hein Furnée, Tom Sintobin, Hans Vandevoorde en Rob van de Schoor (eds.) *Tussen beleving en verbeelding: De stad in de negentiende-eeuwse literatuur* (Leuven 2013) 19-42.

Stokvis, P.R.D., *Het Intieme Burgerleven. Huishouden, huwelijk en gezin in de lange negentiende eeuw* (Amsterdam 2005).

Sturm, E., 'Thomas Dekker herkaut vooral', *Trouw*, 16 november 2016.

Tagiuri, R., Davis, J., 'Bivalent Attributes of the Family Firm', *Family Business Review. Journal of the Family Firm Institute* 9 (1996) 199-208.

Thomas, M. S., *Goed in vorm: honderd jaar ontwerpen in Nederland* (Rotterdam 2008).

Tolboom, J., *Ferdinand Blumentritt; 1841-1903; dirigent, componist, toonkunstenaar en kapelmeester; een muzikaal leven tussen Brevnov en Rotterdam* (Leiderdorp 2010).

Den Toom, J., 'Bewaarschool', *Nieuwe Rotterdamsche courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad* (14 maart 1867) 6.

V., A., *St. Louis Weert 1858-1933* (Den Haag 1933).

Visser, J., Dicke, M. & Van der Zouwen, A., *Nederlandse ondernemers 1850-1950*. Rotterdam (Zutphen 2014).

de Vries, B., *Electoraat en Elite. Sociale structuur en mobiliteit in Amsterdam 1850-1895* (Amsterdam 1986).

Vrolijk, H. & Dunkel, F., 'Cornelis Jamin Junior und seine Hitzdraht-Uhr Zenith Calora', *Chronométrophilie* 79 (2016) 61-73.

Wagenaar, M., 'Onderscheidend wonen. Woning en woondomein in en om Amsterdam als dragers van distinctie, 1850-2005', in Clara Mulder en Fenne Pinkster (eds.), *Onderscheid in wonen: het sociale van binnen en buiten* (Amsterdam 2006) 49-79.

Weintraub, K., 'De ontwikkeling van de autobiografie als vorm van zelfbewustwording', in Els Jongeneel (ed.), *Over de autobiografie* (Utrecht 1989) 9-27.

Westerbach, H. C., 'Dansonderwijs en het Dirigeeren van Partijen', *Rotterdamsch Nieuwsblad* (10 september 1878) 4.

Van der Woud, A., *De nieuwe mens. De culturele revolutie in Nederland rond 1900* (Amsterdam 2015).

Overige bronnen:

Dirkzwager, J.M. , 'Wilton, John Henry (1869-1934)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*.
 URL:<http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/BWN/lemmata/bwn1/wiltonjh> [12-11-2013].

Engelfriet, A., De Schouwburg van Rotterdam, vroeger waren er verschillende...'
<http://www.engelfriet.net/Alie/Hans/schouwburgen.htm> (04-12-2017).

Garbe, G., 'Cornelius Jamin 80 Jahre alt.' <https://clockdoc.org/?title=jamin> (29-11-2017).

Godfried van Run (regisseur), *Andere Tijden: Jamin* (2003).

<http://www.scheepsindex.nl/schip.php?i=4572> (28-11-2017).

<http://stadsarchief.rotterdam.nl/rotterdamse-hotels> (29-11-2017).

Sweeney, M. , 'The five most controversial memoirs': <http://www.newstatesman.com/blogs/cultural-capital/2010/07/eminem-houellebecq-frey-blair> (16-01-2017).

Zenith Jamin hot wire clock with 2 tubes and seconds hand

<https://www.youtube.com/watch?v=lk40Y0tQVbM> (29-11-2017).

Fotografische bronnen:

Alle bronnen zijn afkomstig uit de autobiografie van Jamin junior:

Stadsarchief Rotterdam, Handschriftenverzameling, inventarisnummers 658 tot 662, Mémoires van C. D. J. Jamin Junior.